

Meren ja teollisuuden kaupunki

Kemin kulttuuriympäristöohjelma

**Minna Heljala
Sirkka-Liisa Seppälä
Tiina Elo**

RAKENNETTU
YMPÄRISTÖ

Meren ja teollisuuden kaupunki

Kemin kulttuuriympäristöohjelma

**Minna Heljala
Sirkka-Liisa Seppälä
Tiina Elo**

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

SUOMEN YMPÄRISTÖ 15 | 2013
Ympäristöministeriö
Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus

Taitto: Tiina Elo
Kansikuva: Lentokuva Vallas Oy/ Kemin kaupunki
Sisäsivujen kuvat: Kuvan yhteydessä mainitaan kuvaaja tai kuvan oikeudet omistava arkisto tai yksityishenkilö. Merkintä LKYT kuvan yhteydessä tarkoittaa, että kuva on Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen kuva-arkistossa.

Julkaisu on saatavana myös internetistä:
www.ym.fi/julkaisut

Edita Prima Oy, Helsinki 2013

ISBN 978-952-11-4251-2 (nid.)
ISBN 978-952-11-4252-9 (PDF)
ISSN 1238-7312 (pain.)
ISSN 1796-1637 (verkköj.)

Painotuote

ESIPUHE

Lappi on laaja maakunta, ja sen alueelle mahtuu monenlaista kulttuuriympäristöä. Kemi edustaa vanhaa suomalaista puukaupunkiperinnettä, mutta teollisuuskaukun kulttuuriympäristö käsittää myös monia muitakin kerrostumia.

Kulttuuriympäristön merkitys on huomattu kuntien identiteetin, ajankohtaisten kehittämistavoitteiden, elinkeinoelämän ja matkailun sekä opetustoiminnan aloilla. Erityisesti maankäytön suunnittelussa kulttuuriympäristön tuntemus ja arvostus on korostunut lainsäädännön, valtakunnallisten ohjelmien ja valtioneuvoston päätösten kautta. Valtakunnallisten tavoitteiden mukaisesti kulttuuriympäristöohjelma tulisi laatia jokaiseen kuntaan. Näihin tavoitteisiin Kemin kulttuuriympäristöohjelma omalta osaltaan vastaa.

Kemin kulttuuriympäristöohjelma on myös eräänlainen kotiseutukirja. Se pyrkii kertomaan, miksi Kemin kulttuuriympäristö on sellainen kuin se on ja mikä siinä on arvokasta. Kulttuuriympäristöohjelma kertoo myös kulttuuriympäristön tilasta ja sen tavoitteena on auttaa huomioimaan tekemisissämme menneen ja turvaamaan myös tuleville sukupolville monikerroksisen kulttuuriympäristön ja sen maisemaan kirjoitetut tarinat.

Kulttuuriympäristöllä on suuri merkitys paikan – ja siinä asuvien ihmisten – identiteetille. Siihen vaikuttavat niin valtakunnallisesti merkittäviksi valikoituneet kulttuuriympäristöt kuin vaatimattomammatkin, paikallisille tärkeät paikat ja niihin liittyvät muistot. Ympäristön arvostus on alueellisen kilpailun tärkeä vetovoimatekijä. Tieto kulttuuriympäristön arvoista lisää myös halua huolehtia niiden säilymisestä. Tämä ohjelma toivottavasti tarjoaa keinoja ja avaimia näiden arvojen tiedostamiseen ja oman elinympäristön hoitamiseen. Ohjelman tavoitteena on antaa tietoa myös niille, jotka joutuvat tekemään päätöksiä kaavoitukseen, maankäyttöön ja kulttuuriympäristön säilymiseen liittyen.

Kemistä on kirjoitettu erilaisia teoksia. Niinpä tätä julkaisua ei ole tarvinnut kirjoittaa kaikkea uutena, vaan julkaisuun on kerätty paljon jo ennestään tunnettua tietoa. Haluan esittää lämpimät kiitokseni ohjelmatyössä avustaneita Kemin teknistä keskusta ja Tornionlaakson maakuntamuseota.

Lisäksi kiitän arkeologi Sirkka-Liisa Seppälää ja projektipäällikkö Tiina Eloa heidän työpanoksestaan Kemin kulttuuriympäristöohjelmaan. Kiitokset myös ohjelman kartat tehneelle Riku Elolle ja kuvat käsitelleelle Hannu Lehtomaalle.

Torniossa 6. päivänä joulukuuta 2013
Minna Heljala

SISÄLLYS

Johdanto	8
Hankkeen toteutus	8
Rakenne	8
Käsitteet	9
Tehdyt selvitykset ja inventoinnit	9
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY)....	9
Lapin kulttuuriympäristöohjelma (1997)	12
Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hanke (2006-2007).....	12
Muut selvitykset ja inventoinnit	12
Luonnonhistoria ja maisemakehitys	14
Kallioperä, maaperä, ilmasto ja kasvillisuus	14
Maisema	15
Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisista maisema-alueista....	15
Maisemamaakuntajako.....	15
Perinnebiotoopit.....	16
Perinne- ja kulttuurimaisemat.....	16
Maiseman kokeminen	17
Kemin suojelualueet	18
Arkeologinen kulttuuriperintö	19
Mitä on arkeologinen kulttuuriperintö	19
Muinaisjäännökset ja arkeologiset löydöt ovat suojeltuja	19
Maastosta muinaisjäännosrekisteriin - tietoa arkeologisesta kulttuuri- perinnöstä	21
Kemin arkeologiset kenttätutkimukset	25
Asutushistorian arkeologiset pääpiirteet	25
Rannikon röykkiöt	25
Rovalta Aaltokankaalle – rautakauden viimeiset leposijat rakennettiin	
rannoille	26
Kemin keskiaikaa ja historiaa	27
Perämeren saarten kulttuuriperintöä	27
Arkeologisen kulttuuriperinnön ominaispiirteitä	28
Kemin kaupunkikuvan historia	29
Kaupungin perustaminen Sauvosaaressa	29
Kaupunki hahmottuu	30
Kaupungin nopea kasvu 1920-luvulla.....	32
1930-luvun alueliitokset ja asukasluvun nousu	34
Sotien jälkeinen nopea muutos	35
Kemiläinen teollisuus nousee	36
Uitto	38
Kulkureitit ja liikenne	39
Satama	39
Rautatie.....	40
Lentoliikenne.....	40
Kaupunkipuistojen synty	40

Kohteet kaupunginosittain	41
Sauvosaari.....	41
Meripuisto	64
Koivuharju	70
Karihaara	70
Myllyniemi.....	76
Uitto ja erottelu	77
Paattio - Vilmilä	80
Vallitunsaari	83
Syväkangas.....	87
Nälli	88
Saaristo.....	88
Perämeren kansallispuisto	88
Teemakohteet	90
Koulut.....	90
Kirkollinen rakentaminen	94
Liikennekohteet	97
Pohjanmaan rantatie.....	97
Esiteltävät kohteet	98
Kemin muistomerkkejä	99
Muut kohteet.....	102
Teollisuus.....	102
Kemin kulttuuriympäristön tila	103
Arkeologinen kulttuuriperintö.....	103
Selvitysten kattavuus ja ajantasaisuus.....	103
Arkeologisen kulttuuriperinnön tila	103
Rakennettu kulttuuriympäristö	105
Selvitysten kattavuus ja ajantasaisuus.....	105
Rakennetun ympäristön tila	105
Kulttuuriympäristön käyttö ja hoito	108
Lainsäädäntö.....	108
Kansainvälisiä sopimuksia.....	110
Toimijat	111
Maankäyttö ja rakentaminen	111
Kaavoitus ja muu suunnittelu.....	111
Metsänkäsitteily ja arkeologinen kulttuuriperintö.....	112
Rakennusjärjestys	113
Kansalaisen vaikuttamismahdollisuudet	113
Rakennusperinnön hoito	114
Korjaushanke.....	114
Viisas kiinteistönpito.....	114
Puitteet korjauksille.....	115
Järkevä korjausjärjestys.....	115

Korjausten teettäminen.....	116
Korjausneuvontaa ja avustuksia.....	116
Arkeologisen kulttuuriperinnön hoito	117
Lähteet.....	119
Julkaisemattomat lähteet	120
Arkistolähteet	120
Elektroniset lähteet	120
Kuvailulehti	121
Prentationsblad	122
Documantation page	123

Johdanto

Hankkeen toteutus

Lapin ympäristökeskus toteutti vuosina 2004–2008 Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankekokonaisuuden, jossa Lapin läänin alueella inventoitiin yhteensä yli 4800 kohdetta ja yli 10 400 yksittäistä rakennusta. Hanke toimi Länsi-Lapin alueella vuosina 2006–2007, jolloin myös Kemin alueella inventoitiin kohteita. Kemin kohteita inventoitiin yhteensä 179 kohdetta ja 285 yksittäistä rakennusta. Hankkeen rahoitti Euroopan aluekehitysrahasto, Euroopan sosiaalirahasto ja kansallisina rahoittajina toimivat Lapin ympäristökeskus ja Lapin TE-keskus. Jo Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen aikana heräsi toive siitä, että inventointiaineiston pohjalta päästäisiin tekemään kulttuuriympäristöohjelmat Lapin kuntiin.

Kemin kulttuuriympäristöohjelma on tehty nykyisen Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen, Ympäristö -vastuualueen (ent. Lapin ympäristökeskuksen) alueidenkäyttöyksikön hallinnoiman Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hankkeen toimesta yhteistyössä Kemin kaupungin kanssa. Hankkeen on rahoittanut EU:n aluekehitysrahasto EAKR siihen liittyvine kansallisine rahoituksineen.

Työn on toteuttanut tutkija Minna Heljala, arkeologi Sirkka-Liisa Seppälä ja projektipäällikkö Tiina Elo. Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hankkeen ohjausryhmään ovat kuuluneet Riitta Lönnström (Lapin liitto), Johanna Forsius (Museovirasto), Matti Vatiola (Ympäristöministeriö), Minna Heljala (Tornionlaakson maakuntamuseo), Henri Nordberg (Tornionlaakson maakuntamuseo), Päivi Rahikainen (Lapin maakuntamuseo), Tarmo Jomppanen (Saamelaismuseum Siida), Tapio Pukema (ent. Lapin ympäristökeskus nyky. Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus) ja Juhani Karjalainen (Metsähallitus). Ohjausryhmän asiantuntijana arkeologian osalta on toiminut Pirjo Rautiainen Metsähallituksesta.

Kemin kulttuuriympäristöohjelman laatimiseen on Kemin kaupungin osalta vaikuttaneet arkkitehdit Riitta Vallin ja Saija Alakare sekä maankäytön suunnittelija Peter Brusila.

Rakenne

Kulttuuriympäristöohjelman alussa käsitellään Kemin luonnonhistoriallisia olosuhteita ja maisemakuvan kehitystä sen nykyiseen muotoonsa. Sen jälkeen perehdytään Kemin arkeologiseen kulttuuriperintöön ja asuin- ja elinkeinojen historiaan. Tämän jälkeen käsitellään Kemin kulttuuriympäristön ominaispiirteitä, jonka jälkeen seuraa osio, jossa esitellään Kemin kaupungin kulttuuriympäristökohteita. Kohteiden valinnan perusteena on käytetty Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen inventoinnin yhteydessä tehtyä kulttuurihistoriallisen merkittävyyden arviointia. Kaupunginosittain esiteltujen kohteiden jälkeen esitellään teemakohteina koulurakentamiseen, kirkolliseen rakentamiseen ja liikenteeseen liittyviä kohteita sekä muistomerkkejä. Vaikka ohjelmassa esitellään paljon Kemin arvokkaita kulttuuriympäristöjä ja -kohteita, on selvää että ohjelman ulkopuolelle – ja näin esittelyä vaille – jää paljon kohteita, jotka ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia.

Kohteiden esittelyn jälkeen seuraa Kemin kulttuuriympäristön tilan arviointia niin arkeologisen kuin rakennetun kulttuuriympäristön näkökulmasta. Ohjelma päättyy kappaleeseen kulttuuriympäristön käyttö ja hoito, jossa esitellään keinoja, tapoja ja mahdollisuuksia hoitaa kulttuuriympäristöä: arkeologista kulttuuriperintöä, rakennusperintöä ja maisemaa.

Kemin kulttuuriympäristöohjelma on laajuudeltaan yksi Suomen laajimpia. Tässä tapauksessa voisi puhua jopa kulttuuriympäristöselvityksestä. Varsinkin ohjelman arkeologista kulttuuriperintöä koskeva osuus on laajempi kuin mihin kulttuu-

riympäristöohjelmien kohdalla yleensä on totuttu. Vaikka ohjelma perustuu Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeessa (2004–2008) tehtyyn inventointiin, sisältää se vain osan tästä inventointitiedosta ja toisaalta se perustuu myös Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hankkeessa vuosina 2009–2012 koottuihin ja päivitettyihin tietoihin. Arkeologisessa osuudessa on inventointihankkeessa kootun muinaisjäännöstietokannan ohella käytetty Museoviraston ja Lapin maakuntamuseon arkiston arkeologisia tutkimuskertomuksia sekä Museoviraston ylläpitämää valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä.

Kulttuuriympäristöohjelma ei ole tieteellinen tutkimus ja koska lähteinä on käytetty Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen aikana vuosina 2006 ja 2007 kerättyjä inventointitietoja ja lukuisia erilaisia kirjallisia lähteitä, ei kaikkia ohjelmassa esiteltyjä yksityiskohtia ole pystytty tarkistamaan. Näin ollen lukijoilta pyydetään ymmärrystä kirjassa mahdollisesti esiintyviä virheitä koskien. Koska kyseessä ei ole tieteellinen tutkimus, ei kirjassa ole käytetty suoria lähdeviitteitä vaan kirjan lopussa on lähdeluettelo, jossa mainitaan kaikki lähteinä käytetyt teokset.

Käsitteet

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite, johon kuuluvat arkeologinen kulttuuriperintö, rakennettu ympäristö ja kulttuurimaisema. Sillä tarkoitetaan vuosituhansien aikana ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksessa muotoutunutta ympäristöä. Kulttuuriympäristö kertoo monin tavoin ihmisen suhteesta ympäristöönsä eri aikoina: siihen on jäänyt jälkiä niin elinkeinoista, asumisesta, uskomuksista kuin liikkumisestakin.

Rakennettu ympäristö muodostuu eri-ikäisistä ihmisen tekemistä rakenteista, kuten rakennuksista, teistä, silloista, kanavista, puistoista ja puutarhoista. Siihen kuuluvat niin vaatimattomat talusrakennukset kuin kirkotkin. Rakennetun ympäristön rikkaus perustuu juuri sen monimuotoisuuteen. Jokaisella rakennuksella on oma tarinansa kerrottavanaan ja vaatimattoman rakennuksen tarina voi olla aivan yhtä mielenkiintoinen kuin kartanonkin. Rakennettuun ympäristöön tulee koko ajan uusia ajallisia kerrostumia, jotka kertovat oman aikansa arkkitehtuurista ja elämäntavasta.

Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa yhteen tietoa ja selittää nykypäivän ympäristön kehityshistoriaa. Kulttuuriympäristöohjelman tarkoituksena on antaa tietoa kulttuuriympäristöstä ja koordinoida kulttuuriympäristön hoitoon, säilyttämiseen ja kehittämiseen kohdistuvia toimenpiteitä. Ohjelma

on myös apuna päätöksenteossa ja ohjeena kuntien kulttuuriympäristöön kohdistuvien maankäytön hankkeiden suunnittelussa. Ohjelma toimii työkaluna ympäristössä tapahtuvien muutosten hallintaan.

Tehdyt selvitykset ja inventoinnit

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY)

Valtioneuvosto on päätöksellään (2000) hyväksynyt valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT, MRL 22–24 §) osaksi Maankäyttö- ja rakennuslain mukaista ohjausta. Tavoitteet on ryhmitelty koskemaan valtakunnallisesti merkittäviä kokonaisuuksia, joista yhtenä Kulttuuri ja luonnonperintö, virkistyskäyttö ja luonnonvarat. Tavoitteet koskevat erityisesti maakuntakaavoitusta, mutta kulttuuri-perintöä koskevat tavoitteet ovat erityistavoitteita ja koskevat suoraan myös yleis- ja asemakaavoitusta. Merkittävää on, että valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, rakennettuja ympäristöjä ja arkeologisia kohteita koskevat inventoinnit tulevat huomioon alueiden suunnittelun lähtökohdaksi. Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskeva valtioneuvoston päätös on tullut voimaan 30.11.2000 ja sen tarkistus 1.3.2009.

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevien erityistavoitteiden mukaan alueidenkäytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvot säilyvät. Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohdiksi. Näillä alueilla alueidenkäytön on sovellettava niiden historialliseen kehitykseen.

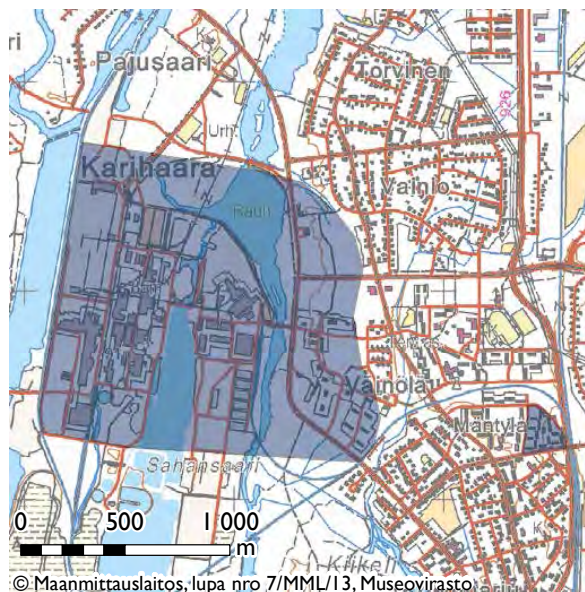
RKY on Museoviraston viranomaisten laatima valtakunnallinen inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Lisätietoja RKY -inventoinnista saa Museoviraston ylläpitäältä internet-sivustolta www.rky.fi.

RKY sisältää 1260 kohdetta koko Suomessa. Tarkistustyön tavoitteena on ollut uusiin selvityksiin perustuva, ajantasainen inventointi, joka perustuu valtakunnallisesta näkökulmasta tehtyyn arviointiin. Tarkistuksen tavoitteena on ollut myös rakennusperinnön monimuotoisuuden ja Suomen historian olennaisten teemojen huomioiminen alueellisesti ja ajallisesti. Kohteet ovat yleensä laajem-

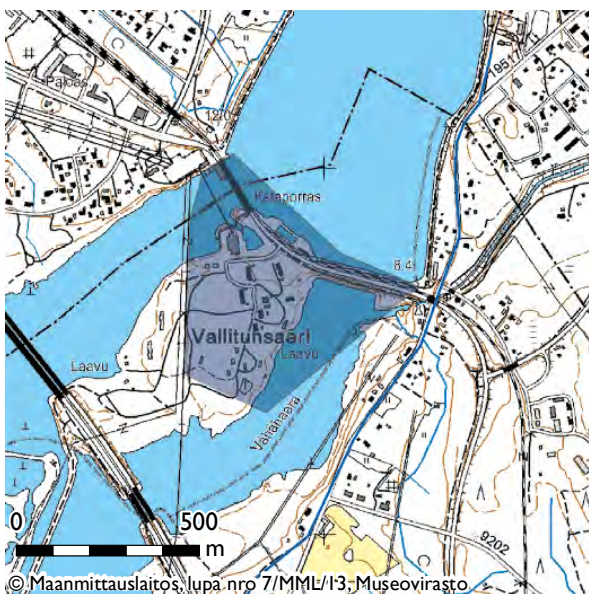
pia alueita kuin yksittäisiä rakennuksia ja ulottuvat joskus yli kuntarajojen. Samaa ilmiötä edustavat kohteet on yhdistetty teemoiksi. Valtakunnalliseen inventointiin valitut kohteet antavat alueellisesti, ajallisesti ja kohdetyypeittäin monipuolisen kokonaiskuvan maamme rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä.

Kemin valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä ovat:

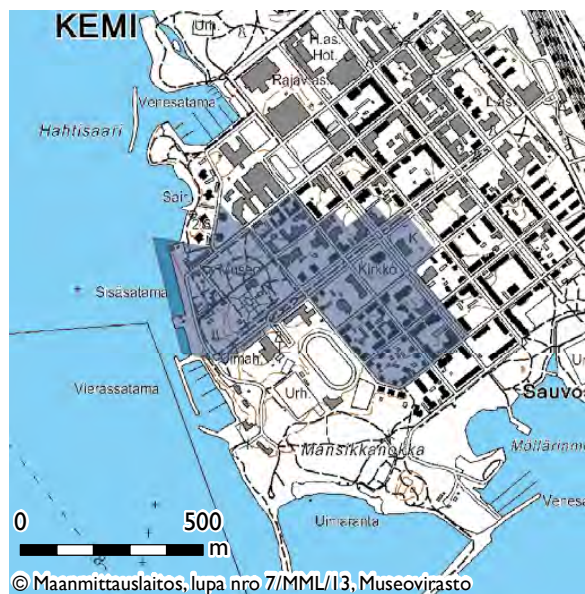
- Isohaaran voimalaitos ja Vallitunsaaren voimalaitosyhdyskunta
- Karihaaran tehdasyhdyskunta
- Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö
- Lapin keskuspaikkojen linja-autoasemat, Kemin linja-autoasema.
- Lapin uitto- ja savottatukikohdat, Myllynien sortteerialue.
- Perämeren kalasatamat ja kalastustukikohdat, Valkiakari, Kuivanuoronrunni ja Selkä-Sarvi.
- Pohjanmaan rantatie, Kemi.

Kartta 2. RKY: Karihaaran tehdasyhdyskunta.

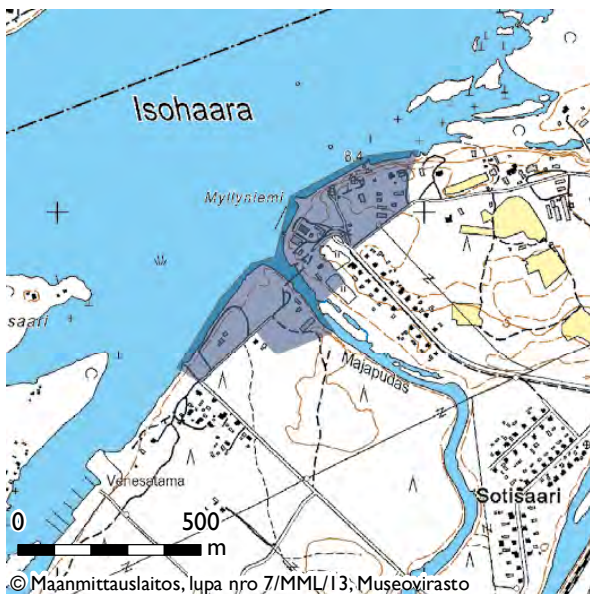
Kartta 1. RKY: Isohaaran voimalaitos ja Vallitunsaaren voimalaitosyhdyskunta.

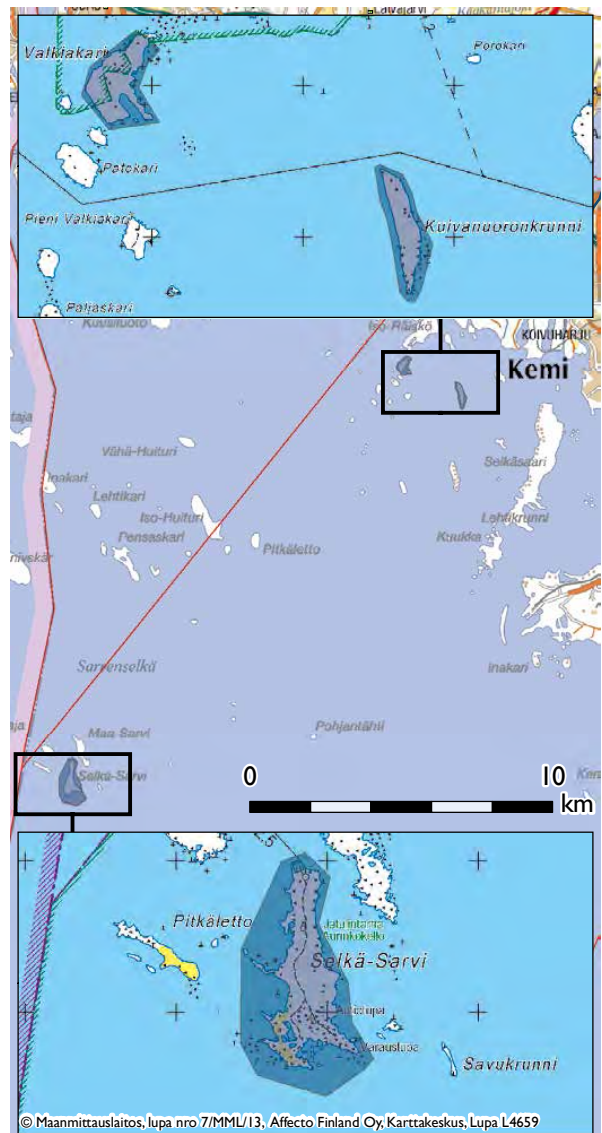
Kartta 3. RKY: Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö.

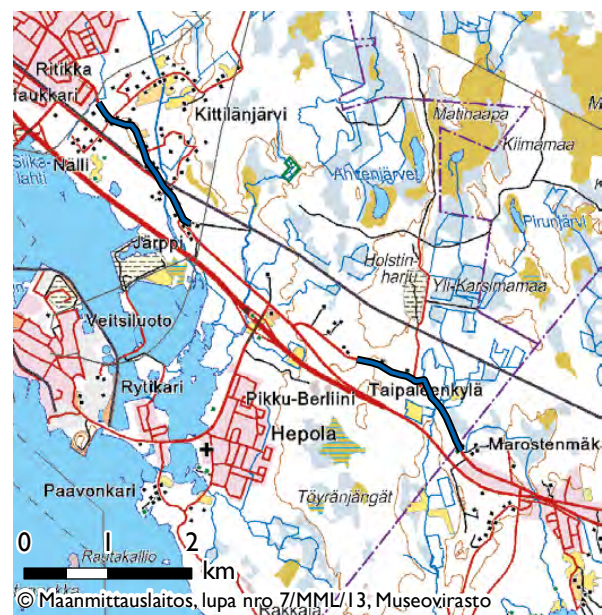
Kartta 4. RKY: Lapin keskuspaikkojen linja-autoasemat, Kemin linja-autoasema.

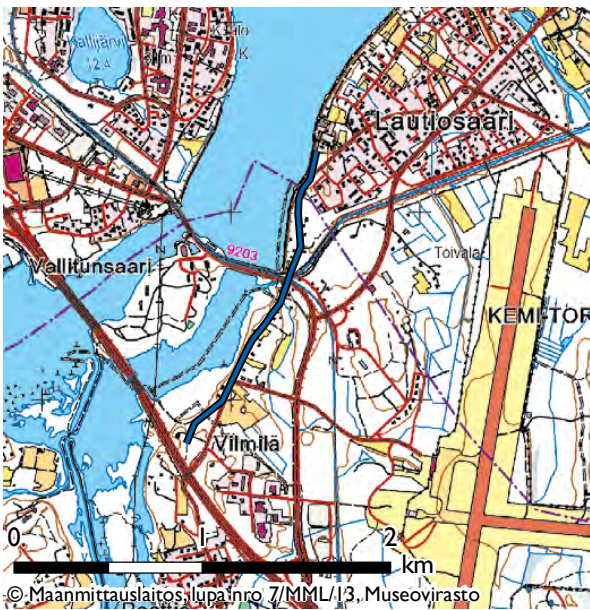
Kartta 5. RKY: Lapin uitto- ja savottatukikohdat, Myllyntemen sortteerialue.

Kartta 6. RKY: Perämeren kalasatamat ja kalastustukikohdat, Valkiakari, Kuivanuoronkrunni ja Salkä-Sarvi.

Kartta 7. RKY: Pohjanmaan rantatie, Kemi.

Kartta 8. Pohjanmaan rantatie, Kemi.

Lapin kulttuuriympäristöohjelma (1997)

Jarmo Lokion vuonna 1997 kokoamassa Lapin kulttuuriympäristöohjelmassa on Kemistä esitelty seuraavat kohteet:

- Kortteli 107 eli ns. perinnekortteli, Sauvosaari
- Kemin kirkko ja koulukeskus ympäristöineen
- Meripuiston satama-alueen (sisäsatama ja Ulenin ranta) ja Selkäsaaren maisemakokonaisuus
- Karihaaran teollisuusympäristö: Hiilimö, Juntto ja Kontula
- Kaupungintalo
- Valtakadun kerrostaloalue ja rautatieaseman miljöö
- Myllyniemen entinen pääerottelupaikka
- Mäntylä
- Syväkangas
- Saarenkranni ja pieni Valkeakari
- Selkäsaari
- Laitakari

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hanke (2006-2007)

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeessa inventoitiin Kemistä vuosina 2006 ja 2007 yhteensä 179 kohdetta ja 285 yksittäistä rakennusta. Inventoijina toimivat Maritta Viide ja Seppo Hekkanen (2006) sekä Jarmo Fluuri ja Sointu Tuominen (2007). Kemin alueen työsuunnittelijana toimi Sulo Pajuniemi (2006–2007).

Muut selvitykset ja inventoinnit

Kemin rantasuunnitelma. Diplomityön suomenkielinen tiivistelmä. Anneli Ruohonen, maisema-arkkitehtiliija. Norjan maataloustieteellinen korkeakoulu 1980.

Kemin kaupunkiuudistustyöryhmä. Loppuraportti 4.2.1983.

Lapin rakennusperintö. Pohjautuu Lapin seutu-kaavaliiton ja Lapin läänin rakennusperinne ry:n inventointeihin 1984.

Kanerva Liisa: Jänkälä ja Höyrylaiva. Viitesuunnitelma saneerausta varten 1985.

Kemin kaupungin perinnekortteli 107. Korttelin käyttösuunnitelma ja Sauvosaarenkadun – Meripuiston pääkäytävän ja korttelin 112 tonttien 9–10 etupihan maisemointisuunnitelma. Anneli Ruohonen 1987.

Kemin Sauvosaaren perinteinen rakennuskanta ja kansainvälisen rakennustyylin ensimmäiset tyylipiirteet 1940 saakka. Anneli Ruohonen 1984–1987.

Kemin kaupunkikuva ja rakennuskulttuuri I. Keskeistä kaupunkialuetta koskeva selvitys: Arkkitehtitoimisto Katri ja Jorma Huusko. 1987

Kemin kaupunkikuva ja rakennuskulttuuri II. Esikaupunki- ja haja-asutusalueita koskeva selvitys: Arkkitehtitoimisto Katri ja Jorma Huusko. 1987
Kemin pohjoiset ranta-alueet. Maisema- ja Ympäristösuunnittelu. Anneli Ruohonen 1988.

Sisäsatama ja siihen liittyvien ranta-alueiden suunnittelu. Kemin kaupunki, Elinkeinotoimisto/kaavoitustoimisto. Maisema- ja Ympäristösuunnittelu Anneli Ruohonen. 1989.

Kemijoen uiton erottelualueen rakennusinventointi. Lapin ympäristökeskus, Tornionlaakson maakuntamuseo. Tari Koskela 1992.

Enso Oy:n rakennuskannan inventointi. Henrik Wager 1997.

Pitzenin talo. Rakennushistoria. Artenomin opinnäytetyö. Oulun käsi- ja taideteollisuusoppilaitos. Korjaus- ja miljöörakentaminen. Ville Torvinen 1997.

Marttalassa mukavasti. Hankesuunnitelma lähio uudistus 2000-ohjelmaan.

Sisäsatama – Meripuisto-alue. Rakennuskannan inventointi. Kemin kaupunki. Kaupunkirakennekeskus/Asemakaavoitus 2004.

Kemi, Syväkangas. Tonttien ja rakennusten inventointi. Kaupunkirakennekeskus, asemakaavoitus. 2005.

Kemin seurakunnan Paattionlehdon hautausmaa. Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Jorma Teppo Oy 2005.

Sauvosaaren lounaisrannan yleiskaava-alue. Luonto, kulttuuri- ja toimintaympäristö sekä maisema. Peter Brusila. Kaavoitustoimi, Kemin kaupunki 2008.

Vallitunsaari. Rakennushistoriallinen selvitys.
Arkkitehtitoimisto Jussi Tervaoja Oy. 2008.

Kemi viihtyisäksi. Kaupunkikuvallinen inventointi ja keskustan kehittämisopas. Teknillinen palvelukeskus/ Kaavoitus 2012.

Kuva 1. Isohaaran voimalaitos on arvotettu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY -kohde). Isohaara on ensimmäinen Kemijokeen rakennetuista voimalaitoksista, se valmistui vuonna 1949 ja sen on suunnitellut arkkitehti Sigurd Frosterus. Tiina Elo 2011.

Luonnonhistoria ja maisemakehitys

Kallioperä, maaperä, ilmasto ja kasvillisuus

Kemin kaupunki sijaitsee Kemijoen suistoalueen eteläpuolella. Varsinkin Kemini pohjoiset alueet ovat hyvin alavia, mittavien hiekkaisen jokikerrostumien seutua, jossa kerrostumat ovat muodostaneet kymmeniä loivapiirteisiä, matalia suistosaaria Karihaaran alueelle. Uloimmat saaret tosin alkavat olla pääasiassa jo suureksi osaksi moreenipeitteisiä. Kalliosaaria ei juuri ole.

Kaupungin keskusta-alue sijaitsee laakealla moreenikumulla, jota ympäröi etelä- ja länsi-

puolella Perämeri, pohjoispuolelta suistomaat ja -saaret sekä idästä loivapiirteiset moreenikummut ja harjujaksot, joiden välissä on alavia suoalueita. Kaupungista itään mentäessä soiden osuus kasvaa ja moreenikummut jäävät alaviksi saarekkeiksi suoalueiden keskelle.

Kasvillisuudeltaan Kemini seutu kuuluu keskiboreaaliseen vyöhykkeeseen, jossa monet sekä eteläisen että pohjoisen vyöhykkeen kasvilajeista ovat levinneisyytensä äärirajoilla. Seudun kalkkipitoisen maaperän ansiosta Kemini alue kuuluu ns. Lapin kolmion letto- ja lehtokeskukseen, joka tuo nimensä mukaisesti rehevyyttä kasvillisuuteen.

Maankohoaminen

Viimeksi kuluneiden kahden miljoonan vuoden aikana ilmastossa on ollut sekä nykyistä kylmempiä että lämpimämpiä ajanjaksoja. Kylmien ilmastovaiheiden aikana Lappi on ollut useaan otteeseen mannerjäätikön peitossa. Jääkauden aikana 2–3 kilometrin paksuinen jääpeite painoi maankuoreen painauman. Mannerjäätikön sulamisvaiheessa jään reuna oheni vähitellen ja sen painon pienentyessä maanpinta alkoi vähitellen palautua entiseen asemaansa. Mannerjäätikön reunan peräännyttyä lopullisesti Lapista länteen noin 10 000 vuotta sitten oli maanpinta edelleen nykyistä alempana. Jäästävapauduttuaan lommolla ollut alue peittyi muinaisen Itämeren Ancyclusjärveksi kutsutun vaiheen alle. Sitä korkeinta rantatasoa, jolle Itämeren altaan vedet ovat yltäneet, kutsutaan Itämeren ylimmäksi rannaksi. Painauman keskusta sijaitsee Perämeren länsiosassa. Lähimpänä painauman keskustaa ollut saari oli Tervolan Vammavaara. Siellä ylin ranta on ollut noin 219 metriä merenpinnan yläpuolella. Painauman reunaosissa maankohoaminen on ollut vähäisempää kuin keskiosissa.

Mannerjäätikön reunan perääntymistä seuranneen ensimmäisen vuosituhannen aikana maa kohosi noin sata metriä. Sen jälkeen maankohoaminen on tasaisesti hidastunut. Jääkauden jälkeinen maannousu on suurimmillaan Oulun - Kemini alueella noin 9 mm vuodessa merenpintaan nähden. Etelä-Suomessa maannousun suuruus on 3–5 mm vuodessa. Suomenlahden pohjukassa nousua ei enää tapahdu. Maannousualue ei rajoitu Suomeen vaan ulottuu koko Fennoskandian yli. Pohjois- Kanadassa on vastaava, mutta paljon laajempi ”Laurentiinen” maannousualue, kuten Länsi-Siperiassakin. Fennoskandian maannousualue on kuitenkin ainoa, joka on tiheään asutuksen keskellä ja siksi parhaiten tutkittu. Suomessa Merenkurkku ja Ruotsissa Höga Kusten (Korkea Rannikko) ovat maankohoamisen takia päässeet Unescon Maailmanperintöluetteloon.

Maankohoaminen on merkittävä pinnanmuodostukseen ja maisemaan vaikuttava luonnontekijä Perämeren pohjukassa. Vuotuinen maankohoaminen vaihtelee 8–11 mm välillä.

Maisema

Maisema on sanana varsin monimerkityksinen. Maisema-sana tuo meille mieleen näköalan, silminnähtävän osan ympäristöä. Näköhavaintoon painottuva ”maisema” on siis riippuvainen näki- jästä, subjektiivinen. Lisäksi siihen liitetään her- kästi subjektiivisia arvolatauksia (kaunis, ruma yms.), joita ei pystytä mittaamaan tai osoittamaan objektiivisesti. Subjektiivinen käsite muuttuu ajan myötä ja olosuhteiden muuttuessa sekä vaihtelee kokijan mukaan. Maisemaa käsiteltäessä ainoa luotettava tapa on tarkastella sitä kokonaisuute- na, joka muodostuu ekologisista perustekijöistä sekä niiden vuorovaikutussuhteista. Maisema on luonnonlakien mukaan toimiva elävä ja kehitty- vä, dynaaminen ympäristökokonaisuus. Fyysinen maisema on alue, jossa luonnon elementit kuten korkeussuhteet ja kasvillisuus, ohjaavat näkymän visuaalista sisältöä.

Maiseman tarkastelu, analysointi, aloitetaan tutkimalla maisemarakenne ja sen kehityshistoria. Maisemarakenteen perusta on maastorakenne sekä siinä toimivat luonnonprosessit. Ihmisen vaikutus, kulttuurihistoria, on oleellinen tarkastelukulma. Maisemassa kohtaavat niin luonnon- ja kulttuu- rihistoriallisten prosessien jättämät jäljet kuin eri aikakausien ja yhteisöjen arvot. Maiseman merki- tyksen olemassaolo riippuu siitä, mitä eri kulttuu- rit ovat kulloinkin halunneet maisemaan liittää ja mitä siinä on milloinkin haluttu nähdä.

Maisemakuva on maisemarakenteen silmin ha- vaittäva ilmiasu. Useimmat suomalaiset tarkoitta- nevat maisemakuvaa silloin, kun puhuvat maisemasta. Maisemakuva on lopputulos, maisemara- kenteen osatekijöiden näkyvä osa, jonka tarkastelu ei pelkästään riitä.

Maisema-alue on fyysinen kokonaisuus, joka yhden tai useamman perustekijän osalta on yhte- näinen tai toimii yhtenäisenä (esim. vesistöalue).

Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisista maisema-alueista

Valtioneuvosto teki vuonna 1995 periaatepäätök- sen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueis- ta ja maisemanhoidon kehittämistä. Päätökseen liittyy selvitys maaseudun kulttuuri- ja perinne- maisemia edustavista arvokkaista alueista: Maisema- aluetyöryhmän mietintö, osa II Arvokkaat mai- sema-alueet. Päätöksessä korostetaan maisemalli- sia arvoja ja elinvoimaisen maaseudun merkitystä kulttuurimaisemien hoitamisessa ja vaalimisessa. Maisemanhoitoon sopivina menettelytapoina tuo- daan esille mm. avointen viljelymaisemien turvaa- minen, rakennussuojelun toimenpiteet, maankäy- tön suunnittelu, tiedotus, neuvonta ja koulutus.

Valtakunnallisiin maisema-alueisiin liittyvän selvityksen suoritti ympäristöministeriön vuonna 1986 asettama maisema- aluetyöryhmä. Ympäris- töministeriö jatkoi työryhmälle vuoden 1988 lop- puun asetettua määräaikaan 31.3.1992 saakka.

Maisemamaakuntajako

Valtakunnallisten maisema-alueiden inventoinnin tarkoituksena oli etsiä maamme arvokkaimmat kulttuurimaisema-alueet. Inventoinnissa tähdät- tiin maakunnallisesti ja paikallisesti omaleimaisten ja tyyppillisten maisema-alueiden kartoittamiseen. Tavoite merkitsi edustavan, monipuolisen ja kat- tavan aluevalikoiman etsimistä. Alueiden edusta- vuuden tarkastelua varten oli tarpeen määrittellä yhtenäiset kriteerit. Tätä varten laadittiin koko maata koskeva maisemamaakuntajako, jossa Kem- in alue kuuluu kokonaisuudessaan Keminmaan seutuun.

Keminmaan seutu

Keminmaan seutu poikkeaa melko selvästi muusta Peräpohjolan – Lapin maisemamaakunnasta jo pelkästään sen vuoksi, että seutu ulottuu Perämeren rannalle. Alueen etelärajana Pohjois-Pohjanmaata vasten on Kivalojoen loivapiirteinen vaarajakso. Seutu on korkeussuhteiltaan muuta maakuntaa loivempaa, vaihtelevan kumpuilevaa maastoa. Maaperä on pääasiassa mannerjäätikön muovaamaa moreenimaata. Kumpuilevuutta aiheuttavat muun muassa laajat drumliinikentät. Kalliomaita on Kivalojoen tuntumassa.

Kulttuurimaiseman kehittymiselle ovat tärkeimpiä olleet leveinä virtaavat Kemi- ja Tornionjoki sekä niiden laaksoihin kerääntyneet mittavat hiekkaiset jokikerrostumat, joiden joukossa on viljavia savikerrostumiakin. Jokilaaksojen ulkopuolella on yleensä vaihtelevan soista ja metsäistä maata.

Järviä on vähän. Meren rannikko jokien suistomaineen on alavaa. Rannikolla on laajoja rantaniittyjä. Saaristo on myös loivapiirteisistä ja saaret ovat moreenisia tai hiekkaisia. Kalliosaaria ei juuri ole.

Kasvillisuudeltaan alue kuuluu keskiboreaaliseen vyöhykkeeseen. Suurimmalla osalla aluetta rehevyyttä

kasvillisuuteen tuo Lapin kolmion letto- ja lehtokeskus. Lapin kolmion alueella on viljavia mustikkatyypin kuusikkoja, ja lehtomaisiakin kankaita siellä tavataan. Muuten metsät ovat yleensä verraten karuja variksenmarja-puolukkatyypin sekametsiä. Soita on varsinkin karummilla selännealueilla runsaasti. Ne ovat Peräpohjolan aapasoiita. Maaperän paikoittainen kalkkipitoisuus ilmenee paitsi lehtojen, myös lettosoiden yleisyytenä.

Viljelymaata on selvästi enemmän kuin muualla maakunnassa. Pellot ovat keskittyneet jokilaaksoihin, missä joen tuoma liete parantaa jatkuvasti maaperän ravinteisuutta. Peltomaata on myös suurten jokivarsien välisillä alueilla, mikä on sekin poikkeus muuhun maakuntaan verrattuna. Suurin osa viljelyalasta on nurmea ja karjanhoito on maatalouden harjoittamisen runko.

Jokien ranta-asutus on vanhaa. Sen sijoittumisen ovat sanelleet hyvät kulkuyhteydet, kalastusmahdollisuudet, laajat tulvaniityt sekä viljava maaperä. Vanhan asutuksen merkkeinä seudulla on säilynyt rakennuksia (kirkkoja) aina keskiajalta saakka. Kummankin suuren joen suuhun ovat kasvaneet kaupungit, Tornio ja Kemi.

Kylät ovat paikoin melko laajojakin; talot sijaitsevat joko rykelminä tai nauhamaisesti. Rakennukset ovat usein olleet komeita pirttejä, joissa länsisuomalainen vaikutus on etenkin Torniojokilaaksossa havaittavissa. Niiden runko on solakampi ja pidempi kuin idempänä. Pelloilla ja rantojen niityillä on pieniä heinälatoja. Asutustilat ovat levittäytyneet loitommas jokivarresta, missä lihavia soita on ojitettu viljelyyn. Asutushistoriallinen erityispiirre ovat Tervolan vanhat, jo 1920-luvulla valtion maille erämaahan tehdyt asutusalueet, joita sittemmin sotien jälkeen vielä laajennettiin.

Perinnebiotoopit

Perinnebiotoopit ovat vanhantyyllisen maatalouden muokkaamaa luonnonympäristöjä ja niiden tarkastelun tärkein peruste on kasvillisuus. Perinnebiotoopit ovat niiton ja eläinten laidunnuksen synnyttämiä ketoja, niittyjä, hakamaita ja metsälaitumia. Myös vanhat kaskimetsät voidaan lukea perinnebiotooppeihin (Tosin niitä ei kyllä käsittääkseen yleensä lueta perinnebiotooppeihin). Usein kyseessä oleva alue on vuosien saatossa ollut monessa käytössä ja siten alueen tarkka luokitus voi olla tulkinnanvaraista. Jokainen perinnebiotooppi on syntyhistorialtaan ja kasvistoltaan erilainen toisiin verrattuna.

Vuonna 1992 aloitettiin Suomessa valtakunnallinen perinnemaisemien kartoitusprojekti, jonka tulokset Lapin läänin osalta on kerätty raporttiin Lapin perinnemaisemat (Satu Kalpio ja Tarja Bergman, 1999). Julkaisussa esitellään Lapin arvokkaat perinnemaisemat ja niiden nykytila sekä arvioidaan niiden hoidon tarvetta ja annetaan hoitosuosituksia. Julkaisussa käytetään kohteista nimitystä perinnemaisemat, mutta kyseessä on nimenomaan perinnebiotoopit. Julkaisun mukaan Kemissä valtakunnallisesti arvokas perinnemaisema (perinnebiotooppi) on Selkä-Sarven kalastajakylä. Maakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia ovat Niittykarin keto ja Iso-Huiturin kalastustukikohta.

Paikallisesti arvokkaita perinnemaisemia ovat Hietalietteen niityt, Kalkkinokan keto ja Rastinsaaren niitty.

Perinne- ja kulttuurimaisemat

Perinnemaiseman tarkastelun lähtökohta on laajempi kuin vain kasvillisuus. Perinnemaisema on yhden tai useamman eri perinnebiotoopin ja sen ympäristön muodostama kokonaisuus – maisema, joka kytkeytyy pitkäaikaiseen maatalousyhteiskuntaan. Perinnemaisemiin liittyy läheisesti rakennettu ympäristö osana maisemakokonaisuutta.

Maisema jaetaan luonnon- ja kulttuurimaisemaan sen mukaan, ovatko luonnon vai ihmisen toiminnan tuloksena syntyneet elementit hallitsevia. Luonnonmaisemia ovat alueet, joiden kehitykseen ovat vaikuttaneet pääasiassa vain luonnon proses-

Kuva 2. Selkä-sarven kalastajakylää. Metsähallitus/Päivi Tervonen 2009.

sit. Kulttuurimaisemat ovat ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksena syntyneitä kokonaisuuksia. Kulttuurimaisemasta voidaan erottaa ihmisen ja luonnon pitkäaikaisen vuorovaikutuksen myötä muovautunut maaseudun kulttuurimaisema ja ääritapauksena lähes yksinomaan ihmistyön tuloksena syntynyt kaupunkimaisema eli urbaani maisema.

Kulttuurimaisemassa yhdistyvät monet elementit. Kulttuurimaisemassa voidaan havaita luonnonpiirteisiin ja ihmisen muovaamiin kulttuuripiirteisiin liittyvät tekijät ja niiden perusteella syntyneen maisemakuvan esteettisiin arvoihin liittyvät tekijät. Laajimmin ja syvällisimmin nämä tekijät yhdistyvät perinteisten maankäyttötapojen muovaamassa kulttuurimaisemassa, maaseudun viljely- ja asumusmaisemassa ja yhtäläillä Lapin perinteisten elinkeinojen kuten poronhoidon ja metsätalouden maisemassa. Nämä maisemat toimivat tärkeänä todisteena ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta ja niihin on myös tallentunut suuri määrä ainutlaatuisia kulttuuriperintöä.

Maiseman kokeminen

Kiinnostus maisemaan, sen tutkimiseen, suojeluun ja suunnitteluun on viime vuosina ollut kasvussa. Maiseman arvo on noussut sekä luonnontieteissä että yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksessa. Maamme perinne- ja luonnonmaisemia on inventoitu ja tutkittu, kulttuuriperintöä kartoitettu ja kansallismaisemia nimetty.

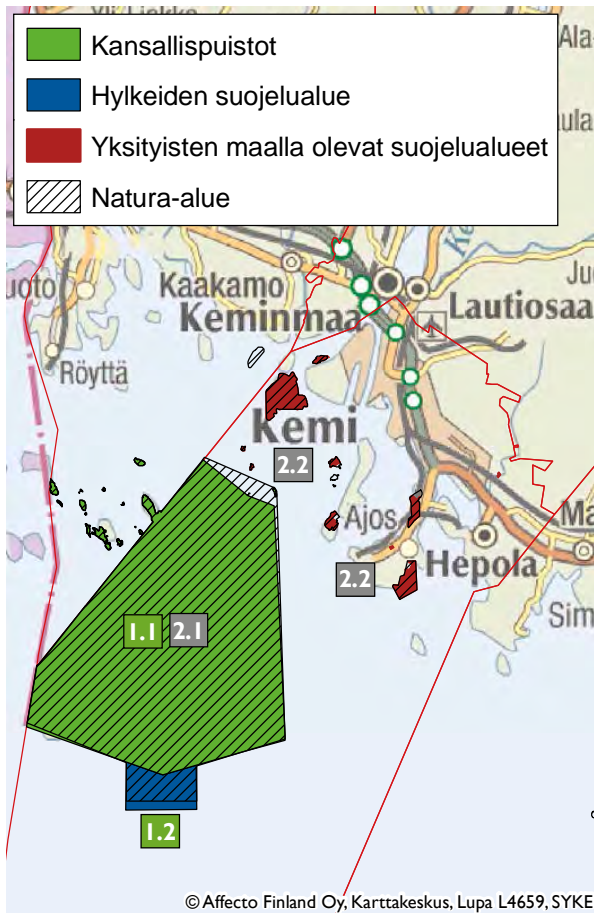
Visuaalinen maisema on katsojan oma yksilöllinen kokemus. Etenkin paikallisille asukkaille maisema on myös kulttuurihistoriaa. Maiseman muuttuminen koetaan muullakin tavalla kuin vain esteettisesti. Ulkopuolinen näkee maiseman ominaispiirteet eri tavalla kuin alueen asukas, koska hänellä ei ole maisemaan liittyviä henkilökohtaisia muistoja eikä tuttuuden aiheuttamaa turtumusta. Muistikuvat ympäristöstä piirtyvät syvälle mieleen. Useimmat pystyvät kuvailemaan tuttuja paikkoja ja rakennuksia, vaikkei niitä olisi enää olemassa. Ympäristöä ei tee aina muistettavaksi paikan kauneus tai viihtyisyys, vaan siihen liittyvät tapahtumat tai kohtaamiset. Myös maisemakuvan kauneuden arviointiin vaikuttavat muistot: useimmat pitävät lapsuuden maiseman kaltaista näkymää kauniina.

Maisemaan kytkeytyvät kulttuuriset jäljet ja mielikuvat sitoutuvat usein historiaan. Maiseman henki syntyy siihen liittyvän historian, menneisyyden ja perinteen tiedostamisesta. Maiseman ja sen menneisyyden välinen suhde voidaan myös nähdä erilaisten historiallisten kerrosten kasautumana. Maiseman historialliseen ulottuvuuteen kuuluu myös siihen liittyvä nostalgia, kaipaus kadotettuun menneisyyteen. Nostalgian ohella historialliset maisemat sitoutuvat vahvasti myös perinteeseen. Yleensä perinteestä puhuttaessa viitataan sellaiseen luonnon tai kulttuurin arvoon, joka on säilynyt tai tietoisesti säilytetty menneisyydestä nykyisyyteen ja joka halutaan säilyttää myös tulevaisuudessa. Maisemaan kohdistuu jatkuvasti yhä enemmän muutospaineita. Siksi maiseman ja sen luontoon liittyvien arvojen säilyttämisestä ja kehittämisestä on tullut yhä suurempi haaste.

Kuva 3. Meri on Kemin maisemalle ominainen elementti. Nykyisin maisemaan kuuluvat myös tuulimyllyt. Tiina Elo 2011.

Kemin suojelalueet

Kartta 9. Kemin suojelalueet.

- 1.1 Perämeren kansallispuisto
- 1.2 Möylyn hylkeidensuojelualue

Yksityiset suojelalueet 17 kpl, luontotyyppirajaukset 6 kpl

- Natura 2000-alueet
- 2.1 Perämeren kansallispuisto
- 2.2 Perämeren saaret

Arkeologinen kulttuuriperintö

Mitä on arkeologinen kulttuuriperintö

Arkeologisella kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan maassa tai vedessä säilyneitä, ihmisen toiminnasta aikanaan syntyneitä rakennelmia, muodostumia ja löytöjä. Ne ovat osa vanhinta kulttuuriympäristöämme, jota tutkitaan ensisijaisesti arkeologian menetelmin. Niistä tavallisimpia ovat maastossa tehtävät inventoinnit ja kaivaukset. Esihistoriallista aikaa tutkittaessa arkeologia on tärkein tieteenala, koska kirjallisia lähteitä ei ole käytettävissä. Arkeologiaa käytetään paljon myös historiallista aikaa koskevassa tutkimuksessa, koska sen avulla voidaan täydentää kirjallisten lähteiden antamaa kuvaa. Arkeologisilla menetelmillä on mahdollista tutkia niin kivikauden pyyntiväestön asuinpaikkoja kuin 1700-luvun kaupunkiasutustakin tai 1900-luvun sotahistoriallisia rakennelmia. Arkeologia on monitieteistä ja tutkimuksessa hyödynnetään erityisesti luonnontieteellisiä menetelmiä.

Arkeologian tutkimuskohteet erottuvat maastossa usein vain erilaisina kuopanteina tai kohoumina. Maaperään muodostuneet värjäytymät, kiveykset, kuopat ja löydöt tulevat näkyviin yleensä vasta, kun maan pintakerros jostakin syystä rikkoutuu. Nämä jäljet ja merkit muodostavat arkeologisen tutkimuksen tärkeimmän maastossa säilyneen lähdemateriaalin, kulttuurikerroksen. Asuinpaikoilla kulttuurikerros alkaa yleensä aivan maan pinnasta humuskerroksen alta ja ulottuu paksuimmillaankin tavallisesti vain 20–30 cm:n syvyyteen. Varastointia tai valmistusta varten on voitu kaivaa syviäkin kuoppia. Joissakin tapauksissa vanha kulttuurikerros on voinut jäädä paksujen tulvakerrosten alle ja säilyä lähes koskemattomana.

Muinisjäännökset ja arkeologiset löydöt ovat suojeltuja

Arkeologinen kulttuuriperintö sisältää ainutkertaista tietoa maamme aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Vuonna 1963 säädetyin muinaismuistolain (295/63) tarkoituksena on varmistaa, että tätä tietoa säilytetään myös seuraaville sukupolville ja tulevia tutkimuksia varten. Laissa määritellyt kiinteät muinisjäännökset ovat muinaismuistolain nojalla rauhoitettuja ilman erillistä suojelupäätöstä. Merestä, järvistä tai muualta vesistöistä tavattavat laivan tai muun aluksen hylyt sekä niiden osat kuuluvat myös muinaismuistolain piiriin, mikäli niiden ikä on yli sata vuotta. Hylyt ja niiden osat rinnastuvat kiinteisiin muinisjäännöksiin. Suojeltuja ovat myös irtaimet muinaisesineet eli yksittäiset maasta tai vedestä tavattavat esineet tai niiden osat, joiden omistajaa ei tiedetä ja joiden iän voidaan arvioida olevan yli sata vuotta.

Suomessa arkeologisen kulttuuriperinnön suojeluun, tutkimukseen ja hoitoon liittyvistä asioista vastaa Museovirasto. Museovirastolla on oikeus tutkia, määrittää, rajata ja hoitaa muinisjäännöksiä. Museovirasto myöntää myös luvat muinisjäännösten tutkimukseen. Viranomaisen roolissa se seuraa maankäytön suunnittelua ja antaa lausuntoja kaavoituksesta ja muinisjäännöksiä koskevasta rakennushankkeista. Tähän työhön osallistuvat myös ne maakuntamuseot, joiden kanssa Museovirasto on tehnyt yhteistyösopimuksen. Lapissa tällainen sopimus on tehty jo 1990-luvulla Lapin maakuntamuseon kanssa, joka hoitaa huomattavan osan oman toimialueensa (Kemijärvi, Kittilä, Pelkosenniemi, Posio, Rovaniemi, Ranua, Savukoski, Sodankylä) muinisjäännöksiä koskevasta asiantuntija- ja viranomaistehtävistä. Saamelaisen kotiseutualueen osalta vastaava sopimus on tehty vuonna 2011 Saamelaismuseum Siidan kanssa.

Lapissa arkeologinen kulttuuriperintö on erottamaton osa nykyistä asuin- ja elinympäristöämme. Jokivarsien ja järvenrantojen asuinpaikat, pyynti-

maat ja kulkureitit ovat pysyneet samoilla sijoillaan jopa vuosituhansien ajan. Muinaisjäännökset ovat monessa tapauksessa säilyneet paremmassa kunnossa kuin muualla Suomessa. Arkeologisesti merkittävät alueet voivat muodostaa laajoja, yhte-

näisiä ja suhteellisen ehjiä kokonaisuuksia. Muinaisjäännösten kuntoon ja säilymiseen vaikuttavat varsinkin kaikenlainen maankäyttö, kuten rakentaminen, maa- ja metsätalous sekä luonnonvarojen hyödyntäminen, Lapissa erityisesti vesien sääntöstyly ja kaivostoiminta.

Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain (295/1963) perusteella rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Rauhoitus on automaattinen eikä se edellytä erillistä suojelupäätöstä tai muita toimenpiteitä. Muinaisjäännökseen toteaa Museovirasto, joka lain mukaan vastaa muinaisjäännösten tutkimuksesta, suojelusta ja hoidosta.

Muinaismuistolain mukaan kiinteän muinaisjäännökseen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty ilman lain nojalla annettua lupaa. Muinaisjäännösten rauhoitusta valvoo Museovirasto.

Kiinteiksi muinaisjäännöksiksi laissa luetellaan seuraavat kohteet:

- 1) maa- ja kivikummut, rökkiöt, kivikehät ja muut kiveykset ja latomukset, jotka ovat ihmisen muinoin tekemiä;
- 2) pakanuuden aikaiset haudat ja kalmistot, myös sellaiset, joista maan pinnalla ei ole merkkejä;
- 3) kivet ja kalliopinnat, joissa on muinaisilta ajoilta kirjoituksia, kuvia tai muita piirroksia tahi maalauksia, hiomauria tai muita hionnan jälkiä taikka uhrikuoppia;
- 4) uhrilähteet, uhripuut, uhrikivet ja muut palvontapaikat sekä muinaiset kärjäpaikat;
- 5) muinaisilta ajoilta peräisin olevat asumusten jäännökset sekä asuin- ja työpaikat, niin myös muodostumat, jotka ovat syntyneet sellaisten asumusten tai paikkojen käyttämisestä;
- 6) muinaisaikaiset hylätyt linnat, linnamäet, linnoitukset, linnakkeet, vallit ja vallihaudat, sekä niiden jäännökset, kirkkojen, kappeliin, luostarien ja muiden huomattavien rakennusten rauniot sekä muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa;
- 7) kivet, ristit ja patsaat, jotka muinoin on pystytetty jonkun henkilön tai tapahtuman muistoksi tai uskomuksellisessa tarkoituksessa, samoin kuin muut sellaiset muistomerkit;
- 8) muinaisten huomattavien kulkuteiden, tienviittojen ja siltojen sekä vartiotulien ja muiden sellaisten laitteiden jäännökset; sekä
- 9) kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja.

Laki ei aseta muinaisjäännöksele ikärajaa. Käytännössä historiallisen ajan muinaisjäännökseen suojelussa 1700-lukua myöhempien muistojen rauhoitus arvioidaan yleensä tapauskohtaisesti. Arviointi perustuu tavallisesti sekä arkistoseelvitykseen että maastotarkastukseen. Suojeltavaksi on otettu myös 1900-luvun alkupuolen perintöä, kuten teollisuushistoriallisia muistoja ja sotahistoriallisia rakennelmia. Esimerkiksi I maailmansodan rakennelmat on rauhoitettu muinaismuistolain perusteella.

Museoviraston ylläpitämän valtakunnallisen muinaisjäännöskirjaston mukaan Suomesta tunnettiin vuoden 2010 lopussa yli 26 000 kiinteää muinaisjäännöksestä. Kohteista noin 4000 (15 %) on Lapissa. Valtaosa Lapin muinaisjäännöksistä sijaitsee Metsähallituksen hallinnoimilla valtionmailla.

Maastosta muinaisjäännösrekisteriin – tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä

Arkeologit keräävät muinaisjäännöksiä koskevaa tietoa monin eri tavoin. Suuren yleisön tuntemat kaivaukset muodostavat vain pienen osan arkeologin työstä. Museoviraston kaivauksista useimmat liittyvät erilaisiin maankäyttöhankeisiin. Tieteellisistä lähtökohdista kaivauksia tekevät pääasiassa yliopistot ja maakuntamuseot tai tutkimusta tekevät arkeologit.

Tavallisimpia arkeologisia kenttätutkimuksia ovat muinaisjäännösten tarkastukset maastossa. Arkeologisella inventoinnilla tarkoitetaan yleensä rajatulla alueella tehtävää maastotutkimusta, jossa tarkastetaan jo tiedossa olevia kohteita ja etsitään mahdollisuuksien mukaan uusia, ennestään tuntemattomia jäännöksiä. Aikaisemmin inventointeja tehtiin tavallisesti kuntarajojen mukaisina perusinventointeina, mutta nykyisin yhä useammat selvitykset koskevat yleensä kuntaa pienempiä tai sen rajoista riippumattomia alueita. Useimmat inventoinnit liittyvätkin kaavoitukseen tai erilaisiin maankäyttöhankeisiin, kuten liikenneväyliin tai voimajohtolinjauksiin. Lapissa inventointeja on tehty erityisesti vesistöjen säännöstelyn ja kaivos-hankkeiden takia. Suomen ensimmäinen arkeologinen inventointiohjelma aloitettiin Kemijoen voimalaitosrakentamisen yhteydessä 1950-luvulla. Metsähallitus on aloittanut 2000-luvulla hallinnsaan olevien valtionmaiden kulttuuriperintökoh-

teiden inventoinnit, joiden tuloksia hyödynnetään alueiden hoidossa ja käytössä.

Tutkimusprojekteissa tehdään tieteellisen kysymyksenasettelun mukaisia inventointeja. Niistä voidaan mainita esimerkkinä Ylä-Lapin peuranpyynnissä käytettyjen kuoppajärjestelmien inventoinnit. Inventoinnissa voidaan keskittyä myös tiettyntyyppisiin jäännöksiin. Tällaisia teemaintventointeja ovat olleet esimerkiksi raudanvalmistuspaikkojen tai hautasaarten inventoinnit. Inventoinnit voivat liittyä myös kulttuuriympäristön hoitoon tai kulttuurimatkailuun. Inventoinneista laaditaan raportti, jota säilytetään joko alkuperäisenä tai kopiona Museoviraston arkistossa.

Lapin liitto on tuottanut maakuntakaavoituksen yhteydessä 2000-luvulla Museoviraston ja Lapin maakuntamuseon kokoamien aineistojen pohjalta Lapin seutukunnista kuntakohtaiset suojelukohdeluettelot. Suojelukohdeluettelot ovat tärkeitä tietolähteitä, mutta ne vanhenevat nopeasti ympäristön ja inventointitilanteen muuttuessa. Ajantasaiset tiedot arkeologisista kohteista onkin aina syytä selvittää Lapin maakuntamuseosta tai Museovirastosta, joka pitää yllä valtakunnallista rekisteriä kaikista Suomen kiinteistä muinaisjäännöksistä. Rekisteri sisältää perustiedot kaikista tunnetuista esihistoriallisista kohteista ja niitä koskevista tutkimuksista. Rekisteriä päivitetään jatkuvasti. Erityisesti historiallisen ajan muinaisjäännösten osalta tiedot ovat vielä koko Suomessa puutteellisia, koska esihistoriallista aikaa nuorempia kohteita on alettu järjestelmällisesti inventoida vasta 2000-luvulla. Muinaisjäännösrekisteriin voi tutustua Museoviraston ylläpitämässä kulttuuriympäristön rekisteriportaaliin. (<http://kulttuuriymparisto.nba.fi>).

Kuva 4. Arkeologi työssään paikantamassa Ylitornion Kermajupon rakkaan kaivettuja kuoppia. Tiina Elo 2011.

Lapin arkeologiset aikakaudet

Mesoliittinen kivikausi	8500–5000 eKr.
Työkalujen pääraaka-aine kvartsi Hirvi, peura ja majava tärkeitä riistaeläimiä	
Neoliittinen kivikausi	5000–1900 eKr.
Ilmasto lämpenee, mäntymetsät laajimmillaan (4000 eKr.) Pohjois-Lapin tuntureilla Rannikolla hylkeenpyytäjiä ja suuria pyyntitukikohtia (talvikylät, asumuspainanteet) Peuran pyynnissä otetaan käyttöön erityisesti Pohjois-Lapissa kuoppajärjestelmät 3000–2000 eKr. Jokilaaksoissa käytössä suuret liuske-esineet, joita valmistetaan paikallisista raaka-aineista Saviastiat otetaan käyttöön, pohjoisessa varhaisinta SÄRI -keramiikka (5000 – 4500 eKr.) Perämeren rannikolle aletaan rakentaa rökkiöitä kivikauden lopulla, Tornionlaaksossa kokeiltu viljelystä	
Varhaismetallikausi	1900 eKr.–300 jKr.
Ilmasto muuttuu epävakammaksi ja viileämmäksi Peuran pyynnissä Pohjois-Lapissa voimakas kuoppapyynnin vaihe 2000 eKr., pitkät kuoppaketjut Perämeren alueella hylkeenpyyntitukikohtia (keittokuopat) ja rökkiöhautauksia Vanhemmalla varhaismetallikaudella (1900–700 eKr.) pronssiesineitä ja valinmuotteja, harvinaisia Rautaiset aseet ja työkalut otetaan käyttöön nuoremmalla varhaismetallikaudella (700 eKr.–300 jKr.) Itä-Lapissa ja Kemijokivarressa omaa raudanvalmistusta Käytössä on useita keramiikkatyylejä, sekoitteena käytetään yleisesti asbestia, talkkia ja kiillettä	
Rautakausi	300–1300 jKr.
Keskirautakausi	300–750 jKr.
Kulttuurin murros – metalliesineiden ja pyyntituotteiden vaihdantaan perustuva talousmuoto Keramiikan valmistus ja käyttö lakkaavat, omasta raudantuotannosta luovutaan Perämeren alueella omaksutaan eteläisiä vaikutteita esineistöön ja hautaustapoihin	
Myöhäisrautakausi	750–1300 jKr.
Kotakyläaika	750–1600 jKr.
Ilmasto lämpenee, mäntymetsiä nykyistä laajemmalla alueella Rannikolle ja jokilaaksoihin kyliä ja taloja; sisämaassa kotakylät (kevytrakenteiset kodat, liesilatomukset) Historiallisesti tunnettu saamelainen kulttuuri (metalli- ja sarviesineistö, seidanpöytä) alkaa muotoutua Kemijoen ja Tornionjoen varteen perustetaan markkinapaikkoja – kauppa ja kalastusta alkaa hallita Pohjanlahden rannikon (Kvenland) talonpoikaisväestö ja 1300-luvulta alkaen pirkkamiehet eli birkarlit	
Keskiaika	1300–1600 jKr.
Talvikyläaika	1550–1750 jKr.
Ilmasto viilenee, pikku jääkausi (1300–1870) Kuninkaan ja kirkon valta vakiinnutetaan 1300-luvulla – hiippakuntarajat vahvistetaan 1346, ensimmäiset kirkot rakennetaan Kemijoen ja Tornionjoen suuhun markkinapaikkojen lähelle, birkarliin erioikeudet lakkautetaan 1500–1600-luvuilla, verotus siirretään kruunulle Talonpoikaiskylät muodostuvat jokilaaksoihin Lapinmaiden ja lapinkylien rajat vahvistetaan, keskuspaikoiksi vakiintuvat 1500-luvulla talvikylät, joissa asutaan turvepeitteisissä puukodissa, runsas ja monipuolinen aineellinen kulttuuri Turkis- ja riistaeläinten pyyntisaaliit romahtavat 1600-luvulta alkaen	
Uusi aika	1600–1900 jKr.
Talvitupien aika	1700–1900 jKr.
Tornion kaupunki perustetaan vanhalle Suensaaren markkinapaikalle 1621 Lapin luonnonvarojen hyödyntäminen alkaa 1600-luvulla, Pajalan Köngäsen ruukki perustetaan 1646 Saamelaisten perinteisen uskonnon murros ja lopullinen käännytyksen kristinuskoon 1600-luvulla, noitarumpuja ja seitapaikkoja hävitetään Suomalainen uudisasutus ja talonpoikainen kulttuuri leviävät lapinkyliin (Lapinmaan plakaatti 1673) – Lapin ja Lannan rajakiistat 1670–1680-luvuilla – lopullinen Lapin ja Lannan raja vahvistetaan 1796 Saamelaiset omaksuvat talonpoikaiskulttuurin piirteitä, mm. salvotut hirsituvat viimeistään 1700-luvulla, talvikylästä luovutaan 1700-luvun puolivälissä Peurapyynnin merkitys vähenee 1600-luvulta alkaen, saamelaiset siirtyvät talonpojiksi tai poronhoitajiksi Suurporonhoito leviää Norjan tunturialueilta ja vakiintuu Kemijokivarressa 1800-luvun alkupuolella	

Kausien jaottelussa on käytetty lähteenä julkaisuja Inarin arkeologiset vaiheet (Carpelan 2003) ja Maiseman muisti (Museovirasto 2003). Kausien ajoitukset on ilmoitettu kalenterivuosina sadan vuoden tarkkuudella. Aikarajat perustuvat arkeologisen aineiston ajoituksiin ja historiallisiin lähteisiin. Tässä julkaisussa mainitut radiohiiliajoitukset on ilmoitettu aina kalenterivuosina.

Lapin muinaisjäänöksiä

Mika Sarkkinen ja Sirkka-Liisa Seppälä

Asutus ja asuminen

Vanhimmista esihistoriallisista asuinpaikoista käytetään yleisnimitystä *kivikautinen asuinpaikka*. Niistä ei juuri ole maan pinnalle näkyviä merkkejä. Asuinsijat havaitaan yleensä vasta, kun maan pinta syystä tai toisesta rikkoutuu. Tuolloin paljastuvat peittyneet löytökeskittymät, tulisijat ja muut muinaisen asumisen värjäämät kerrokset. Useimmiten näiltä asuinpaikoilta tavataan vain esineitä valmistettaessa syntyneitä jätettä, etenkin kvartsi- ja kvartsiitti-iskoksia. Niiden perusteella asuinpaikkaa ei voi yleensä ajoittaa tarkasti, ja osa kohteista voi olla kivikautta nuorempia. Asuinpaikkojen laajuus ja luonne vaihtelee suuresti. Joskus kyseessä voi olla satunnainen leiripaikka, toisinaan paikalle on toistuvasti palattu useamman tuhannen vuoden aikana.

Muutamilla esihistoriallisilla asuinpaikoilla on matalina painanteina erottuvia osin maahan kaivettuja asumusten sijoja, *asumuspainanteita*. Pääosin kivikauden lopulle tai varhaismetallikaudelle ajoittuvat painanteet ovat yleisiä Perämeren pohjukan jokivarsissa ja maannousun kuivattamilla vanhoilla merenrannoilla, jotka voivat sijaita kaukanakin nykyisistä vesistöistä. Kauempaa sisämaasta asumuspainanteita tunnetaan vähemmän. Siellä ne sijaitsevat nykyisten vesistöjen rannoilla.

Pohjois-Lapissa ja paikoin muuallakin myöhäisrautakautisten ja keskiaikaisten (800–1600-luku) asuinpaikkojen tunnusmerkkejä ovat maanpinnalle erottuvat *suorakaiteiset liesilat*. Ne sijaitsevat usein muutaman latomuksen muodostamassa rivissä hiekkaisilla ja karuilla veden lähellä olevilla kankailla. Myös yksittäisiä latomuksia tunnetaan. Tulisijojen lisäksi latomuksia ja kiveyksiä on tehty myös muihin tarkoituksiin.

Pohjois- ja Itä-Lapista tunnetaan viitisentoista saamelaiden *talvikylä*. Niillä on näkyvissä useita kehämäisiä *kodansijoja*. Ne ovat neliömäisiä tai kuusikulmaisia matalia maavalleja, joiden keskellä on usein kivistä koottu matala liesi. Talvikylät sijaitsevat pienten jokien ja lampien rantamilla. Kyläpaikat voi tunnistaa myös ympäristöstään poikkeavan kasvillisuuden perusteella, samaan tapaan myöhemmät asuin- tai kalakentät. Kentillä erottuu yleensä erilaisia rakennusten pohjia, kuoppia tai tulisijoja. Kentät ovat voineet olla käytössä pitkiä aikoja.

Hirsitupien rakentaminen yleistyi keskiajalta alkaen, pohjoisimmassa Lapissa vasta 1700-luvun puolimaissa. Hirsistä rakennettu tupa oli helposti siirrettävä ja tupa maatui harvoin ensimmäiselle sijalleen. Tupasijat ovat altaan varsin pieniä (noin 4 x 4 metriä). Tupien muistoina tavataan kiukaiden tai piisien raunioita, joiden kivet ovat usein tulen haurastuttamia. Tulisijan ympärillä saattaa olla säilynyt tuvan seinän multapenkkaa. Myöhemmillä talonpaikoilla on yleensä jäänöksiä myös talousrakennuksista, raivausröykkiöitä ja peltokappaleita. Keskiajalta lähtien rannikolle ja jokivarsiin syntyi talonpoikaista *kyläasutusta*, jonka jäänöksiä on tutkittu muun muassa Rovaniemen Ylikylässä. Tornion (perustettu 1621) asemakaava-alueella on säilynyt *kaupunkiasutuksen* varhaisia kerrostumia 1600–1700-luvuilta.

Elinkeinot

Kiinteisiin muinaisjäänöksiin kuuluvat myös erilaiset työ- ja valmistuspaikat. Lapissa yleisimpiä ovat *pyyntikuopat*, jotka varsinkin Ylä-Lapissa saattavat muodostaa kymmenien, jopa satojen kuoppien ketjuja. Pyyntikuopat sijaitsevat usein hiekkakankailla, peurojen luontaisilla kulkureiteillä. Kuopat ovat yleensä soikeita tai pyöreitä, halkaisijaltaan 2–4 metriä ja syvyydeltään vähintään puoli metriä. Laajoja pyyntikuoppajärjestelmiä on käytetty varsinkin kivikauden lopulla ja varhaisella metallikaudella. Kuoppapyyntiä on harjoitettu kivikaudelta 1800-luvulle saakka. Poronhoitoon liittyvät rakenteet kuten poroerotuspaikkojen käytöstä pois jääneet kaarteet voidaan lukea arkeologiseen kulttuuriperintöön. Pyyntitalouden muinaisjäänöksiä ovat myös erilaisten kalastusta varten tehtyjen patojen ja pyydysten kivi- tai puurakenteet sekä puihin tehdyt apajapaikkojen sijainti- ja omistusmerkit.

Osa maastossa näkyvistä kuopista on todennäköisesti erilaisia *keitto- ja säilytyskuoppia*. Keittokuopat ovat eräänlaisia kivettyjä maauneja; kuoppia, joiden pohjalla on paksu palaneiden kivien kerros. Erityisen runsaasti niitä tunnetaan Perämeren rannikon varhaismetallikaudelle ajoitetuilta rantakorkeuksilta, mutta niitä on tavattu myös järvien rannoilta. Kivikoihin on yleisesti kaivettu säilytyskuoppia eli purnuja.

Kivikaudella on työkalujen raaka-ainetta hankittu lohkomalla haluttua kiveä paikoista, jotka erottuvat pieninä louhoksina. Esihistoriallisen ajan raudanvalmistuspaikkoja tunnetaan joitakin Etelä-Lapin alueelta. Tornionlaaksossa on historiallisen ajan varhaisesta teollisuudesta kertovia kohteita, kuten Köngäsen rautaruukin toimintaan liittyvät rautamalmilouhos ja hiilimiiluja. Historiallisen ajan elinkeinoista kertovat myös Kaaraneksen masuuni sekä lukuisat kalkkiuunit ja potaskankeittopaikat. Metsätalouden varhaisiin jäännöksiin kuuluvat tervahaudat, hiilimiilut sekä savotta- ja uittokauden rakenteet. Maatalouteen liittyviä jäännöksiä ovat myllynpaikat ja niittytalouden jäännökset.

Kivistä koottujen rakennelmien tarkoitusta ja ajoitusta on usein hankala määrittellä ilman tutkimuksia. Tavallisimpia ovat rakennusten tulisijoina käytettyjen kiukaiden ja uunien rauniot. Viljelyyn liittyviä raivausjäännöksiä tunnetaan eri puolilta Lappia. Varsinkin Tornionlaaksossa vaarojen rinteistä voi löytää massiivisten kiviaitojen rajaamia siemenviljapeltoja eli vaaratarhoja.

Tavat ja uskomukset

Kivikauden uskonnosta kertovat haudat, joita on Lapista toistaiseksi tavattu vain kahdelta Perämeren muinaisen rannikon asuinpaikalta Simosta ja Tervolasta. Perämeren rannikolta tunnetaan myös runsaasti kivikauden lopulta rautakaudelle ajoitettuja röykkiöitä, joista osa on kaivauksissa paljastunut haudoiksi. Historiallisen ajan kalmistoja ja hautausmaita tunnetaan eri puolilta Lappia. Vanhoja kirkonpaikkoja tunnetaan useita, samoin niihin liittyviä kenttiä ja markkinapaikkoja. Monissa saarissa erottuvat pitkänomaiset kuopat ovat väliaikaisia kesähautapaikkoja, joista vainaja on siirretty varsinaiseen kirkkomaahan.

Kiinteisiin muinaisjäännöksiin kuuluvat myös erilaiset palvos- tai uhripaikat, jotka ovat lähinnä saamelaisten seitoja tai pyhiä paikkoja, useimmiten kiviä tai lähteitä. Lähteitä on käytetty muutenkin yleisesti parannustarkoituksiin. Pyytäjien veistämiä patsaita eli keropäitä on runsaasti varsinkin Kemijoen ja siihen laskevien jokien varsilla, hyvien pyyntipaikkojen läheisyydessä. Moniin erikoisiin luonnonmuodostumiin on liitetty tarinoita ja uskomuksia.

Hallinto ja liikenne

Lapissa on runsaasti sotahistoriallisia muistoja, joista vanhimmat ovat muinaisjäännöksiä. Toisen maailmansodan aikaisten kohteiden suojeleminen muinaisjäännöksinä ratkaistaan tapauskohtaisesti. Salpalinjaan kuuluvat rakenteet ovat pääsääntöisesti suojeltuja. Lapin merkityksestä maanmittauksen kehityksessä kertovat lukuisat maanmittauspisteet, muun muassa UNESCO:n maailmanperintöön sisältyvän Struven ketjun paikalliset pisteet.

Lapin alueella on useita vanhoja valtakunnan rajoja, joista vanhimmat ovat peräisin keskiajalta. Suojeltuja ovat myös Kemin ja Tornion lapinmaiden sekä lapinkylien vanhat rajamerkit. Monet Lapin kulkureiteistä ovat kulkeneet samoilla urilla jo vuosituhansien ajan. Tunnetuimpia valtaväyliä ovat Pohjalahtea ja Jäämerta yhdistänyt Ruijan reitti sekä Pohjanlahden rantaa noudatteleva Pohjanmaan rantatie, joilla molemmilla on ollut myös valtakunnallista merkitystä. Merkkipuita tunnetaan erityisesti vesi- ja maakulkureittien varsilta ja vaaroista.

Kuva 5. Arkeologisessa inventoinnissa löydetään tavallisimmin kvartsiesineiden työstössä syntyneitä iskoksia sekä palaneita riistaeläinten luita. Sirkka-Liisa Seppälä 2010.

Kemin arkeologiset kenttätutkimukset

Kemin seudun muinaisuuteen kiinnitettiin huomiota paikallishistoriallisissa kuvauksissa jo 1700-luvulta lähtien. J.V. Calamnius teki matkan stipendiaattina Kemissä ja Torniossa 1862. Vuonna 1868 ilmestynyt kuvaus ”Muinais-Tiedustuksia Pohjanperiltä” kuuluu maamme ensimmäisiin arkeologisiin inventointikertomuksiin. Kemiläinen Hjalmar Appelgren kävi 1877 tarkastamassa Yli-Penikan koillispuolella sijaitsevaa Jatulinlehdon kehävalia. Hän myös otti kotiseudun muinaismuistojen innoittamana 1906 sukunimekseen Appelgren-Kivalo, väitteli Suomen muinaislinnoista ja työskenteli 1915–1926 koko muinaismuistohallinnosta vastaavana valtionarkeologina. Zachris Castrén kiersi 1887 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaattina keräämässä muinaisjäännöksiä koskevia tietoja ja löytöjä Kemin, Simon ja Tervolan pitäjissä. Castrén luetteloi Keminmaan alueelta lukuisia röykkiöitä ja kuoppia sekä toimitti esineitä Kansallismuseon kokoelmiin.

Seuraavalla vuosisadalla Kemin seudun arkeologiset tutkimukset keskittyivät pitäjän puolelle ja kaupungin alueella tarkastettiin vain joitakin yksittäisiä kohteita. Kemin kaupungin alueella arkeologinen kenttätutkimus käynnistyi varsinaisesti vasta 1990. Tällöin Oulun yliopiston historian laitos inventoi Kemin arkeologisia kohteita kaupungin ympäristöosaston ja kotiseutu- ja museoyhdistyksen aloitteesta. Inventoinnin jälkeen tunnettiin parisenkymmentä arkeologista kohdetta, joista suurin osa oli ajoittamattomia kivikko- ja maakuoppia sekä röykkiöitä. Tarkastettujen kohteiden joukossa oli useita jäännöksiä, jotka oli mainittu jo Castrénin kertomuksessa. Viisi röykkiöaluetta ajoitettiin korkeutensa perusteella mahdollisesti esihistoriallisiksi.

Oulun yliopiston arkeologian opiskelijat tekivät myös Kemin kaupungin ensimmäiset kaivaukset 1992. Kenttätutkimukset liittyivät Kemin seudun varhaista historiaa koskeviin hankkeisiin ja Kemin kaupunki osallistui kenttätutkimusten kustannuksiin. Kaivauksissa tutkittiin Rován ja sen kaakkoispuoliselta Länkimaalta alueelta todettuja röykkiöitä niiden tarkoituksen ja ajoituksen selvittämiseksi. Tutkimuksia jatkettiin vielä 1995 Simon rajan tuntumassa Aaltokankaalla ja Kortejärvenkankaalla.

Oulun yliopiston tutkimusten jälkeen arkeologinen toiminta on hiljentynyt ja kaupungissa on tehty

vain muutamia tarkastuksia. Metsähallitus inventoi 1993 Perämeren kansallispuiston saaria, joista

Kemin puolelta tarkastettiin Selkä-Sarvi, Maa-Sarvi, Linnanklupu ja Iso-Huituri. Perimätiedon

mukaista keskiaikaista kauppapaikkaa etsittiin 1998 Prauvelinmäeltä, mutta tuloksetta.

Kaikki 2000-luvun kenttätööt ovat liittyneet maankäytön suunnitteluun ja rakentamiseen. Tielaitos tarkasti 2007 Siikalammen eteläpuolelta tunnetun kalkkiuunin ja Museovirasto teki 2009 Fennovoima Oy:n Karsikkoniemen ydinvoimalasuunnitelmiin sisältyvän suppea-alaisen inventoinnin, joka ulottui myös Kemin puolelle. Museovirasto teki kesällä 2013 Ajoksessa maankäyttösuunnitelmiin liittyviä selvityksiä, joissa kartoitettiin 1800-luvulle ajoittuva kalkkiuuni.

Kartta 10. Kemin kiinteät muinaisjäännökset.

Asutushistorian arkeologiset pääpiirteet

Rannikon röykkiöt

Maankohoaminen on Perämeren alueella voimakasta ja kaikki kivikauden aikaiset rannat sijaitsevat kymmeniä metrejä merenpinnan yläpuolella, kaukana nykyisestä rantaviivasta. Valtaosa muinaisista rantamaista on nyt soiden peittämiä. Kemin kaupungin korkein kohta Rován lakialue (30–34 m mpy) oli 3000 vuotta sitten pieni luoto Kemijokisuun edustalla. Ajanlaskun alkuun mennessä nykyiset Kettufarminkangas, Tervaharju, Ristikangas, Rova ja Kirvesaavan Länkimaa (17,5–20 m mpy) olivat jo kokonaan kohonneet saarina merestä. Seutu on ollut pienten saarien ja suojaisten lahtien rikkomaa rannikkovyöhykettä. Kemin nykyinen kaupunkialue (5–10 m mpy) on suurelta osin paljastunut vasta rautakauden lopulla ja keskiajalla.

Kuva 6. Oulun yliopiston arkeologit tekivät 1992 kaivauksia Länkimaalla. Kuvan röykkiöstä paljastui hautakuoppa ja esineistöä. Tutkimusten perusteella vainaja oli haudattu villapuvussa, joka oli kiinnitetty pronssisoljilla. Hautaus ajoittuu 400-luvulle, jolloin paikka oli kapea niemi suojaisen merenlahden rannalla. Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio 1992.

Ihminen on ottanut Kemin alueen pohjoisosat käyttöönsä ensimmäisen kerran todennäköisesti varhaismetallikaudella, noin 2500 vuotta sitten. Vanhimmasta asutuksesta kertovat kivistä kootut röykkiöt, joita on kartoitettu Rován koillispuolelta Takaniitynkankaalta sekä itä- ja kaakkoispuoliselta Länkimaalta.

Rován rakka on voinut olla käytössä samoihin aikoihin. Laelta on kartoitettu erilaisia kuoppia, röykkiöitä ja muita kivirakennelmia. Niistä suurin on kaivettu todennäköisesti vasta 1940-luvulla, jolloin paikalla tiedetään olleen muun muassa saksalaisten it-patteristo. Myöhemmin rakkaa on kaiveltu ja hajotettu pururataa ja laskettelurinnettä rakennettaessa sekä metsänkäsittelyn yhteydessä.

Kemijoen suun seutu on yhdessä Simojoen ja Tornionjoen ympäristöjen kanssa muodostanut kivikauden lopulta rautakaudelle Perämeren pohjukkaan Pohjanlahden rannikon röykkiöketjun pohjoisimman ryppään. Nykyisin kaikki röykkiöt sijaitsevat metsämaastossa, mutta esihistoriallisella ajalla alueet ovat olleet jokisuistoja reunustavia saaria ja niemenkärkiä.

Rovalta Aaltokankaalle – rautakauden viimeiset leposijat rakennettiin rannoille

Rovasta itään pistävän harjanteen pää on ollut runsaat 2000 vuotta sitten pieni saari tai niemeke, jolle on rakennettu kaksi matalaa ja pienehköä röykkiötä. Toinen röykkiöistä on tutkittu 1992. Tutkimusten perusteella kyse on ajanlaskun vaihteeseen ajoittuvasta hautauksesta, johon vainaja on asetettu polttamatta. Vainajan mukaan oli pantu vain rautainen kärki tai puukko.

Kilometrin päässä Rovasta kaakkoon, muinaisen salmen kaakkoisrannalla sijaitsee Länkimaan harjanne,

jonka laelta tunnetaan kaksi matalaa latomusta. Kummatkin ovat 1992 tehtyjen arkeologisten kaivausten perusteella sisältäneet rautakautisen kuoppahaudauksen. Toisesta röykkiöstä löydettiin kaksi pronssisolkea, niihin kietoutuneita tekstiilikuituja vainajan villakankaisesta puovusta sekä rautainen nuolenkärki. Röykkiöt ajoittuvat 400-luvulle. Toinen soljista on germaaninen eläinpääsolki, joka kertoo yhteyksistä eteläiselle Itämerelle. Röykkiöiden kohdalta löytyi myös kvaartiitti-iskoksia, jotka voivat olla peräisin hautauksia jonkin verran vanhemmasta asuinpaikasta. Harjanne on hautojen tekoaikaan ollut luoteeseen työntyvä kapea niemenkärki, jonka pohjois- ja koillispuolella, nykyisen Vähä Ruonaajan ympäristössä on avautunut suojaisa merenlahti. Rován ja Länkimaan niemikkeiden välisen salmen on arvioitu olleen rautakauden puolivälissä vain 100 m leveä.

Röykkiöiden viereisellä tasanteella on myös kaksi suorakaiteen muotoista kuoppaliettä. Kummatkin ajoittuvat radiohiilinäytteiden perusteella 800–1000-luvuille eli noin 500 vuotta röykkiötä myöhäisemmäksi. Paikalla on todennäköisesti ollut asumus tai pyyntileiri meren vielä ulottuessa Länkimaan lounaispuolelle matalana lahtena, johon Vähä Ruonaaja laski. Länkimaan kaakkoispuolisella harjanteella on useita muitakin röykkiöitä, jota saattavat olla esihistoriallisia. Niitä ei ole tutkittu.

Länkimaan röykkiöiden aikaisia saattavat olla Aaltokankaalla 1995 tutkittu röykkiö ja latomus, joista ei saatu talteen mitään löytöjä. Aaltokankaan itäpuolelta, Kortejärvenkankaan reunasta löydettiin pienialaisen leiripaikan jäännökset, joista tutkittiin keittokuoppa ja liesi. Leiripaikka on kuopan radiohiiliajoituksen perusteella rautakauden keskivaiheilta 350–550-luvuilta. Leiri on todennäköisesti ollut käytössä vain lyhyen aikaa.

Lohenkalastus on oletettavasti houkutellut Kemijoen suuhun asutusta jo rautakaudella. Myöhäisrautakautisen asutuksen kannalta kiinnostava alue on erityisesti Tervaharju. Alueelta on löydetty 1960-luvulla rautainen miekka, jonka on ajoitettu 1100-luvulle. Harjun itäosasta, omakotiasutuksen keskeltä, on kartoitettu useita röykkiöitä, joista suurin osa on vahingoittunut sorantoton tai rakentamisen takia. Perimätiedon mukaan Tervaharjussa kerrotaan olleen venäläisten sotilaiden hautoja, mutta kyse saattaa olla jo esihistoriallisista hautaröykkiöistä. Jäännösten ajoitusta tai tarkoitusta on vaikea selvittää. Ne voivat liittyä paitsi hautauksiin myös viljelymaiden raivaukseen.

Kemin seudulla on monin paikoin harjoitettu myös kansanomaista kalkinpolttoa. Vanhimmat polttopaikat voivat ajoittua jo 1500–1600-luvuille ja uuneja on ollut käytössä vielä 1800-luvullakin.

Siitepölytutkimusten mukaan Perämeren alueelle on rautakauden lopulla omaksuttu eteläisten vaikutteiden pohjalta myös karjanhoito ja maanviljely. Elinkeinoina merkittävämpiä ovat kuitenkin

olleet kalastus ja hylkeenpyynti. Viljelyyn liittyvää raivauksesta on merkkejä jo paljon aikaisemmin, mutta sen vaikutus on jäänyt lyhytaikaiseksi.

Kemin keskiaikaa ja historiaa

Kemin kaupunkialueen keskiaikaisesta asutuksesta tiedetään toistaiseksi hyvin vähän, vaikka Kemijoen suistossa tiedetään olleen merkittävä raja, kirkko ja kauppapaikka viimeistään 1300-luvulla. Kemin kautta on myös kulkenut tärkeä Pohjanmaan rantatie, joka voi vanhimmilta osiltaan olla jo keskiaikainen. Kaupungin alueelta on toistaiseksi saatu talteen muutamia keskiajalle ajoitettuja löytöjä, kuten rahoja, mutta useimpien tarkkaa löytöpaikkaa ei tiedetä. Jokisuun varhaisesta vaikiintuneesta talonpoikaisasutuksesta, sekä kruunun ja kirkon vaikutuksesta todistaa nykyisen Kemin puolella sijaitseva Valmarinniemi, jonne 1300-luvun alkupuolella rakennettiin Kemin laajan seurakunnan ja samalla koko Pohjois-Suomen ensimmäinen kirkko.

Arkeologisten tutkimusten mukaan Valmarinniemen ensimmäinen kirkko on tuhoutunut tulipalossa 1400-luvulla, jonka jälkeen rakennettu toinen kirkko olisi ollut paikallaan vielä 1500-luvun alussa. Rahojen lisäksi kirkkojen lattioiden alta ja ympäröivästä kirkkomaasta on löydetty pienesineistöä sekä satoja hautauksia. Suurin osa hautauksista on kristillisen perinteen mukaisia ruumishautoja. Kristillisten hautojen joukossa on kymmenkunta palaneiden luiden keskittymää.

Luonnontieteellisen analyysin perusteella ne sisältävät 1000–1100-luvuille ja 1200–1300-luvuille ajoitettuja hautauksia. Mahdollisesti kyse on paikalle muualta tuoduista jäännöksistä, jotka ovat peräisin kristillistä aikaa vanhemmista kalmistoista.

Kemin seurakunnan kolmas kirkko rakennettiin ylemmäksi jokisuuhun viimeistään 1500-luvun alussa. Kivikirkon rakentamisajankohdaksi on mainittu 1520-luku, mutta 1990-luvulla tehtyjen tutkimusten ja luonnontieteellisten ajoitusten mukaan sen keskeiset osat olisi rakennettu 1530–1550-luvuilla. Kivikirkkoa on mahdollisesti edeltänyt tälläkin paikalla puukirkko.

Kemijoen suussa tiedetään olleen useita markkinapaikkoja ainakin keskiajalta lähtien. Tunnetuin kauppapaikoista on Keminmaan kivikirkon kohdalla, keskellä Kemijokea sijainnut Haminasaari, joka on ollut vilkkaassa käytössä vielä 1800-luvulla. Värikkään historian omaava saari on todennäköisesti ollut koko Kemijoen kaupan kannalta tärkeä keskus viimeistään 1500-luvulla. Aittojen omistajina tiedetään olleen Oulun ja Tornion porvareita. Haminasaari jäi Isohaaran voimalaitoksen

takia kokonaan veden pinnan alle 1947. Markkinapaikasta ehdittiin tutkia ennen sitä vain osa. Kaivauksissa tutkittiin neljä 1600–1700-lukujen markkina-aittojen kellarirakennetta. Lisäksi paljastettiin 27 rakennuksen perustaa, joista löydettiin ikkunalasia ja 1600–1700-luvuille ajoittuvien saviastioiden kappaleita. Rahalöydöt olivat 1700–1750-luvuilta. Niiden lisäksi löydettiin yksi 1400-luvun hopearaha. Rahan perusteella on jopa otaksuttu, että Haminasaari olisi perustettu 1400-luvun lopulla, jolloin myös kirkko olisi siirretty jokisuusta markkinapaikan läheisyyteen, kestävämmälle maapohjalle ja parempien maa- ja vesikulkureittien varteen.

On arveltu, että alempana jokisuussa, Valmarinniemen lähellä, olisi sijainnut Haminasaarta vanhempi keskiaikainen markkinapaikka. Markkinapaikan sijaintia on yritetty selvittää perimätiedon tuntemalta Prauvelinmäeltä, mutta etsintä ei ole tuottanut tulosta. Kemijoen suu oli joka tapauksessa pitkään merkittävä kaupan keskus, jonne kaavailtiin kaupungin perustamista jo 1600-luvulla. Suunnitelma toteutui kuitenkin vasta 1800-luvulla.

Keskiaikaa myöhäisempiin historiallisen ajan mielenkiintoisiin muistoihin on luettava erityisesti lähteet, joiden käytöstä on säilynyt muistiinmerkintöjä ja perimätietoa. Tunnetuin on lentokentän kaakkoispuolella, laajalla pohjavesialueella Väärä-Aakkunuksen uoman lähellä sijaitseva Elävälähe. Kirkasvetistä lähde on pidetty muinaisena kastepaikkana. Vedellä uskotaan edelleenkin olevan parantava vaikutus. Paikkakuntalaiset ovat hakevat lähteestä yhä vettä. Junton lähde on mainittu jo 1850-luvulla. Junton lähde on mainittu jo 1850-luvulla uhrilähteenä. Lähteen tarkka sijainti ei ole selvillä, mutta se on paikannettu Väinölän asuinalueen kaakkoispuolelle, Marttalanon ja radan väliselle alueelle. Vanhalta pelto- ja niittymaalta on vielä 1970-luvulla ollut tiedossa useita lähteitä, joista yksi on tunnettu Högin lähteenä. Lähteet ovat peittyneet ja kuivuneet maanmuokkauksen ja ruoppauksen seurauksena.

Perämeren saarten kulttuuriperintöä

Perämerellä on harjoitettu kalastusta ja hylkeenpyyntiä jo useiden vuosisatojen ajan. Merialueen lukuisia saaria on alettu käyttää pyytäjien kausitukikohtina, satamina tai kokoontumispaikkoina sitä mukaa, kun ne ovat kohonneet merestä. Korkeimpia saaria on voitu käyttää jo keskiajalta lähtien. Saarilla on säilynyt runsaasti pyyntiin liittyviä rakennelmia, kuten venevalkamia, majojen pohjia, verkkotelineitä ja kellareita. Saarten kallioissa on myös runsaasti eriaikaisia hakkauksia, kuten puumerkkejä, päivämääriä ja kompassiruusuja.

Kuva 7. Selkä-Sarven saarta. Metsähallitus/Päivi Tervonen 2009.

Ruotsin rajan tuntumassa, Perämeren kansallispuistossa sijaitsevien Iso-Huiturin ja Selkä-Sarven käyttö on alkanut viimeistään 1500-luvulla. Selkä-Sarvi on valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö, johon sisältyy myös runsaasti arkeologista kulttuuriperintöä. Saaren kaakkoispäässä on ollut vuosisatojen ajan kalastajakylä. Alueelta on tavattu monenlaisia asutusjäännöksiä, useita erilaisia kivrakennelmia: rakennusten pohjia, venevalkamia, aallonmurtajia sekä pookeja. Saaren keskivaiheilla on kiveen hakattu aurinkokello, jonka vierellä vuosiluku 1798. Myös läheisissä Maa-Sarven ja Linnanklupun saarista on kartoitettu erilaisia kivrakenteita ja venevalkamia.

Kemin ja Tornion väliset saaret ovat olleet jo keskiajalla tärkeitä rajapaikkoja. Merkittävimpiin kuuluva, nykyisin Tornion puolella sijaitseva Iso-Huiturin suuri rajapyykki, Piispankivi, on mahdollisesti rakennettu jo 1300-luvulla. Raja on siirretty viimeistään 1700-luvulla Tiiron, saaren eteläosaan nykyiselle kohdalleen. Tornion ja Kemin välisen rajan päätepisteenä mainittu Östgrundet eli Rajakari on nykyisinkin Kemin, Keminmaan ja Tornion rajapiste. Saareissa olevaan rajapyykkiin on hakattu rajankäyntejä osoittavat vuosiluvut 1596 ja 1686. Ne on tutkimusten mukaan hakattu vasta 1786, jolloin Kemin ja Tornion välinen raja lopullisesti vahvistettiin.

Saarien moniin yhteiselämän muistoihin kuuluvat myös kesäisinä kokoontumispaikkoina käytetyt jatulintarhat eli kivistä kootut kiertokäytävät. Ajoskrunnilla on säilynyt ainakin kaksi ehjää tarhaa ja oletus kahdesta muusta. Jäännösten tarkka ikä ei ole tiedossa, mutta korkeussijainnin (2,5 m mpy) perusteella ne ovat korkeintaan pari sataa vuotta vanhoja. Myös Ristikankaalla sekä Ajoksen Rivinokassa ja Murhaniemessä mainitaan olleen jatulintarhoja, mutta kummatkin ovat tuhoutuneet jo 1900-luvun alussa. Selkä-Sarvessakin on erään tiedon mukaan ollut jatulintarha, mutta kansallis-

Kuva 8. Perämeren alueelta tunnetuista lukuisista jatulintarhoista vain muutama on säilynyt meidän päiviimme. Kuvassa jatulintarha Ajoskrunnissa. Kemin historiallinen museo/ Pentti Hiukka 2008.

puiston inventoinnissa ei saaresta löydetty mitään siihen viittaavaa jäännöstä.

Jo hävinneistä uuden ajan muistomerkeistä on mainittava Ajoksen keskellä sijainnut Struven kolmiomittausketjuun (1816–1855) kuulunut mittauspiste. Maapallon koon ja muodon mittaamiseksi muodostettu, Ukrainasta Norjaan ulottuva kolmiomittausketju on valittu UNESCO:n maailmanperintöluetteloon 2005. Ajoksen pisteen on todettu 2000-luvun tarkastuksessa tuhoutuneen alueen laajassa soranotossa. Suomen alueella on sijainnut 83 pistettä, joista kuusi valittu luetteloon. Kaikki muutkin säilyneet merkinnät ovat valtakunnallisesti merkittäviä historiallisen ajan muinaisjäännöksiä.

Kemissä on myös vedenalaisia arkeologisia kohteita. Museoviraston muinaisjäänösrekisterissä eri puolilta merialuetta on tiedossa kaikkiaan kymmenkunta hylkyä.

Arkeologisen kulttuuriperinnön ominaispiirteitä

Kemin arkeologinen kulttuuriperintö liittyy leimallisesti mereen, rannikkoon ja Kemijokeen. Kemin alueelta tutkitut rautakautiset röykkiöhaudat ovat tärkeitä koko Perämeren pohjukan asutustutkimuksen kannalta. Kemin seutu on muodostanut Perämeren pohjukkaan yhdessä Keminmaan, Simon ja Tornion kanssa Pohjanlahden rannikkoa noudattavan röykkiöketjun pohjoisimman rypypään. Historiallisen ajan arkeologista kulttuuriperintöä edustavat erityisesti Perämeren saarten kalastuksen ja pyynnin jäännökset sekä Kemin ja Tornion merirajaa osoittavat hakkaukset ja pyykit. Selkä-Sarven arkeologinen kulttuuriperintö on erottamaton osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä.

Kemin kaupunkikuvan historia

Kaupungin perustaminen Sauvosaarelle

Kemin keskiaikainen asutus muodostui Kemijoki-
kisuulle, nykyisen Keminmaan kunnan alueelle. Maankohoamisen vuoksi täältä etsittiin jo 1700-lu-
vun puolivälissä uutta ja parempaa satamapaikkaa ja todettiin, että satamaksi sopisi erinomaisesti mer-
relle pistävä Sauvosaaren niemi. Paikalla sijaitsi tuolloin Sauvosaaren tila. Asia ei vielä tuolloin edistynyt, mutta nousi uudelleen esille Kemin-
maan Haminasaaren markkinapaikan palon jäl-
keen 1821.

Kenraalikuvernööri kiinnostui Peräpohjolan ta-
loudellisista oloista itämaisen sodan päätyttyä ja antoi maaherra Lavoniukselle 1856 selvitettäväksi, miten Tornion hiipunut kauppa saataisiin jälleen kukoistamaan. Toisaalta maaherran tehtävänä oli tutkia, millaiset mahdollisuudet olisi perustaa Kemin markkinapaikalle uusi kaupunki.

Lukuisten selvitysten jälkeen esitettiin uudeksi kaupunkipaikaksi kolme vaihtoehtoa: ensinnä-
kin Vallitunsaarta vastapäätä olevaa Kallioniemeä, toiseksi myös joen länsirannalla olevaa Lukkarilan eli Hannunerkin rantaa ja kolmanneksi Kemijoen itäpuolella ja meren äärellä olevaa Sauvosaaren-
niemeä, jonka omistivat Sauvosaaren ja Täikön talot. Sauvosaaren luona oli hyvä satama- ja kaupunkipaikka. Alue oli lähellä jokea ja maantietä ja lisäksi saaren takana oli laajoja maa-alueita, jotka mahdollistaisivat kaupungin kasvun. Eri tahojen kuulemisen jälkeen kaupunki päätettiin perustaa Sauvosaarelle. Lisäksi kaupungin maa-alueeksi lunastettiin kaksi Täikön tilaa (Meritäikkö ja Lah-
titäikkö) sekä Ruutin ja Särkelän eli Peurasaaren tilat. Kaupungin hallintaan tuli myös Selkäsaari ja muut sen edustalla kruunun omistamat saaret. Ensimmäiset paalutustyöt toteutti jo 1856 läänin-
arkkitehti Ludvig Lindqvist. Vaikka kaupungin perustamismääräys syntyi nopeassa tahdissa, var-
sinaista perustamiskirjaa jouduttiin odottamaan 13 vuotta.

Kuva 9. Kemin asemakaava vuodelta 1859. Kemin Tekninen palvelukeskus.

Kaupungin perustaminen ja ensimmäinen kaava hyväksyttiin 1869 lääninarkkitehti Ludvig Lindqvistin suunnitelmien mukaan. Lindqvist oli suunnitellut jo 1859 tulevalle uudelle kaupungille selkeän ruutukaavan, jossa erityisesti kiinnitettiin huomiota paloturvallisuuteen. Tonttien väliin oli sijoitettu kaavassa yksiriviset puuistutukset kaikki muualla paitsi nykyisten Keskuspuistokadun ja Valtakadun väliin jäävissä kortteleissa. Leveät katu- ja puistokäytävät palvelevat edelleen samaa

Kuva 10. Kemin sisäsataman makasiineja 1940-luvulla. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

tarkoitusta. Kaavaan oli merkitty paikat kaikille julkisille rakennuksille: kirkolle, raatihuoneelle, koululle, ruiskuhuoneelle, pakkahuoneelle, kruununmakasiinille ja muille kruununrakennuksille. Lisäksi kaavaan oli merkitty paikat kalasatamalle, laivaveistämölle, kauppiaiden varastoaitoille sekä lukuisille kaivoille. Puistobulevardeista yksi halkaisi kaupungin itä-länsisuunnassa ja toinen pohjois-eteläsuunnassa, minkä lisäksi kaavassa oli kolmen korttelin mittainen, pohjois-eteläsuuntainen puistokatu. Järjestely on lähes sama tänäkin päivänä. Asuinrakennustontteja oli aluksi 148 ja kortteleita 26. Kaupungin suunnitelma oli selkeä ja avaran tuntuinen. Siinä oli huomioitu sekä esteettiset että käytännölliset seikat. Senaatti hyväksyi kaavan lopullisesti vasta vuonna 1866 ja kaupungin perustamisasiakirjan 1869. Kaupunki sai samalla tapulioikeudet. Hedmanin mukaan alussa oli kuitenkin vain maata, metsää, merenrantaa, asemakaava ja tapulikirjat.

Vuoden 1869 kaava määrittää edelleen Sauvoosaaren kaupunkirakennetta, katuverkostoa, korttelijakoa ja osittain tonttijakoakin. Ensimmäisestä kaavasta on jäljellä kolme keskustaa hallitsevaa puistokatua, torin paikka sekä meren ja keskustan välinen puistoalue. Alkuperäisessä suunnitelmassa oli mukana monumentaaliaukio julkisine rakennuksineen. Se jäi kuitenkin toteutumatta. Samoin jäivät toteutumatta puistokatuja päihin suunnitellut aukiot.

Uuden kaupungin tärkein toiminnallinen edellytys oli sataman rakentaminen. Vaikka ensimmäisessä vaiheessa Sauvoosaaren länsirannalla oli vain vaatimaton möljä, sataman toiminta saatiin hyvään vauhtiin jo 1870-luvun lopulla. Satama-alueita kehitettiin ja 1900-luvun alkuvuosina rakennettiin

rautatieasemalta pistoraide. Tämän jälkeen satama alkoi tosissaan kehittyä. Rantaan rakennettiin uusi tullimakasiini, ja vähitellen sataman tason kohotua kauppiat rakensivat tavaramakasiineja, joita lopulta oli kymmeniä.

Lääninarkkitehti Lindqvist suunnitteli jo syksyllä 1856 maantietä Sauvoasaarelle. Oulun–Tornion maantie kulki Karjalahden itärantaa myöten, siis melko etäältä ohi uuden kaupunkialueen. Tältä vanhalta maantieltä johti kärrytie keskustaan. Uusi kaupungin itäreunaa kulkeva maantie valmistui lokakuussa 1871 ja Huokausten silta Karjalahden ojan yli 1870-luvun alkupuolella. Sama silta oli paikallaan aina vuoteen 1944, jolloin saksalaiset räjäyttivät sen Kemin taisteluiden yhteydessä. Samalla paikalla oleva nykyinen silta valmistui 1954.

Kaupunki hahmottuu

Kaupungin ensimmäisenä katuna mainitaan satamasta lähtevä entinen Pakkahuoneenkatu, nykyinen Kauppakatu. Sen varrelle alkoi kehittyä ensimmäisiä pihapiirejä. Toisena katuna raivattiin nykyinen Sauvoosaarenkatu läntisestä eli sataman puoleisesta päästään. Poikkikaduista ensimmäisenä linjattiin pohjois-eteläsuuntaisesti 1870-luvulla Valtakadun länsilaitaa ja Keskuspuistokadun pohjoisosaa. Paalutettavien tonttien väliin jätettiin leveät palokujat, jotka määräysten mukaan tuli istuttaa lehtipuualueiksi. Nämä kaistaleet liitettiin usein jo 1900-luvun alussa tontteihin. Asemakaavaan nämä viheralueet oli merkitty täsmällisinä puuriveinä.

Seuraavana valmistui nykyinen Kirkkopuistokatu. Vähitellen asuntoja alkoi nousta myös kaavoitetun alueen laitaan nykyisten Urheilukadun

Kuva 11. Yrjönkatua (nykyistä Sauvosaarenkatua) 1900-luvun alussa. Ylimpänä oikealla Kemin ensimmäinen kaupungintalo, joka valmistui 1896 ja paloi 1931. Keskellä Junneliuksen pihapiiri. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

ja Meripuistokadun kulmaan. 1800-luvun lopulla rakentaminen oli vilkasta myös Keskuspuistokadun ja Nahkurinkadun varsilla.

Kemin keskustan katuverkko alkoi hahmottua vuosisadan vaihteessa. Aivan 1800-luvun lopulla hakkautettiin viimeisetkin puut kaupungin katujen kohdalta ja 1903 otettiin käyttöön määräysten mukainen suomen-, ruotsin- ja venäjänkielinen katujen nimikyltitys. Vuonna 1900 Kemissä oli yhdeksän katua.

Kemin alkuvuosikymmenien kehitys oli hidasta, vaikka 1870-luvulla myytiin noin 78 tonttia, mutta seuraavalla vuosikymmenellä vain viisi. Niinpä kaupungissa oli 1890 ainoastaan 563 asukasta. Vuosisadan viimeinen vuosikymmen oli taloudellista nousukautta koko maassa, ja Kemin asukasluvu nousi yli tuhannen (1096). Samalla vuosisadan vaihtuessa Kemi ohitti naapurikaupungin Tornion väkiluvun (1037). 1800-luvun lopulla myös rakentaminen oli vilkasta ja kaupunki sai vähitellen hahmonsaa. Vuosisadan vaihteessa kaupungin 148 tontista oli myymättä enää 24. Vastaava kehitys näkyy valmistuneissa asuinrakennuksissa, joita on merkitty 1870-luvulla 70, 1880-luvulla 5 ja 1890-luvulla 56 uutta yksityisten henkilöiden omistamaa päärakennusta.

Kemin asuintalot (134) olivat 1800-luvun lopulla kaikki puusta rakennettuja, yksikerroksisia ja pääasiassa pärekattoisia. Tosin muutama pelti-, huopa- ja lautakattoinenkin tunnettiin. Rakennusten taso ja rakennustapa vaihtelivat. Osa tehtiin vanhoista puretuista hirsirakennuksista, jotka kul-

jetettiin usein ympäröivistä kylistä, mutta oli myös kauppiaiden rakennuttamia komeita hirsirakennuksia erityisesti Pakkahuoneenkadun (nykyisen Kauppakadun) varrella. Kaupunkiin muutti paljon vähävaraista työväkeä, joka kyhäsi yksinkertaisia asumuksia lankunpätkestä. Näistä asumuksista kaupunki sai lisänimen "Laho kaupunki". Kaikissa asunnoissa oli kuitenkin savupiippu, sillä savupiirtien aika oli jo ohi.

Suunnitteluun ei alkuaikoina kiinnitetty juuriakaan huomiota ja kaupunkia rakennettiin hyvin perinteiseen talonpoikaiseen tapaan. Pikkuvirkamiesten ja ammattityöläisten tavallisimpana asuinmuotona oli Sauvosaaren alueella kolmihuoneinen hirsirakennus, joka sijaitsi tontin kadunpuoleisella sivulla. Rakennuksessa oli pirtti, porstua, porstuan perällä kamari ja toisella puolella tupa. Pirtissä oli hella ja uuni sekä lattian alla perunakellari. Kamarissa ja tuvassa oli kakluuni tai pyöreä peltiuuni. Pihapiirin ulkorakennukset sijaitsivat palosolan puoleisella laidalla. Ne muodostivat yhtenäisen rivin, jonka päässä oli ensin ulla-kollinen makasiini vaatteiden ja ruokatavaroiden säilytystä varten, sitten liiteri, ulla-kollinen hirsistä tehty talli, lantahuone, navetta vähintään kolmelle lehmälle ja heinäsuoja navetan päällä tai vieressä. Navetan ovenpielessä oli usein suuri muuripata haudeveden kuumentamista varten. Käymälä sijaitsi tavallisesti tallitunkion päällä. Tästä kaikesta voi päätellä, ettei Kemin kaupungin alkuvaiheen asuminen paljoakaan poikennut ympäröivän maaseudun elämäntavoista.

Kuva 12. Kirkkokuiston ja Yrjönkadun (nykyisen Sauvosaa-
renkadun) kulmaa 1900-luvun alussa. Kemin historiallisen
museon valokuva-arkisto.

Hirsirakennusten ulkoseiniä alettiin laudoittaa vähitellen 1800-luvun lopulta lähtien. Rannikko-kaupungeissa vallitsi uusrenessanssin muotokieli ja ajan makusuunta vaati rakennuksiin runsaasti koristelua, jota Kemissäkin tavoiteltiin. Hedman kirjoittaa, että lautaleikkaukset osoittivat monesti tekijöidensä luovaa mielikuvitusta. Koristelut tehtiin yleensä sahalla tai sorvaamalla. Kun puisten asuinrakennusten kruusaukset lisääntyivät, julkisivuihin ilmaantui parvekkeita ja tornirakennelmia.

Aikakauden muotivirtaukset näkyivät erityisesti julkisissa rakennuksissa, joiden suunnittelijoina olivat myös lääninarkkitehdit F.W. Lückow ja U.A. Tötterman. Yksityisiä asuinrakennuksia suunnittelivat mm. arkkitehdit A. Petrolius, B. Grönholm ja B.E. Österlund. Paikalliset rakennusmestarit ovat myös vaikuttaneet merkittävästi Kemin rakennustyylien muodostumiseen 1900-luvun vaihteen molemmiin puolin. Heistä mainitaan J.A. Grönholm, K. Rousti, J.V. Lehtinen, K.A. Tikkanen ja H. Hukka.

Kemin ensimmäinen rakennusjärjestys hyväksyttiin 1885 ja siinä edellytettiin määräksiä mm. kaduista ja tonttimaasta, rakennuksista ja rakentamisesta, ullakoista, kellareista, aidanteosta ja puiden istuttamisesta. Tontin omistajan velvollisuus oli kolmen kuukauden kuluessa aidata tonttinsa, kahdessa vuodessa rakentaa sille ja vuoden kuluessa istuttaa puita naapuritontin vastaiselle laidalle. Kivitalon rakentajan määräaika oli kuitenkin kolme vuotta. Kivitalon sai kaikkialla kaupungissa rakentaa useampikerroksiseksi, mutta puusta tai muusta hyväksytystä rakennusaineesta tehdyn talon oli oltava yksikerroksinen. Savupiiput oli muurattava määräysten mukaan mahdollisimman pystysuoraan. Toriin tai katuun rajoittuvat aidat ja portit oli maalattava vuoden kuluessa rakentamisesta, ja tarvittaessa maalaukset oli uusittava. Puurakennukset oli neljän vuoden kuluessa laudoitettava tai seinät peitettävä laastilla. Kahden

vuoden kuluttua laudoituksesta oli talon oltava myös maalattu.

Sauvosaaressa ulkopuolelle muodostui esikaupunkialueita, kuten Kalkkinokka, Peurasaari, Syysimö, Ritikka ja Syväkangas. Useat sahatyöläiset asuivat asemakaavoitetun alueen ulkopuolella ns. kaupungin maalla. Näille alueille Laitakarin sahan työläiset pystyttelivät mökkejään, joiden rakennusaineena oli yleensä sahalla saadut tai ostetut lankunpätkät. Seinät rakennettiin niin, että lankunpätkät ladottiin päällekkäin lappeelleen ja kerrosten väliin pantiin puolen sentin vahvuinen hamppunaru. Lankunpätkistä valmistettu seinärakenne tunnetaan muiltakin sahapaikkakunnilta. Sahatyöläisillä oli myös yhtiön rakentamia asuinrakennuksia, joissa yhdelle perheelle oli osoitettu vain yksi huone, ja koko rakennuksessa saattoi asua kaikkiaan kahdeksankin perhettä. Alkuvaiheessa Karihaaran työväki asui Sahansaaressa, yleensä ahtaasti ja vaatimattomasti.

Jo 1910-luvun alussa kaupungin keskusta oli rakennettu ja ensimmäisen maailmansodan päättyessä lunastettiin viimeiset asemakaavan mukaiset tontit. Vuonna 1919 oli vanhaan asemakaavaan merkityistä 150 tontista enää 18 rakentamatta. Nämäkin sijaitsivat vaikeasti raivattavalla alueella Huhannmetsässä.

Kaupungin nopea kasvu 1920-luvulla

Sahateollisuus leimasi ennen 1920-lukua vain vähäisiä asutusalueita tehtaiden läheisyydessä. Kuitenkin 1920-luvulla oli havaittavissa kaupunkia ympäröivien kyläyhteisöjen ja hiljalleen kaupungistuvan teollisuusalueen välisen eron selvää hahmottumista. 1920-luku oli voimakkaan kehityksen aikaa. Kemin tulevat esikaupunkialueet kasvoivat suunnilleen nykyiseen laajuuteensa ja kantakaupungin asukasluku nousi yli tuhannella hengellä.

1920-luvulla Kemiin tuli niin paljon uusia asukkaita, että asuntopula pakotti kiireesti rakentamaan Sauvosaaressa vielä vapaina olleet tontit. Vuonna 1925 valmistui uusi asemakaava. Kaupunki laajeni pohjoisessa Ruutin alueelle ja etelässä Peurasaaren ja Syväkankaan alueille. Noin vuoteen 1930 mennessä oli Sauvosaaressa kokonaisuudessaan kaavoitettu ja silloisten normien mukaan rakennettukin. 1920-luvun aikana keskikaupungin ympärille kehittyivät laajat esikaupunkialueet, joita ei enää voinut pitää maalaiskylinä, vaikka niistä osa kuului vielä maalaiskuntaan. Yhtiöt rakennuttivat työväelle siistejä ja suunniteltuja asuinalueita. Lisäksi työläiset vaurastuivat 1920-luvun aikana ja halusivat rakentaa omia pientalojaan. Näin syntyivät 1920-luvun aikana Torvisen, Vainion, Marttalan ja Ristikankaan alueet Karihaaran

Kuva 13. Kemi Oy:n työvään ensimmäiset asuintalot valmistuivat Pajusaaren samoihin aikoihin kuin sulfittiselluloosatehdas. Kuva vuodelta 1917. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

läheisyyteen. Ruutinranta, Koivuharju, Heikonen ja Junko syntyivät lähemmäs keskustaa. Lisäksi syntyivät Syväkankaan ja Ritikan alueet sekä Veitsiluoto lähiympäristöineen. Osalle näistä alueista sai tässä vaiheessa vielä rakentaa vapaasti niin kuin itse tahtoi. Vastaavasti Kivikon alueelle lohkottiin 1920-luvulla 21 asuintonttia. Kaikki nämä alueet liitettiin 1931 kaupunkiin. Kemin asukasmäärä oli vuonna 1930 noin 3200 henkeä ja liitoksen myötä kaupungin väkiluku kuusinkertaistui.

Kemi-yhtiö rakennutti ensimmäiset työläisasunnot Sahansaarta vastapäätä Juntonkankaalle jo 1880-luvulla. Nämä tuhoutuivat Lapin sodan taisteluiden alkuvaiheessa. Kemi-yhtiön rakennustoimintaa oli myös jo 1920-luvulla Marttalan kaupunginosassa. Yhtiö osti vähitellen kaikki Marttalan tilojen maat ja ensimmäiset asuintalot rakennettiin työläisille 1922. Suuri määrä työntekijöiden asuinrakennuksia valmistui 1920-luvun lopulla. Pajusaaren ensimmäiset työläisasunnot valmistuivat jo 1916, ja alue laajeni koko ajan sulfittiselluloosatehtaan laajenemisen rinnalla. Karihaaran puolella asui alkujaan pääasiassa sahan työntekijöitä, ja alue laajeni voimakkaasti 1920-luvulta lähtien. Pajusaaren, Karihaaran ja Junton alueella oli 1930-luvulle tultaessa Kemin kaupungin merkittävin asutus, joka oli kantakaupungin asukasmäärää suurempi. Kemi-yhtiö omisti Pajusaaren kokonaan, mutta Marttallassa ja muilla pohjoisilla esikaupunkialueilla saattoivat yksityisetkin vuokrata tai ostaa tonttimaita rakentaakseen niille. Näin yhtiön tarkkaan suunniteltujen asuinalueiden naa-

puriin syntyi hyvinkin spontaanisti rakennettuja yksityisten omistamia epäsäännöllisiä puukaupunkialueita. Näitä ovat mm. Torvisen, Vainion ja Paattion pientaloalueet, jotka syntyivät entisten mautilojen maille.

Sauvosaaren etelä- ja kaakkoispuoliset alueet, jotka vuonna 1931 liitettiin Kemin kaupunkiin, olivat vielä 1870-luvulla asumattomia. Vain muutamia mökkejä tiedetään olleen näillä alueilla. Ne olivat metsän ja niittyjen peittämiä alueita. Näiden asuttaminen liittyy pääsääntöisesti Laitakarin sahan syntyyn. 1800-luvun lopulla alkoivat Laitakarin työmiehet rakennella pieniä asuintupia Peurasaaressa ja Ritikkaan. Näihin lankunpätkäaloihin liittyi usein jonkinlainen karjasuoja parille lehmälle. Varsinaisesti Ritikan alue rakennettiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Laitakarin sahalaiset ja monet muutkin vähävaraiset hakeutuivat sinne uudisrakentajiksi, koska sieltä sai tonttimaata suhteellisen halvalla. Ritikassa ei myöskään tarvinnut noudattaa kaupungin tarkkoja rakennussääntöjä. Suunnittelemattomuudesta seurasi, että näille alueille tehtiin paljon kehoja asuntoja, jotka sijoitettiin tonteille kuten parhaaksi nähtiin.

Kemi-yhtiö rakensi Sysimöön Laitakarin vastaiselle mantereelle puoleiselle rannalle ryhmän työläisille tarkoitettuja asuntoja 1900-luvun alkupuolella. Nämä rakennukset on purettu. Vastaavasti Haukkarin ja Kalkkinokan asuintontit vuokrattiin 1910-luvulla ja ne oli kaikki rakennettu jo 1920-luvun aikana. Veitsiluodon ympäristössä vallitsi 1920-luvulla sama rakentajien vapaus

Kuva 14. Karihaaran Juntonkankaan työläisasunnot valmistuivat jo 1800-luvun lopulla. Rakennukset tuhoutuivat Lapin sodan alkuvaiheessa 1944. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

kuin kaupungin pohjoispuolella Koivuharjulla. Sitä vastoin Syväkankaan alueella oli rakentaminen jo 1920-luvulta lähtien suunnitelmallista ja aluetta rakennettiin kaupungin tarkassa valvonnassa. Syväkankaalla näkyy edelleen tämä alkuaikojen suunnitelmallisuus.

1930-luvun alueliitokset ja asukasluvun nousu

Korjattu asemakaava hyväksyttiin 1925, ja sen laatijana oli Otto I. Meurman. Kaava käsitti Sauvosaaressa, Ruutin, Peurasaaren ja Syväkankaan alueet. Meurmanin kaava edusti uusia aatevirtauksia, joissa luovuttiin ruutukaavan ihanteista ja kaavoitukselta alettiin vaatia kaupunkimiljöön kokonaisvaltaista käsittelyä, määrätietoista aukoiden ja katutilojen sommittelua.

Kemin pinta-ala kasvoi vuoden 1931 liitoksessa yli viisinkertaiseksi. Kaupunkiin liitettyjen alueiden rakentaminen pysäytettiin lähes kokonaan 1930-luvun alkupuolen rakennuskiellolla. Vuonna 1931 tehdyn liitoksen jälkeen ryhdyttiin liitosalueiden mittavaan kaavoittamiseen, jolla pyrittiin näiden esikaupunkialueiden hallittuun ja järjestelmälliseen uudisrakentamiseen. 1930-luvun lopulla järjestettiin yleiskaavakilpailu, jolla toivottiin löydettävän tulevia suuntaviivoja. Asemakaavatyön toteuttivat arkkitehdit Martti Talvioja ja Dag Englund. Tammikuussa 1941 valmistunut asemakaavaehdotus sisälsi kaupungin omistamat ja jo aiemmin asemakaavoitetut Ruutin, Peurasaaren ja Syväkankaan alueet sekä Karjalahden teollisuusalueen. Lisäksi kaavoitusalueeseen kuuluivat Kuivaharjun, Ellalan, Väinölän, Marttalan, Vainionperän, Torvisenperän, Paattion, Ristikankaan, Kivikon, Heikosen, Tervaharjun, Kulman kylän, Etu- ja Takaritikan, Haukkarin, Sysimön ja Kalkkinokan alueet sekä Karihaara osittain. Kaava-alueen kokonaislaajuus oli noin 1 330 hehtaaria.

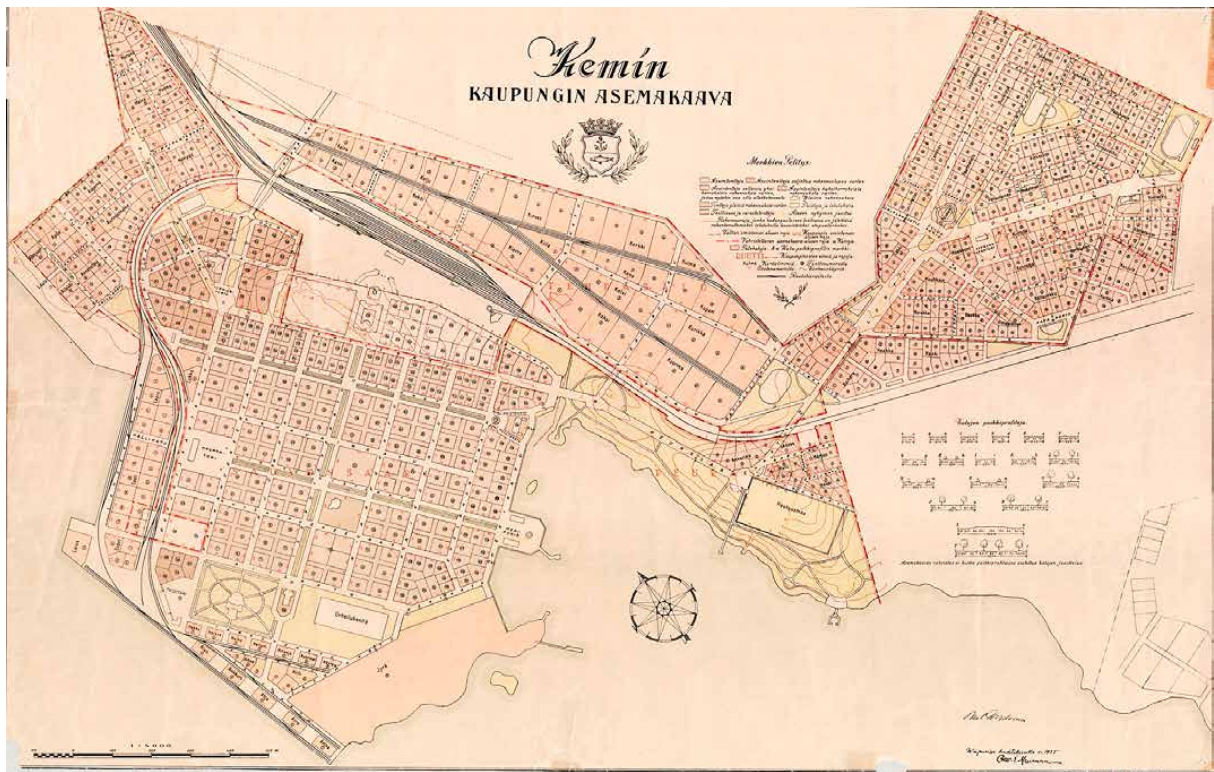
Kuva 15. Ilmakuva Kemistä 1930-luvun alusta. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

Tämän kaavan päähuomio oli liikenneverkon kehittämässä ja asuinrakennusten suunnittelussa. Asuinrakennuksia olisi suunnitelman mukaan ollut kolmea perustyyppiä, yksikerroksiset omakotitalot, kaksikerroksiset asunto- ja liiketalot sekä kolmikerroksiset asunto- ja liikekeskustat, joihin olisi sijoitettu suurimmat liikehuoneistot. Kyseinen kaavasunnitelma toteutui vain Torvisen kaupunginosassa. Alueen katuverkosto ja tonttirajat noudattelevat vuoden 1941 suunnitelmaa. Muutkin suunnitelmat muuttuivat kohtuullisen nopeasti. Hepolan, Paavonkarin ja Rytikarin kaavoituksen toteutti asemakaava-arkkitehti Elis Kaalamo 1941.

Martti Talvioja suunnitteli myös Sauvosaaressa vanhimman osan asemakaavan muutoksen vuonna 1945. Uudistetussa keskustan asemakaavassa säilytettiin vanha ruutukaava, mutta kortteleiden rakennustapaa muutettiin ajan hengen mukaan. Entistä puutalokeskustaa ryhdyttiin muuttamaan kerrostalokaupungiksi. Kauppakadun ja Valtakadun varteen hyväksyttiin viisikerroksisia rakennuksia ja muualla suosittiin kolmikerroksisuutta. Näiden muutosten tuloksena keskusta-alueen rakenne lähti pirstaloitumaan, kun monilla tonteilla säilyivät vanhat yksikerroksiset puutalot ja niiden viereen alkoi kohota monikerroksisia kivitaloja. Samalla muutettiin useiden keskusta-alueen katujen nimet.

Vuonna 1961 järjestettiin keskusta-alueen kaavoituksesta kutsukilpailu, jonka voitti professori Olli Kivisen ehdotus "Puisto-Kemi". Suunnitelmassa keskustan tonttialueet muuttuivat radikaalisti, kolmikerroksisten kerrostalojen kortteleiksi, joita pyrittiin täydentämään runsailla viheralueilla.

Kemi oli kehittynyt 1930-luvulta lähtien kolminapaiseksi kaupungiksi, keskusta-asumisen Sauvosaari, teollisuusyhteisöjen Karihaara sekä Veitsiluoto. Kaupungista muodostui pitkänomainen merenrantakaupunki, jonka läpi kulki ensin rautatie, sitten valtatie 4 ja myöhemmin moottoritie. Pekka Leppäsaajo kirjoitti Jatulissa jo 1961 vanhojen asuinrakennusten säilyttämisen puolesta ja hän oli

Kuva 16. Arkkitehti Otto I. Meurmannin laatima Kemin kaupungin asemakaava vuodelta 1925. Kemin Tekninen palvelukeskus.

erityisen huolissaan kaupunkikuvan kehityksestä. Vähitellen 1970-luvulle tultaessa alettiin nostaa esille vanhojen rakennusten säilymisen merkitystä ja satavuotiaan kaupunkimiljöön arvoon alettiin kiinnittää laajemminkin huomiota.

Sotien jälkeinen nopea muutos

Uusi rakennusvaihe alkoi Ruutinrannalla toisen maailmansodan päätyttyä. Tällöin yksityiset rakensivat jälleenrakennuskaudelle tyypillisiä pientaloja erityisesti Lehtokadun varrelle. Koivuharjun alueelle rakennettiin sodan jälkeen omakotitaloja ja 1950-luvulla kerrostaloja. Vuonna 1951 valmistuivat Asunto Oy Harjunhaan kivitalot sekä vähän myöhemmin Asunto Oy Ruutinhaan ja Täikönpuiston talot. 1950-luvulla Ilmarinkadun, Alhonkadun ja Hakalankadun näkymät muuttuivat nopeasti.

Kemi-yhtiön omistamia asuntoja tuhoutui Lapin sodan alkuvaiheessa yhteensä toista sataa. Mäntylän suurehkon kerrostaloryhmän Kemi-yhtiö rakennutti sodanjälkeistä asuntopulaa lievittääkseen. Asuntopulaa helpotettiin myös tukemalla yksityisten omakotitalorakentamista. Arava-lainoituksella rakennettiin Ristikankaan maastoon 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa mm. Hirvonkadun ja Juusonkadun siistit uudistalojen rivit. Ristikankaalle, Vainioon ja Paattioon nousi myös ns. rintamamiestaloja.

Vaikka Kemin pohjoisissa kaupunginosissa on sotien jälkeen ollut vilkasta yksityisten, Kemin kaupungin ja seurakunnan rakennustoimintaa, tätä aluetta on leimannut Kemi-yhtiön tukema asutustoiminta. Vuoteen 1963 mennessä Kemi-yhtiön henkilökunnalla oli käytössään 750 yhtiön omistamaa asuntoa ja kolmatta sataa yhtiöläistä oli rakentanut itselleen omakotitalon.

Sauvosaaren eteläpuolella Ritikan alueen kolmas rakennusvaihe alkoi sodan jälkeen, kun sinne rakennettiin uusia omakotitaloja. Alueen rakennukset ovat pääasiassa 1960- ja 1970-luvulta. Ritikan kansakoulu valmistui jo 1922. Samoin Haukkariin rakennettiin uusia omakotitaloja sodan jälkeen.

Myös Tervaharju asutettiin sodan jälkeen. Nykyisin se on monikerroksinen omakotitaloalue. Syväkankaan alueelle rakennettiin jälleenrakennuskaudella omakotitaloja ja ns. ruotsalaisia lahjataloja.

Veitsiluoto-yhtiön laajeneminen sodan jälkeen näkyi myös asutustoiminnassa. Rytikarissa, Paa-vonkarissa, Hepolassa ja Ajoksessa oli voimakasta rakentamista 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuolella. Kaupunki rakennutti Kivikolle lähinnä suurperheisille tarkoitettuja kerrostaloja 1950-luvun loppupuolella.

Kuva 17. Rintamamiestaloja Ristikankaalta. Minna Heljala 2013.

Kemiläinen teollisuus nousee

Kemin kaupungin perustamisen aikaan Suomessa alkoi vähitellen voittaa liberalistinen ajatusmalli metsätalouden tehostamiseksi. Vuonna 1857 hyväksyttiin asetus, joka mahdollisti höyrystahojen perustamisen ja neljä vuotta myöhemmin vapautettiin sahaustoiminta kaikesta tuotantosäännöstelystä. Maa-alueiden isojaon loppuun saattaminen oli myös edellytys sille, että Kemin alueelle alkoi syntyä teollisuutta. Kemin teollisuushistorian aloitti Johan Gustaf Bergbom perustamalla Laitakarin sahan 1859. Saarelle kehittyi sahayhdyskunta, jonka rakennuksiin kuului myös jonkin verran asuntoja. Juurakon ja Laitakarin saarille rakennettiin sittemmin muutamia kaksikerroksisia asuintaloja sahan työläisille.

Laitakarin sahan työntekijöille kohosi myös 1900-luvun alussa varsinaisia työläisasuntoja, yhtiön taloja mantereen puolelle ns. Sysimön alueelle. Kyseisellä alueella oli jo ennestään työläisten mökkejä ja edellä mainittuja ns. lankunpätkätaloja. Kemi-yhtiön rakennuttamat talot olivat ”suklaakermakaramellin värisiä asumuksia, joiden jyrkissä päädyissä oli laivan pyöröikkunoita muistuttavat pienet ullakkoikkunat”. Varsinaisesti Peurasaaren ja Haukkarin alueet rakennettiin 1920-luvulla.

Laitakarin sahalta oli ensimmäinen tuhoisa tulipalo 1894 ja pienempiä paloja vuosina 1900 ja 1917. Toinen suurpalo oli 1919. Enimmillään tehtaalla oli työntekijöitä yli 400 henkeä. Sahan toiminta päättyi 1939, kun saarella oli kolmannen kerran suurpalo. Tätä ennen toiminnot oli jo siirretty osittain Karihaaraan. Nykyisin Laitakari on virkistyskäytössä, mutta saari on päässyt pensoittumaan. Siellä näkyy edelleen jäänteitä rakennuksista ja rimamöljistä.

Laitakarin sahan toiminnan ollessa tehokkaimmillaan työväen tarve lisääntyi, mutta saarelle ei enää pystytty asuttamaan lisää väkeä. Työväestön uudeksi asuinpaikaksi valittiin läheinen Juurakon saari. Sen asuttaminen alkoi 1897 ja sinne rakennet-

Kuva 18. Ilmakuva Laitakarin sahasta 1920–1930-luvulta. Taustalla näkyy Kemin Sysimöä. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

tiin samanlaisia työväenkasarmeja kuin Laitakariin oli rakennettu. Kemi-yhtiö rakensi Juurakkoon kaikkiaan viisi työväenkasarmia, yksi- ja kaksikerroksisia asuintaloja. Saarella oli myös koulu, jota kävivät Juurakon ja Laitakarin lapset. Kemi-yhtiö alkoi vähentää Juurakon asutusta 1950-luvulla. Koulu lakkautettiin keväällä 1952 ja vähitellen asunnot hiljenivät. Viimeiset asukkaat muuttivat saarelta syksyllä 1957. Tänäpäin Juurakko on luonnon valloittama saari, josta etsimällä löytää rakennusten kivijalat.

Karihaaran sahan perustivat norjalaiset 1870-luvun alussa. Saarella ei ollut ennen sahaa juuri muita rakennuksia kuin muutama lato. Sahan työläisten ensimmäisenä asuinalueena oli Sahansaari, jonne rakennettiin työväelle neljä asuintaloa. Lisäksi taloja rakennettiin alkuvaiheessa Juntonkankaalle. Karihaara meni konkurssiin jo 1878 ja norjalaisten aika päättyi 1890. Tästä kaudesta pitää muistaa ensimmäiset merkittävät Kemijoen uitot.

Karihaaran sahan toiminta jatkui suomalaisessa omistuksessa ja vähitellen 1900-luvun alkukymmeninä Karihaaraan liitettiin kaikki lähiseudun pienemmät sahat. Yhtiö osti 1913 Pajusaaren ja rakensi sinne sulfiittiselluloosatehtaan, joka käynnistyi 1919.

1900-luvun alkupuoli oli Kemissä suuren muuttoliikkeen aikaa. Kaupunkiin muutti runsaasti väestöä lähikunnista, mutta myös kauempaa Pohjanmaalta siirtyi ns. liikaväestöä pohjoiseen teollisuuspaikkojen perässä. Kemin pohjoispuolelta tulleista oli v.1921–1930 valtaosa lähtöisin Alatorniolta. 1920-luvulla Kemi-yhtiön teollisuuslaitosten työntekijöitä oli vuosittain reilut kaksi tuhatta. Tuotantolaitosten huippulukema oli vuonna 1948, jolloin tehtailla työskenteli yli kolme tuhatta työntekijää. Karkean arvion mukaan kaupungin väki-

Kuva 19. Juurakon saaren työläisasuntoja 1930-luvulla. Kemian historiallisen museon valokuva-arkisto. Alkuperäisen kuvan omistaa Veikko Kähkönen.

luvusta sai toimeentulonsa tehtaalta vuonna 1938 50%, 1950 suunnilleen 40% ja 1960 runsaat 30%.

Kolmas saateollisuuden vaihe alkoi Kemissä 1920-luvulla, jolloin valtio perusti Veitsiluodon saarelle modernin kuusiraamisen sahalaitoksen. Ensimmäisenä vuonna rakennettiin tuotantolaitosten lisäksi Veitsiluodon saarelle seitsemän asuin- ja kuusi talousrakennusta sekä vähitellen hallintorakennukset, asuinrakennukset johdolle ja työläisille sekä saunat, ruokala, leipomo, kauppa ja tukkimiesten parakit. Kaikki nämä valmistuivat jo 1920-luvun alkupuolella. Vuonna 1925 valmistui saarelle yhteensä kymmenen uutta asuinrakennusta sekä pari vuotta myöhemmin kirjastorakennus.

Veitsiluodon saarelle oli ensimmäisenä vuosikymmenenä vain vene- ja proomuyhteydet. Maantie Rytikariin valmistui 1932 ja rautatieyhteys saarelle tuli 1936. Penger Rytikarista Hepolaan valmistui 1931 ja Rytikarista Veitsiluotoon seuraavana vuonna. 1920-luvun lopulla Veitsiluodossa työskenteli jo yli 700 henkeä. Veitsiluotoon rakennettiin 1930-luvulla sulfiittiselluloosatehdas ja 1950-luvulla paperitehdas. Näiden myötä työntekijöiden määrä kasvoi jatkuvasti. 1960-luvun puolivälissä Veitsiluodon tuotantolaitoksilla työskenteli noin 2 700 henkilöä. Työntekijät tulivat pääasiassa Etelä-Suomesta, mikä edellytti suurehkoa määrää uusia asuntoja. Sotien jälkeen asuttiin ahtaasti ja huonokuntoisissa rakennuksissa. Asuntopulan aikana hyväksyttiin yhtiön asuntorakennusohjelman ensimmäinen vaihe, joka käsitti kymmenen kaksikerroksista puurakennusta, kussakin kahdeksan huoneen ja keittiön yksiötä. Talot rakennettiin Rytikariin, jossa oli jo tätä ennen työläisten tekemiä mökkejä. Toimihenkilöille rakennettiin kaksi asuinrakennusta. Toinen, vuonna 1946 aloitettu, rakennusvaihe käsitti kahdeksan Rytikariin valmistunutta työläisten asuinrakennusta. Näistä neljä oli kaksikerroksisia kahdeksan perheen taloja. Asunnoissa oli kaksi huonetta ja keittokomero.

Kuva 20. Kemian Karihaaran ja Pajusaaren välinen silta 1930. Taustalla Kemi Oy:n tehtaat. Kemian historiallisen museon valokuva-arkisto.

Muut neljä taloa olivat yksikerroksisia kolmen tai neljän perheen taloja. Veitsiluodon Aunuksenpään rakennettiin lisäksi virkailijoille asuinrakennuksia. Nämä toisen vaiheen talot valmistuivat vuoden 1947 aikana ja ne purettiin 1980-luvulla. Yksi rakennuksista siirrettiin Työläismuseon alueelle Marttalaan.

Rytikariin valmistui 1940-luvun lopulla myös yhteisiä rakennuksia, mm. terveystalo ja Rytikarin työväentalo. Rytikarin ensimmäiset uudenikäiset ja aravalainotteiset kerrostalot rakennettiin 1950-luvun lopulla. Asunto oy Pyykönpuiston kaksi suurta asuintaloa valmistuivat 1960-luvun alussa ja Asunto oy Karjalankulman talot 1964. Yhtiö tuki taloudellisesti myös omakotitalojen rakennustoimintaa 1940-luvulta lähtien. Näin Hepolaan muodostui veitsiluotolaisten omakotitaloalue.

Kuva 21. Lastaajankatu Ajoksessa. Minna Heljala 2013.

Kaupunki vuokra-asuntojen rakentajana

Kemissä on vuokra-asumisella pitkät perinteet. Kemi-yhtiö ja Veitsiluoto ovat rakennuttaneet vuokra-asuntoja tehtaiden työntekijöille jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Kunnallinen vuokra-asuntorakentaminen käynnistyi Kemissä heti sotien jälkeen, jolloin asuntopula oli suurimmillaan. Vuosina 1946 ja 1947 valmistuivat niin sanotut Ruutinrannan perhetalot, joissa oli 16 pientaloa. Talot purettiin 1980-luvulla. Seuraava kaupungin omistama vuokratalo valmistui 1950 Valtakatu 34:ään. Talossa oli yksitoista asuntoa ja liikehuoneisto ja sitä kutsuttiin virkamiestaloksi, koska huoneistoja vuokrattiin aluksi lähinnä kaupungin viran- ja toimenhaltijoille. Seuraavana valmistuivat Kivikon niin sanotut suurperheisten talot vuosina 1954, 1957 ja 1961. Näissä taloissa asui todella suuria perheitä, joskus enimmillään 16-henkisiä. Kolmessa talossa oli 1960-luvun alussa yli 400 asukasta. Tämä taloryhmä purettiin vuonna 2012.

Järjestelmällinen kaupungin oma vuokra-asuntotuotanto aloitettiin 1960-luvun puolivälin jälkeen. Tällöin käynnistyivät Siikakankaan, Oklaholman ja Takajärven alueiden rakentaminen. Vuosina 1967–1974 valmistui kaikkiaan kaupungin omistamina kuusi kerrostaloa ja neljä rivitaloa. Tämän jälkeen Kemissä siirryttiin kiinteistöyhtiömuotoiseen vuokra-asuntotuotantoon ja rakentamisesta tuli 1970-luvun lopulta aina 1990-luvun puoliväliin saakka kaupungin kokoon ja resursseihin nähden varsin voimakasta. Marttalan, Tervaharjun, Peurasaaren ja Koivuharjun kaupunginomaan rakennettiin 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella useita taloja ja jopa kokonaisia kortteleita käsittäviä vuokrataloryhmiä. 1990-luvun puolivälin jälkeen kaupunki ei ole enää osallistunut uusien vuokratalojen rakentamiseen vaan on keskittynyt olemassa olevien kiinteistöjen peruskorjaukseen. 1990-luvun puolivälissä Kemien kaupungilla oli kiinteistöyhtiön omistuksen kautta yli tuhat asuntoa. Kaksituhattaluvun alkupuolella määrä on kasvanut jo noin 1400:aan, koska kaupungin omistukseen on siirtynyt joitakin yhtiöiden aikanaan rakennuttamia asuinalueita, kuten esimerkiksi Mäntylän vuokratalot. 1990-luvun puolivälissä kemiläisistä asui yli kymmenen prosenttia kiinteistöyhtiön vuokra-asunnoissa. Lisäksi vuokra-asuntoja ovat omistaneet tehtaat ja yksityiset. Kemien 10 kiinteistöyhtiötä fuusioitiin vuoden 1994 alusta Kiinteistö Oy Itätuuleksi. Yhtiö ylläpitää ja vuokraa valtion tukemilla arava- ja yhtenäislainoilla rakennettuja ja perusparannettuja vuokra-asuntoja Kemissä. Kiinteistö Oy Itätuulen koko osakekannan omistaa Kemien kaupunki. 15 viime vuoden aikana vuokra-asuntojen suosio erityisesti kaupungin reuna-alueilla on vähentynyt. Vuoden 2012 lopussa oli kiinteistöyhtiöllä tyhjänä noin 250 asuntoa. Vuonna 2012 purettiin 61 asuntoa ja lähtilevaisuudessa tullaan keskustelemaan 1960- ja 1970-luvun elementtitalojen kohtalosta.

Uitto

Kemijoki on Suomen suurin ja pisin joki, joka saa alkunsa kaukaa Tunturi-Lapista ja laskee mahtavana virtana Pohjanlahteen Kemien kaupungin liepeillä. Se on 552 km pitkä ja laajuudeltaan 53 000 neliökilometriä. Kemijoki on ollut aikanaan Suomen merkittävin lohijoki, ja 1800-luvulle saakka kalastus oli Kemijoella tärkein toimeentulon lähde. Kemijoen suuhun ja sen lähiympäristöön syntyneen puunjalostusteollisuuden edellytyksenä ovat olleet hyvät mahdollisuudet edulliseen puunkuljetukseen. Kemijoen ensimmäiset yhteisreitit lienee suoritettu 1860-luvulla, kun metsien arvo nousi ja sahateollisuus vapautettiin. Alkuun uitto oli pääsääntöisesti kiintouittoa (lauttoina) keväisin ja irtouittoa syksyisin. Yhteinen irtouitto edellytti sahajen ja sahanomistajien pysyviä kontakteja ja yhteistyötä, mutta myöhempään organisoitumiseen nähden olivat sahajen alkuvaiheen irtouittojärjestelyt kuitenkin vain tilapäisluonteisia ja

mittasuhteiltaan vaatimattomia. Yhteinen irtouitto edellytti luonnollisesti myös jokisuulla tapahtuvaa erottelua. Sen nopea sujuminen oli uittopäällikön vastuulla. Tukit eroteltiin aluksi Valmarinniemiessä ja Vilmilän rannassa Vähähaaran puolella. Vuonna 1915 purettiin Valmarin sortteeri lopullisesti ja erottelu siirrettiin Kemien edustalle Myllyniemeen.

Vuosikymmenet jokiuitto pysyi lähes samanaikaisena. Se perustui tulvavesiin ja runsaaseen työvoimaan. Varsinainen Kemijoen uittoyhdistys perustettiin 1901. Uitot suurensivat jatkuvasti ja menetelmät kehittyivät erityisesti sodan jälkeen 1950-luvulla. Erottelutyömaalla oli väkimäärä suurimmillaan 1951, jolloin työntekijöitä oli 1 459. Vuodesta 1967 lähtien erottelulla oli työvoimaa enää kolmasosa huippuvuosista. 1960-luvun alussa uittotoiminnan ollessa laajimmillaan oli jokivarilla 68 pirttiä saunoineen ja varastoineen. Vaikein majoitustilanne oli erottelulla, koska työmaalla oli

Kuva 22. Kemijoen uiton erottelutyötä 1940-luvulta. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

paljon ulkopaikkakuntalaisia kausityöläisiä. Heitä varten oli Myllyniemessä, Valmarinniemessä ja Uutelassa parakkeja, joihin pystytettiin majoittamaan lähes 500 henkeä.

Lapin teollisuuden raakapuusta tuli vuonna 1966 noin 55% vesiteitse. Maakuljetukset alkoivat yleistyä 1970-luvulla. Vähitellen autojen ja tiestön kehittymisen myötä maakuljetuksista tuli uittaa edullisempia. Kemijoen uitto päättyi 1991 kauden jälkeen nopeilla päätöksillä, ja samalla päättyi Myllyniemen erottelualueen toiminta. Uiton merkitys on ollut suuri niin jokimaisemassa kuin osana rakennettua ympäristöä.

Kemin teollisuustyöpaikkojen väheneminen alkoi 1970-luvun puolivälissä. Tällöin Veitsiluodossa työskenteli reilut 3 500 henkeä ja Kemi Oy:ssä noin 2 500 henkeä. 1990-luvun lopulla Stora Ensolla oli vielä 1 970 ja Metsä-Botnilla 875 työntekijää. Vuonna 2010 Stora Ensolla ja Eforalla oli yhteensä noin 1 000 ja Metsä-Botnilla 530 työntekijää. Työntekijöiden määrä laskee edelleen.

Kaupungin väkiluku oli korkeimmillaan 1967, jolloin kaupungissa oli 29 830 asukasta. Tämän jälkeen Kemin asukasmäärä on laskenut tasaisesti 1970-luvun alkupuolelta lähtien ollen 1985 26 500 ja vuoden 2011 heinäkuussa 22 444.

Asukasmäärän väheneminen on aiheuttanut sen, että uudisrakentaminen on kaupungissa tasaisesti laskenut. Vuoden 1985 kaupunkiudistustyöryhmän näkemyksien mukaan Kemiä tulisi kehittää niin, että sen omaleimaisuus säilyy. Tavoitteeksi

otettiin jo rakennettujen alueiden kohentaminen ja ympäristöä eheyttävä täydennysrakentaminen. 1980-luvulla Kemissä kiinnitettiin huomiota vanhan rakennuskannan säilyttämiseen erityisesti Sauvosaassa ja toteutettiin useiden vanhojen rakennusten kaavasuojaus. Kemin kaupunkikuvaa leimaa meren läheisyys. Ranta-alueiden hoitoon ja rakentamiseen on kiinnitetty erityistä huomiota viime vuosien aikana.

Kulkureitit ja liikenne

Satama

Kemin kaupungin synty ja kehitys ovat ratkaisevasti liittyneet liikenne- ja erityisesti vesiyhteyksiin. Sisäsataman ensimmäinen laituri 1870-luvulla oli vaatimaton pukkien päälle tehty laivan mittainen lankkusilta. Syvyyttä satamassa oli neljä metriä. Satamalaituria paranneltiin 1800-luvun lopulla, mutta mittavia laajennustöitä tehtiin rautatien valmistumisen jälkeen 1902. Rautatien valmistumisen jälkeen aloitettiin myös satamaraiteen rakentaminen ja samassa yhteydessä rakennettiin laituri kokonaan uudelleen 1903. Seuraavan kerran sisäsatamaa uudistettiin 1920-luvulla. Sataman tason kohottua yhä useammat kauppiat rakensivat sinne tavaramakasiinejaan. Lopulta niitä oli kymmeniä. Saksalaiset joukot räjäyttivät sisäsataman

laiturit ja varastokatoksen 1944. Sodan jälkeen laiturista kunnostettiin osa, mutta varsinainen satamatoiminta oli jo siirtynyt Ajokseen.

Ajoksen sataman kehittämistä alettiin suunnitella jo 1910-luvulla. Koko 1920-luku valmisteltiin Ajoksen syväsatamahanketta, joka toteutui 1930-luvun lopulla. Syväsataman rakentaminen aloitettiin 1939 ja sitä jatkettiin sota-aikana osittain vankityövoimalla. Sodan jälkeen Kemian satamaa on kehitetty jatkuvasti. Syväsatama otettiin käyttöön 1946 ja öljysatama 1956. Nykyisin Ajos on Kemian ja koko Lapin tärkein satama.

Rautatie

Oulu-Tornio radan rakennustyömaa käynnistyi keuhällä 1899 ja Oulu-Kemi väli avattiin väliaikaiselle liikenteelle marraskuussa 1902. Tällöin alkoi tavaraj- ja matkustajajuna liikennöidä kerran päivässä Ouluun. Oulun ja Tornion väliselle rataosuudelle rakennettiin kaikkiaan 42 jokia ylittävää siltaa. Rata Tornioon valmistui 1903 ja Rovaniemelle 1909. Rautatien valmistuminen Rovaniemelle merkitsi vähitellen Kemian sataman tavaraliikenteen hiljennemistä. Tavarakuljetus Rovaniemelle ja Lappiin tapahtui suoraan etelän keskuksista ja ympärivuotisesti. Toisaalta Kemi on aina sijainnut liikenteellisessä risteyskohdassa.

Tavaraliikennettä varten rakennettiin raiteet sisäsatamaan heti 1903 ja Karihaaraan pistoraide 1917. Pajusaaren teollisuusalueelle raiteet ulotuivat 1934. Ajoksen massamakasiinille Ajoksen itäpäähän raiteet valmistuivat vuosina 1927–31 ja Veitsiluotoon 1936. Rautatien ylittävä silta Koivuharjulta Kivikolle valmistui 1959.

Lentoliikenne

Kemian lentokentän rakentaminen aloitettiin ns. työttömyystöinä 1937 ja syksyllä 1938 valmistui II luokan vaatimukset täyttävä lentokenttä. Varsinaisesti kenttä valmistui kesäkuussa 1939. Heti valmistuessaan kenttä todettiin jo liian ahtaaksi ja sille varattiin laajenemisalueet. Ensimmäisessä vaiheessa kentällä oli vain tilapäinen puinen toimistorakennus yleisöhallineen ja vaatimaton lennonjohtotorni.

Kuva 23. Sauvosaaren ilmakuvassa vuodelta 1955 näkyy hyvin puistokatuja ja Meripuiston rehevyyttä. Kemian historiallisen museon valokuva-arkisto.

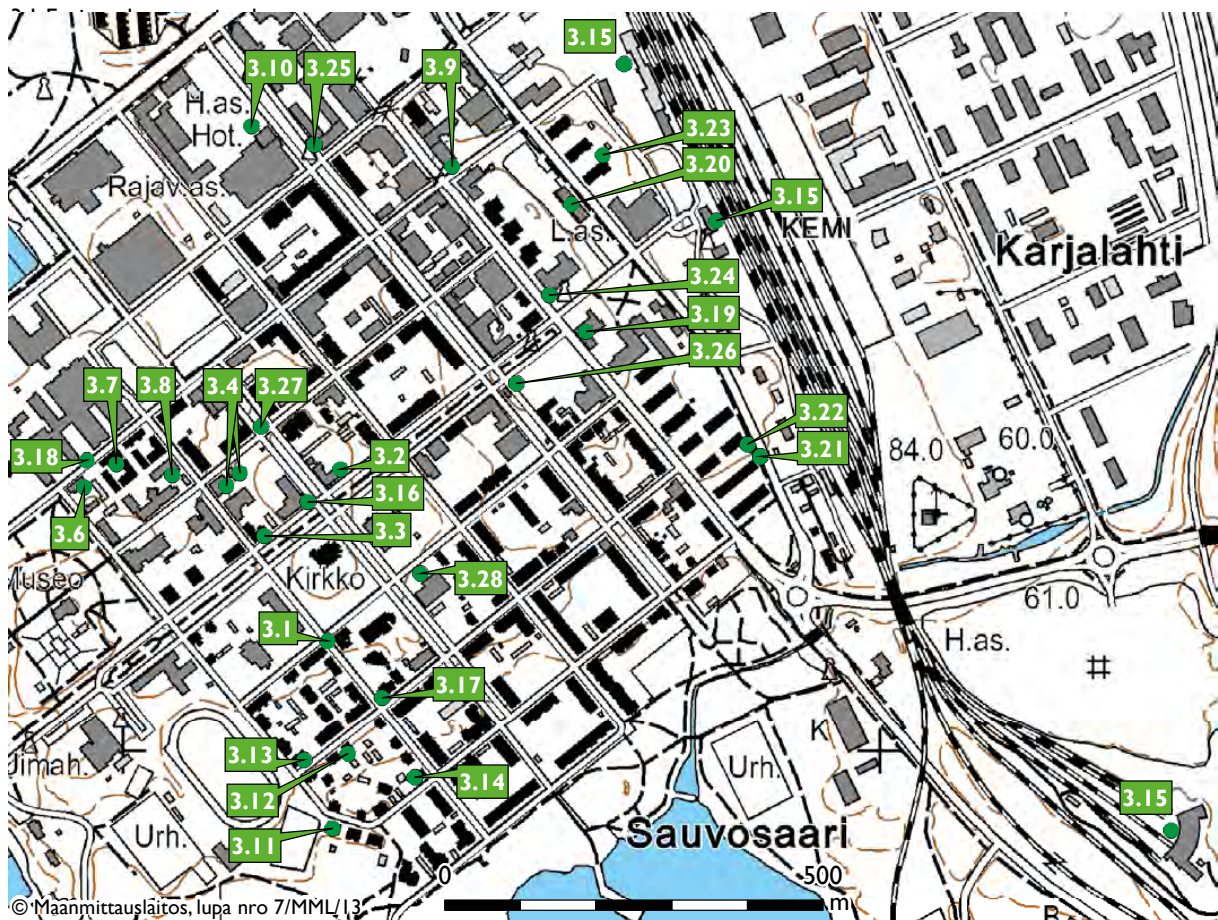
Jatkosodan aikana Kemian lentokenttä oli saksalaisten hallinnassa ja lähtiessään saksalaiset tuhosivat konehallin, kiitoradan ja turvallisuuslaitteet. Sodan jälkeen kiitorata jälleenrakennettiin. Vuoro-liikenne Helsinkiin avattiin uudelleen elokuussa 1945. Syksyllä 1953 valmistui uusi asemarakennus, jossa oli aikakauden tarpeisiin kaikki vaadittavat tilat. Asemarakennusta laajennettiin ja uudistettiin 1962 sekä 1980-luvulla. Kiitoratoja on pidennetty ja laajennettu useaan kertaan vaatimusten kasvaessa.

Kaupunkipuistojen synty

Kemian ensimmäiseen kaavaan oli suunniteltu väljät puistokadut ja ranta-alueelle sataman läheisyyteen laaja puistoalue. Istutukset etenivät alkuvuosina hitaasti, mutta jo 1900-luvun alkuvuosina nykyisten Meripuistokadun ja Kirkkopuistokadun puurivistöt alkoivat hahmottua. Kemissä varsinainen kaupunkipuisto on Meripuiston (entinen Rantapuisto) alue, jonka kunnostaminen aloitettiin 1898. Meripuisto sai nykyisen muotonsa 1930-luvulla ja siitä muodostettiin muotopuutarha. 1950-luvulla sataman puoleiseen osaan perustettiin ajan hengen mukainen kotiseutumuseo ja laululava. Alue on säilyttänyt upean puistomaisen luonteensa tähän päivään asti. Ensimmäiset kaasuoiljylamput sytyivät Kemian pääkatujen varsille syksyllä 1890 ja sähkövalaistukseen siirryttiin 1912.

Kohteet kaupunginosittain

Sauvosaari

Kartta II. Sauvosaaren kohteet

- 3.2 Skippari/ entinen musiikkiopisto
- 3.3 Pitzen
- 3.4 Junnelius
- 3.5 Koulukatu 4
- 3.6 Jänkälä
- 3.7 Ranta-Prunsi
- 3.8 Leipätehdas
- 3.9 Kemin Pirtti
- 3.10 Kemin Osuuskaupan konttori
- 3.11 Urheilukatu 11
- 3.12 Kaivokatu 22
- 3.13 Kaivokatu 25
- 3.14 Etelärantakatu 23

- 3.15 Rautatieaseman alue
- 3.16 Entinen ammattikoulu
- 3.17 Entinen pappila
- 3.18 Länsi-Pohjan keskussairaala
- 3.19 Kaupungintalo
- 3.20 Linja-autoasema
- 3.21 Valtakatu 38
- 3.22 Asemakatu 25 ja 27, Valtakatu 30–36
- 3.23 Asemakatu 8 ja 10
- 3.24 Työväentalo
- 3.25 Hotelli Merihovi
- 3.26 Kioski
- 3.27 Kaivo
- 3.28 Urheilutalo

3.1 Entinen kuumesairaala

Kuumesairaala on rakennettu 1914 ja rakentajana mainitaan nimismies Antti Karikoski sekä suunnittelijana rakennusmestari A. Tikkanen. Vuosina 1919–22 omistajana oli K.H. Rautiainen ja hänen jälkeensä kaupunginkamreeri A. Tolvanen. Kemin kaupunki osti rakennuksen Tolvasen perikunnalta 1930-luvulla kulkutautisairaalaksi. Tuolloin ullakotiloihin tehtiin kaksi asuinhuoneistoa hoitohenkilökunnalle. Vuonna 1953 rakennuksessa aloitti lastentarha. Kaupunki vaihtoi rakennuksen seurakunnan kanssa ja nykyisin se on yksityisomistuksessa.

Talo oli aikanaan vanhan Kemin laitimmaisien ja viimeisin rakennus. Sen vierestä alkoi rantaan päin tiheä Huhanmetsä. Nykyisinkin kokonaisuuteen kuuluu suljettu puutarhamainen pihapiiri. Lähiympäristössä on seurakuntakeskus, vanha pappila, vanhoja omakotitaloja, lukio ja kirkko.

Rakennus on kaunista nikkarityylin paneeliarkkitehtuuria. Kemin keskusta-alueelle tyypillisen L-runkoisen rakennuksen ulkonurkka on viistetty. Sen kohdalla on jyrkkä harjakattoinen frontoni. Rakennuksessa on ullakotiloja, vaaleankeltainen vaaka-, pysty- ja vinolaudoitus sekä listat valkoiset ja harmaa saumattu peltikate. T-ikkunat ja ovet ovat suurimmaksi osaksi alkuperäisiä. Joka huoneessa on säilytetty alkuperäinen tulisija. Katujen puolella on kaksi pariovellista sisäänkäyntiä. Päädyssä on matala harjakattoinen kellariin vievä kuisti. Rakennus on asuttu ja hyvässä kunnossa.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Liittyy kaupungin terveydenhuollon historiaan.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaava-suojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.2 Skippari (ent. Musiikkiopisto)

Apteekkari F.J. Skippari rakennutti 1899 apteekki- ja asuintalon. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Albert Petrelius. Kemin apteekki toimi rakennuksessa vuosina 1900–1935. Samoin Kemin PYP toimi rakennuksen Meripuistokadun puoleisessa siivessä vuosina 1901–26. Kaupunki osti rakennuksen sähkölaitoksen käyttöön 1935 ja koulutoimisto oli rakennuksessa vuosina 1955–1967. Seuraavaksi rakennuksessa toimi Länsi-Pohjan musiikkiopisto aina 2000-luvulle asti. Vuonna 2009 Skippari myy-

Kuva 24. Entinen kuumesairaala. LKYT 2006.

tiin yksityiselle ja sitä kunnostetaan vähitellen yksityiskodiksi.

Kyseessä on Kirkkopuistokadun ja Meripuistokadun kulmauksessa sijaitseva, korkealla puuaidalla ympäröity piha-alue, jonka tontilla on myös pikkupuoli sekä roska-aitaus. Tonttia ympäröivät kahdelta laidalta kerrostalot.

Asuinrakennus edustaa pääty- ja koristeaiheisen vuosisadan vaihteen koristeellista puuarkkitehtuuria. Rakennuksessa on ollut mm. pitsikoristeiset parvekkeet, jotka on purettu pois. Sisätiloissa on säilynyt paljon alkuperäisiä yksityiskohtia. Tulisijoista osa on purettu, mutta salissa on edelleen koristeellinen 1900-luvun alun kakluuni. Salissa on myös hieno kattomaalaus, joka on aikanaan yhdistetty kakluunin koristeaiheisiin.

Kaupunkirakentamiselle tyypillisen L-rungon ulkonurkka on viistetty. Sen kohdalla on aumattu frontoni. Frontoneja on nurkan lisäksi rakennuksen sivuilla. Yläkerrassa on ollut asuinhuoneita, jotka eivät ole tällä hetkellä asuinkäytössä.

Päärakennus on harjakattoinen ja luoteispääty on aumattu. Katemateriaalina on harmaa saumattu pelti. Sokkeli on tehty komeista lohkokivestä. Rakennuksen julkisivu on vaakalautaa ja sen koristeluna on käytetty yläosassa pystylautaa ja alaosassa pysty- sekä vinolautaa. Rakennuksessa on puuleikkauksin tehtyjä koristeita räystäiden alapuolella, frontoneissa ja lisäksi nurkkalaudat ovat koristeelliset. Isommissa frontoneissa on harjakoristeet. Ikkunoita on useita erilaisia, mutta suurimmalta osaltaan ne ovat T-mallisia. Ikkunoiden puitteet ovat valkoiset ja kehykset koristeltuja runsain puuleikkauksin. Luoteissivulla oleva ikkuna on peitetty levyllä. Ikkunoiden alapuolella rakennusta kiertää ulkoneva lista ja ikkunoiden kehykset jatkuvat rakennuksen alareunaan saakka. Meripuistokadun puolella oleva ovi on koristeellinen ja ikkunallinen tammesta tehty paripeiliovi. Samalla puolella katua kivijalassa on harmaat teräksiset kellarin luukut. Apteekin ovi on poistettu Kirkkopuistokadun puoleiselta sivulta. Pääraken-

Kuva 25. Skippari. Tiina Elo 2011.

nuksessa on tiilestä muurattu osa pihan puolella. Se on ilmeisesti aikanaan liittynyt apteekin toimintaan ja paloturvallisuussyistä tehty muurattuna.

Pihan puolen sisäänkäyntien ovet ovat uusittuja vaaleanharmaita peiliovia. Pihan puolen ulkoportaat ovat puiset ja kaiteelliset. Kivijalassa on kahdet kellariin vievät portaat. Kellarien lautaovet ovat vinolaudoitettuja. Rakennus maalattiin kesällä 2010, jolloin se sai kaakaonruskean yleissävyn.

Pihapiirissä on pienempi neliön muotoinen asuinrakennus, osin auma- ja osin harjakattoinen rakennus, jonka katemateriaalina on harmaa saumattu pelti. Rakennuksen julkisivu on samanlainen kuin päärakennuksen, puolivälistä vaakalaudoitettu ja alaosa pysty- sekä yhden ikkunan alta vinolaudoitettu. Rakennuksen yläosassa on pysty-laudoitus, joka on koristeltu nikkarityylisin puuleikkauksin. Sokkeli on lohkokiveä.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Liittyy kaupungin elinkeino-, kulttuuri- ja sivistyshistoriaan.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.3 Pitzen

Meripuisto- ja Sankarikadun kulmatontille myönnettiin rakennuslupa Juho J. Pitzenille 4.11.1895. Piirustukset oli suunnitellut oululainen Albert Grönholm. Rakennuslupa myönnettiin kahdelle asuinrakennukselle ja ulko-ruokaräkkäkselle. Tontin ensimmäinen asuinrakennus oli ns. lankunpätäkätalo. Se valmistui 1895 ja purettiin 1960-luvulla. Tähän rakennukseen perustettiin J.J. Pitzenin

Wäri- ja Tapettikauppa 1897. Pitzenin perhe asui rakennuksessa vuoteen 1913. Pihapiiriin oli valmistunut 1897 myös ulko-ruokaräkkäks, joka käsitti navetan, käymälät, liiterin ja kaksi aittaa. Maalarimestari Pitzen teki rakennustyömailla maalaus- ja tapetointitöitä. Hän urakoi mm. Kemin kirkon maalaustyöt 1902. Myöhemmin Pitzenin poika jatkoi isänsä työtä ja muutti nimensä 1930-luvulla Palosteeksi.

Pitzen sai uudelle ja komeammalle asuinrakennukselle rakennusluvan 1902. Näiden piirustusten suunnittelijana oli kemiläinen rakennusmestari J.H. Junkkonen. Kyseinen rakennus on nykyisen asuinrakennuksen Meripuistokadun puoleinen siipi. Uusi asuinrakennus edusti aikakaudelle tyyppillistä uusrenessanssia, jossa oli alusta lähtien korkea, lohkokivistä tehty kivijalka. Rakennus oli suorakaiteen muotoinen ja käsitti kaksi asuinhuoneistoa, joissa oli kuisti, eteinen, keittiön, jossa oli puuhella ja kolme kakluuneilla lämmitettävää huonetta. Näitä huoneistoja vuokrattiin ulkopuolisille, ja Pitzenin oma perhe asui vanhemmassa asuinrakennuksessa. Uudempi asuinrakennus laajennettiin Sankarikadun puoleiselta osaltaan 1912–1913 ja tähän laajennusosaan muutti Pitzenin perhe. Rakennuksen laajennusosan suunnitteli jälleen rakennusmestari J.H. Junkkonen. Sankarikadun puoleiseen osaan oli suunniteltu kellarihuoneisto Wäri- ja Tapettikauppa varten. Liikehuoneistossa oli kolme lämmitettävää huonetta. Alusta asti Pitzen halusi, että paloturvallisuuden suhteen oltiin tarkkana ja myymälän ja sen päällä olevan asunnon välipohjarakenteisiin kiinnitettiin suurta huomiota. Laajennusosan julkisivu tehtiin samantyylliseksi kuin Meripuistokadun puoleinen vanhempi osa. Pitzenin talon julkisivua on vuosien mittaan yksinkertaistettu ja Meripuistokadun puoleiseen osaan lisättiin ulko-ovi vuonna 1947 arkkitehti Helena Vainion suunnitelman mukaan. Samassa yhteydessä Meripuistokadun puoleiseen osaan tehtiin huomattavia sisätilamuutoksia.

Kaupunki osti rakennuksen Pitzenin perikunnalta 1949 lastentarhaa varten. Muutaman toimintavuoden jälkeen talo muutettiin vuokra-asunnoiksi. Vanhin, vuonna 1895 valmistunut asuinrakennus, purettiin tontilta 1960-luvulla. Samoin alkuperäiset ulkorakennukset purettiin lopullisesti 1960-luvun aikana. Sankarikadun puoleiseen osaan, entiseen maaliliikkeeseen, kivijalan tiloihin, perustettiin 1987 valtakunnallinen värimuseo, joka lopetti toimintansa 2004 ja kokoelmat siirrettiin varastoon. Rakennus on suojeltu 1987. Vuonna 2005 tulipalo vahingoitti taloa, ja 2006 kiinteistö siirtyi yksityiseen omistukseen. Rakennusta on vähitellen kunnostettu ja tavoitteena on, että se tulee muisuttamaan mahdollisimman paljon alkuperäistä.

Kuva 26. Pitzenin talo. Tiina Elo 2013.

Pitzenin talo on edelleen julkisivultaan uusrenessanssivaikutteinen rakennus, jonka ullakolla ja kellarissa on käyttötiloja. Siinä on tummanharmaa saumattu peltikate. Sokkelissa on ikkunoita ja ulko-ovia nykyiseen galleriatilaan. Katujen puolella on kolme kaarevaa metallista katosta ovien yläpuolella. Sisäpihalla on kolme umpikuistia, joista keskimmaisessä on avokuistiosa. Korkeassa kaksikerroksisessa kuistissa on peltinen saumattu harjakatto, keskimmaisessä aumattu musta kolmiorimahuopakatto ja kolmannessa pulpettikatto, jossa on frontoni. Vuorilaudoituksen väri on keltaisella taitettu valkoinen ja listat ovat kirkkaanvalkoiset. Perustuksen rapattu yläosa on ruskea. Rakennuksessa on alusta lähtien ollut T-malliset ikkunat ja näiden yläpuolella yksiruutuiset haukanikkunat. Katujulkisivun frontonissa on jugendhenkinen moniruutuinen ikkuna. Alakerrassa on edelleen kaksi pönttöuunia.

Aidattu pihapiiri sijaitsee Meripuistokadun ja Sankarikadun kulmassa. Lähiympäristössä on entinen ammattikoulu, kirkko ja lyseo.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.4 Junnelius

Konemestari Stelander rakennutti pihapiiriin ensimmäisen asuinrakennuksen jo 1896–1897. Sen alkuperäiset piirustukset on hyväksytty Oulun lääninkansliassa 27.11.1895. Tämä pienempi asuinrakennus on hieman vanhempi kuin varsinainen Junneliuksen päärakennus. Rakennus jää tyyllilli-

sesti ja kokonsa puolesta Junneliuksen asuinrakennuksen varjoon.

Kyseessä on hirsirunkoinen kertaustyylin talo. Julkisivu on vaaka-pystylaudoitusta ja väriltään keltainen, listat ovat vaaleanruskeat. Aumakatto on katettu ruskealla saumapellillä. Umpikuistissa on harjakatto ja saumapelti. Katolla on piippu, mutta tulisijoja ei enää ole. Perustus on lohkokiveä. Rakennusta kiertää ikkunoiden ala- ja yläpuolella koristelistia. Nurkkalaudoitus on pilarityyppinen. Vain Sankarikadun puoleiselle sivulle on tehty vaatimattomia koristeluita. Rakennuksessa on uusitut T-malliset ikkunat sekä joka sivulla yksiruutuiset haukanikkunat, joiden puitteet ovat valkoiset. Kehykset ovat koristeltuja. Ovi on ruskeaksi maalattu puinen paripeiliovi, jossa on kuusiruutuinen kamanaiikkuna. Lisäksi oven molemmilla puolilla on kapeat yläosasta pienempiruutuiset ikkunat. Kuistin sivuilla on risti-ikkunoita. Kellarin ruskea lautaovi on yläosastaan hieman kaartuva. Sisällä on puisia peiliovia, joista osa on valkoisia pariovia. Sisäkatto on paneloitu, maalattu valkoiseksi ja sitä kiertää leveä lista. Rakennuksen sisätilat on muutettu täysin nykyaikaistettu.

Ensimmäisen talon rakennuttaja konemestari Stelander ei kuitenkaan itse asunut talossa. Hänen aikanaan talossa oli useita vuokralaisia kuten esimerkiksi Kemin Työväenyhdistys.

Stelanderilta talo ja tontti numero 31 siirtyivät kaupungin henkikirjoittaja F. Junneliukselle jo vuonna 1899. Junnelius käynnisti välittömästi uuden ja komeamman asuinrakennuksen urakan. Talon piirustukset laati vuonna 1900 rakennusmestari J.V. Lehtinen, joka oli johtamassa Kemin kirkon rakennustöitä. Uudisrakennus oli Kemin upeimpia jo tuolloin. Henkikirjoittajan mukaan rakennusta kutsutaan edelleen Junneliuksiksi. Kookkaan päärakennuksen kivijalkaan tehtiin myymälähuoneisto, jossa oli jo Junneliuksen aikana useita liikkeitä vuokralla.

Vuonna 1921 leskirouva Hanna Junnelius myi talon ja tontin AB Kemi Träindustri – Kemin Puuteollisuus Oy:lle. Pihapiirissä toimi puutavarayhtiön konttorin lisäksi useita vuokralaisia. Yhtiön konkurssin jälkeen 1936 pihapiirin osti huutokaupassa Kemin Suojeluskunta, jolla se oli kymmenisen vuotta. Sotien jälkeen talo siirtyi Kemiin perustetun paikallislehden Oy Pohjois-Pohjan omistukseen. Lehden toimitus, konttori ja sitomo olivat yläkerrassa ja kirjapaino alakerrassa. Jonkin aikaa Uusi Suomi yhtiö omisti tilat ja teki talossa Pohjois-Suomi-lehteä. Talon seuraava omistaja oli Toivo Alaraatikka, joka huusi talon 1958. Hankittuaan Junneliuksen Alaraatikka teki siihen merkittäviä muutoksia. Kellarikerroksessa oli yleinen sauna ja

Kuva 27. Junneliuksen talo. Tiina Elo 2011.

muuten talossa oli useita pieniä vuokra-asuntoja. 1970 Junneliuksen talo siirtyi Kemin kaupungille ja oli todella huonossa kunnossa ja purku-uhan alla, kunnes Kemin kaupunki päätti kunnostaa rakennuksen vuonna 1980. Kaupunki vuokrasi rakennuksen Oy Yleisradio Ab:lle toimitiloiksi ja rakennuksessa oli radiotoimintaa vuodesta 1981 aina vuoteen 2006.

Junneliuksen talo on harjakattoinen hirsirunkoinen nikkarityylinen rakennus, jossa on punainen saumattu peltikate sekä kaksi frontonia. Julkisivussa on keltainen vaaka-pystyponnttilaudoitus ja kaikki listat ovat vaaleanpunaiset. Rakennuksen eri osia on myös korostettu samalla värillä. Perustus on lohkokiveä, osin korjattu betonilla ja sen yläpuoli on muurattu tiilestä, rapattu ja koristeltu. Yläosan runko on hirrestä. Rakennuksessa on runsaasti yksityiskohtia ja erilaisia ornamentteja. Räystäiden alla on koristeveistetyt konsolit ja kisanpenkit. Sauvosaaren- ja Sankarikadun kulmassa on tornimainen rakennelma, jonka yläosan sivuilla on kolmion muotoiset viisiruutuiset pikkuikkunat. Rakennuksessa on pienet kattoikkunat. Julkisivun yläosassa on parveke, jonne ei ole käyntiä.

Junneliuksessa on pääosin kolmiruutuisia T-mallisia ikkunoita ja näiden lisäksi monimuotoisia pieniä koristeikkunoita. Esimerkiksi tornissa on kapeat kaksiruutuiset poikkikarmilliset ikkunat, joiden yläpuolella on pienet pyöreät ikkunat. Räystäiden alla on pieniä neliön muotoisia ikkunoita sekä kaari-ikkunoita. Kivijalan ikkunat ovat taas kahta leveyttä. Sisäänkäynnin yläpuolella olevassa frontonissa on pystykarmi-ikkuna. Ikkunat on uusittu, mutta julkisivu on säilyttänyt hyvin alkupeleistä 1900-luvun alun uusrenessanssille tyypillistä koristeellista ilmettään.

Pääsisäänkäynnin ruskea puinen paripeiliovi on koristeltu lasilla ja harjakattoisella katoksella, jonka etureunassa on metalliset koristeet. Pihan puolella on kamanaikkunallinen valkoinen lasiovi

Kuva 28. Junneliuksen piharakennus. LKYT 2007.

ja lapekattoinen avokuisti. Kaikkien ikkunoiden ja ovien kehykset ovat erittäin koristeelliset.

Kulmatontin rikas puuarkkitehtuuri on Kemin kaupunkikuvan keskeinen elementti. 1980-luvulla tehdyn korjaustyön yhteydessä säilytettiin vain ulkokuori. Yleisradion toiveiden mukaan Junneliuksen rakennettiin täysin modernit sisätilat. Talo on siirtynyt 2010 yksityiseen omistukseen ja sen sisätiloja palautetaan vanhaa Junneliusta jäljitellen.

Lähiympäristössä on kerrostaloja ja Leipätehtaan toimintakeskus. Aidattu piha-alue on rinnettontilla Sankarikadun ja Sauvosaarenkadun kulmauksessa.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Sisätilat uudistettu.

Hurrikas-palkinto 1982.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaava-suojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.5 Koulukatu 4

Työmies Erkki Keränen osti tontin 133 vuonna 1895. Rakennuspiirustukset hyväksyttiin 1898 ja asuinrakennus on valmistunut noin 1900. Pihapiirin ensimmäisinä omistajina mainitaan Emma ja Matti Pukema sekä kamreeri Iikka Rantaniemi. 1900-luvun alkupuolella oli yleistä, että kemiläisissä kaupunkitaloissa oli myös useita vuokralaisia. Vuonna 1938 Koulukadun talon osti nuori pari Sigrid ja Aarne Hedberg. Pihapiiri on edelleen saman suvun omistuksessa.

Piha on pieni ja idyllinen ja siinä on edelleen kolme vanhaa rakennusta. Kyseessä on suljettu

Kuva 29. Koulukatu 4. LKYT 2006.

kaupunkimainen pihapiiri suurine pihlajineen ja ruusupensaineen.

Päärakennus on Koulukadun reunassa. Se on kaunis nikkarityylinen rakennus, jota on aina kunnostettu huolellisesti. Sigrid ja Aarne tekivät remontin 1930-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. 1990-luvulla peruskorjausta ovat tehneet Helena ja Juhani Hedberg. Koulukatu 4 on erinomainen esimerkki säilyttävästä korjaamisesta. Rakennuksen huoltoon liittyvissä korjaustöissä on aina otettu huomioon perinteiset menetelmät. Julkisivu on kellertävänvalkoinen ja vaakaponttिलाudoitettu. Listoitus on vaaleanruskea ja katolla musta vaakahuopakate. Ovet ja ikkunat ovat alkuperäisiä kolmiruutuisia T-karmi-ikkunoita ja kuusiruutuisia ristikkoikkunoita sekä yksiruutuisia haukanikkunoita. Ikkunoiden vuorilaudoitus on kauniisti koristeltu ja niissä on uusrenessanssin piirteitä. Jokaisessa kammarissa on ”kakluuni” eli pönttöuuni ja keittiössä alkuperäinen puuliesi. Rakennus on säilytetty mahdollisimman alkuperäisessä kunnossaan.

Pihapiiriin toinen rakennus on kaunis pieni hirsinen ulkorakennus, jonka alakerrassa on saunatilat ja yläkerrassa pieni asunto. Hirsiseinät on maalattu kellertävänvalkoiseksi ja listat ruskeiksi. Kadun puoleinen julkisivu on vaakalaudoitettu. Ovet ja ikkunat ovat alkuperäiset yksiruutuiset tai kolmiruutuiset T-ikkunat. Kiuas ja takka on muurattu myöhemmin.

Kolmantena rakennuksena pihapiirissä on pitkä piharakennus, jossa ovat ulkokuusit, puuvaja ja autotalli. Sen ovet ja ikkunat ovat alkuperäisiä. Rakennus on tehty 1800–1900 lukujen vaihteessa ja sitä käytettiin pääasiassa eläinsuojana.

Koulukatu 4 on viihtyisä vanha rakennuskokonaisuus keskellä Kemiä. Sille on myönnetty Hurrikas-palkinto vuonna 2001. Lähiympäristössä on kaupungintalo, virastotalo, kerrostaloja ja helluntaiseurakunnan tilat.

Kuva 30. Koulukatu 4 ulkorakennus. LKYT 2006.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt pihapiiri

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Hurrikas-palkinto v. 2001

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3. 6 Jänkälä

Jänkälä on 1800-luvun loppupuolen, Kemin ensimmäisen vaiheen, kaupunkirakentamisen hyvä esimerkki. Rakennus sijaitsee Kemin vanhimmassa korttelissa 107 ja on Kemin kantakaupungin toiseksi vanhin talo. Se on ainoa pihapiiri, joka on säilynyt Kemin vanhimmasta rakennusvaiheesta ja on ensimmäinen asemakaavaan mukaan rakennettu pihapiiri.

Sahanhoitaja Petter Tuhkanen rakennutti talon 1875 eikä tiettävästi itse asunut siinä koskaan. Tuhkasen talossa tarjottiin huokeasta hinnasta maalaisille ruokaa ja yösiä. Talonpojat yöpyivät piharakennuksessa. Kemin kaupungin postitoimisto aloitti toimintansa talossa 1876. 1800-luvun lopulla sen omisti A.K. Borman, ja vuodesta 1905 vuoteen 1918 omistajana oli kauppias Hackzell. Tämän jälkeen konsuli Joel Jänkälä osti rakennuksen ja remontoi sen 1920. Jänkälän suvun omistuksessa talo oli aina vuoteen 1983, jolloin se siirtyi Kemin kaupungin omistukseen. Kaupunki peruskorjasi rakennuksen vuosina 1985–86.

Jänkälässä on portilla varustettu umpinainen sisäpiha. Pihaa ympäröi korkea lauta-aita kahdelta sivulta. Itse päärakennus on jalkakäytävän reunassa ja osaltaan sulkee pihapiiriin. Se sijaitsee Kauppakadun ja Urheilukadun kulmassa. Kauppakadun puolella vastapäätä on Länsi-Pohjan keskussairaala. Urheilukadun puolella on Meripuisto ja sisäsataman rantaan on matkaa noin 200 metriä. Kyseessä on perinteinen puutarhipiha.

Kuva 31. Jänkälä. LKYT 2006.

Hirsirunkoisen rakennuksen ulkoasussa on empirehenkisen klassismin ja kertaustyylin piirteitä. Rakennuksessa on musta kolmiorimahuopakate. Vuorilaudoitusta on yläosastaan vaakalaudoitettu, alaosa on pienillä kaarifriiseillä koristeltua pystylaudoitusta. Rakennus on väriltään keltainen, nurkat koteloitu ja listat valkoiset. Sokkeli on lohkokiveä ja osin betonia. Valkoisissa paripuuepilioivissa on kuusiruutuiset kamaikkunat, joista neljässä on X-malliset koristeristikot. Ylimmät ikkunat ovat pienet kolmion malliset, ja niiden kehykset on koristeltu. Talossa on kaksiruutuisia haukanikkunoita ja neliruutuisia risti-ikkunoita, joiden kehykset on koristeltu aedikulalla eli kolmioteemalla. Pihan puolen kuistissa on horisontaalinen ikkunanauha, jossa on pystykarmilla jaetut preussi-ikkunat. Yläosa on jaettu pienemmiksi ruuduiksi ja koristeena X-malliset ristit. Ikkunat ovat uusia ja jäljittelevät vanhaa muotoa. Rakennuksessa on viisi kaakeliuunia, joista yksi sijaitsee ullakkohuoneessa, kaksi peltistä pönttöuunia ja keittiössä lisäksi koristeellinen puuhella. Rakennuksessa on alkuperäiset puulattiat.

Kohde on kunnostettu alkuperäistä tyyliä kunnioittaen. Tiloja käytetään vuokrattavana juhlahuoneistona.

Pihapiiriin kuuluva pienempi asuinrakennus on valmistunut 1800-luvun lopulla. Se on uusittu 1986 siten, että se ulkoasultaan on alkuperäisten piirustusten mukainen, mutta muuten täysin moderni. Rakennuksessa on nyt sauna, pesu-, puku- ja takahuoneet sekä keittiö aputiloineen ja henkilökunnan sosiaalitalat.

Rakennus on pitkänomainen. Pihan puolella on koko etusivun kattava katos. Vaakalaudoitusta on keltainen, listat valkoiset ja nurkat koteloitu. Perustus on pääasiassa lohkokiveä ja kate mustaa kolmiorimahuopaa. Talossa on kaksiruutuisia haukanikkunoita ja uusia neliruutuisia T-ikkunoita. Osa ikkunoista on koristeltu aedikulalla.

Pihapiirin kolmas rakennus on tyypillinen 1800-luvun lopulla valmistunut ulkorakennus, jon-

Kuva 32. Jänkälän toinen asuinrakennus, jossa on nykyisin saunatilat. LKYT 2006.

ka ovet ovat osittain uusia. Rakennus on suorakaiteen muotoinen tehden päädyssä pienen vinkkelin, jossa ennen on ollut ulkokäymälä. Rakennuksessa on keltainen vaakalaudoitusta ja valkoinen listoitusta. Kolmiorimahuopakate on musta. Siinä on kaksi pariovea, joista toisen yläpuolella on pieni "heinäluukku". Toisen parioven sivuilla on pienet, alkuperäiset, preussilla kaksiruutuisiksi jaetut ikkunat. Ovet ovat keltaiset, ovien ja ikkunoiden puitteet valkoiset. Tallirakennuksen vesikatto on korjattu ja ulkoseinät maalattu. Ulkorakennuksen merkitys on tärkeä kokonaisuuden kannalta. Pihapiiri on suojeltu kaavassa.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Hyvin säilynyt vanhalle kaupunkirakenteelle tyypillinen umpipiha, johon kuuluu päärakennuksen lisäksi ulkorakennukset (saunarakennus ja talli/puucee).

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaava-suojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.7 Ranta-Pruntsi

Ranta-Pruntsi on osa vanhaa Kemin kaupunkirakentamista. Talon rakensi Matti Pruntsi 1870-luvun alkupuolella. Hänen jälkeensä Hackzell piti talossa kauppaluoketta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen talo siirtyi tohtori Pfallerille. Hänen jälkeensä talon omisti Antikainen ja sitten Tolppanen. Pfallerin aikana talossa toimi Kemin sairaala. Nykyisin Ranta-Pruntsi on Kemin kaupungin omistama kiinteistö, jossa on vanhusten asuin- ja toimintatiloja.

Ranta-Pruntsi on paljon yksityiskohtia sisältävä kertaustyylinen rakennus. Pihan puolella on pitkänomainen, lasitettu, koristeellinen kuisti, joka

Kuva 33. Ranta-Pruntsi. LKYT 2006.

Kuva 34. Ranta-Pruntsin pääty. LKYT 2006.

on tyypillinen 1900-luvun taitteen kaupunkirakennuksille. Vaakalauoituksen alaosassa on pystylauditus ja kaarikoristeellinen lista. Pääväri on okrankeltainen ja listoitus valkoinen. Rakennuksen nurkat on koteloitu pilarityyppisesti, lisäksi on kissanpenkit. Räystäään alapuolella on valkoiset koristeellisesti veistetyt konsolit. Taloa kiertää nikkarityyliin koristeltu kerroslista. Perustus on lohkokiveä ja osin betonia ja kuistin sokkeli on laudoitettu. Talossa on neli- ja kuusiruutuisia ikkunoita, joista osa on T-ikkunoita. Kaikissa on preussijako ja lisäksi on kaksiruutuisia haukanikkunoita. Kuistissa on horisontaalinen ikkunanauha, jossa on pystykarmit, preussit ja yläosassa X-mallinen ristikko koristeena. Ikkunat ovat pääosin uusia, mutta ullakolla on vielä alkuperäiset ikkunat. Pääsisäänkäynnin paripuopeilioissa on kamanaikkunat. Myös sisällä on valkoisia parillisia, puisia peiliovia, jotka ovat alkuperäisiä. Sisätiloissa on myös alkuperäistä paneelikattoa. Ovien ja ikkunoiden kehyksissä on kertaustyyllille tyypillisiä kaarevia koristeaiheita.

Ranta-Pruntsin umpinainen pihapiiri puineen ja istutuksineen on rakennusten ja korkean aidan ympäröimä.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Hurrikas-palkinto 1977.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.8 Leipätehdas

Rakennus on Kemin ensimmäinen tiilirakennus, jonka suunnitteli lääninarkkitehti Wilhelm A. Tötterström ja se valmistui 1897. Alkujat kiinteistö toimi A. Nordbergin jauhomakasiinina. Vuonna 1916 perustettiin Kemin Leipätehdas Oy, jonka tuotantotiloina makasiini toimi. Tehtaassa työskenneltiin yötä päivää ja leipää paistettiin vuoteen 1928 saakka. Vuonna 1930 rakennuksessa toimi kaupungin Lihantarkastuslaitos sekä paikallismyymälä. Kemin Osuuskauppa osti Leipätehtaan 1939 ja tiloissa valmistettiin makkaraa runsaat 30 vuotta. Sodan aikana rakennusta käytettiin armeijan elintarvikkeiden täydennysvarastona. Tilat olivat sittemmin useita vuosia tyhjiillään ja jopa purkuuhan alla. Leipätehtaan talo siirtyi kaupungille vuonna 1983. Rakennus kunnostettiin 1990 toimintakeskuksen käyttöön. Vuodesta 1991 lähtien Leipätehtaan toimintakeskus on ollut Toivola-Luotolan Settlementti ry:n käytössä. Erilaiset yhdistykset ja ryhmät voivat vuokrata tiloja toimintaansa.

Leipätehdas on tiilinen kaksikerroksinen rakennus, jossa on useita hienoja muurattuja yksityiskohtia. Sen tornimainen laajennus on tehty vuonna 1925. Rakennusta on korjattu ja tehty mm. ikkunamuutoksia. Lasinen kuisti on tehty kunnostuksen yhteydessä 1990. Talossa on neliön mallisia ikkunoita, kaarevia yhdeksänruutuisia ikkunoita, sisäänkäynnin vieressä iso neliruutuinen ikkuna, neliruutuisia kaari-ikkunoita ja yksi pieni kaari-ikkuna tornissa. Ikkunoiden puitteet ovat vaaleanpunaiset ja ne ovat kaikki uusittuja. Puiset vaaleanpunaiset paripeiliovet ja pääsisäänkäynnin sininen teräksinen lasiovi eivät ole alkuperäisiä. Ikkunoiden ja ovien yläreunat on korostettu tiilimuurauksilla. Perustus on osin lohkokiveä ja osin betonia, katto mustaa peltiä. Sankarikadun puolella on aumakatto ja pihan puolella harjakatto. Leipätehtaan korkea piippu on purettu 1940-luvulla.

Rakennus edustaa monimuotoista vuosisadanvaihteen tiiliarkkitehtuuria ja on tyylliltään uusrennessanssia. Kohteen kunto on hyvä ja se on sisä-

Kuva 35. Leipätehtaan sisäänkäynti. LKYT 2006.

tiloiltaan modernisoitu, viihtyisä toimintakeskus. Leipätehtaan henkilökunta on kerännyt vanhoja valokuvia ja muuta kuvamateriaalia rakennuksesta.

Pieni piha-alue on osin laatoitettu ja uudisrakennusten ympäröimä Sauvosaarenkadun ja Sankarikadun kulmauksessa.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Harvinainen rakennustyyppi Lapissa: tiilinen pienteollisuusrakennus.

Hurrikas-palkinto 1991.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 36. Leipätehtaan koristeellisia yksityiskohtia. LKYT 2006.

3.9 Kemin Pirtti

Kemin Pirtti rakennettiin alkujaan Kemin Vapaaehtoisen Palokunnan, Raittiusseura Toivo III:n ja Kemin Suojeluskunnan tarpeisiin. Vuonna 1927 valmistuneen VPK:n talon suunnitteli viipurilainen arkkitehti Väinö Keinänen. Kookkaan tiilirakennuksen teettäminen oli suurten ponnistelujen tulos. Punatiilinen, kaksikerroksinen kivitalo edusti 1920-luvun klassismia ja poikkesi huomattavasti puurakenteisen keskustan rakennustyylistä. Talo oli aikansa Kemissä kaikin puolin moderni, ja siihen oli heti asennettu sähköt, vesijohdot ja keskuslämmitys. Lattiapintaa oli molemmissa kerroksissa 1 150 neliötä. Yläkerrassa oli 200 neliön juhlasali, jonne mahtui 400 henkeä. Tämä juhlasali on edelleen hyvin alkuperäisessä muodossaan jäljellä. Valmistuessaan rakennuksessa oli myös mm. ravintolasali, kahvilahuone, biljardihuone, kokoustilat, pukuhuone ja suihkut. Kemin Pirtillä oli 1920- ja 1930-luvulla paljon tapahtumia. Se oli paikallisen harrastustoiminnan keskus ja siellä kävi monenlaisia vierailevia tähtiä, kuten esimerkiksi sopraano Pia Ravenna 1931. Heinäkuussa 1935 Kemin Pirtillä otettiin vastaan presidentti Svinhufvud.

Toinen maailmansota heijastui monin tavoin Kemin Pirtin elämään. Huvitoiminta hiljeni ja koko yhteiskunta eli poikkeustilassa. Pirtin tiloja käytettiin ensin suomalaisten sotilaiden kokoamispaikkana, jatkosodan aikana Kemin lyseon tiloina ja Lapin sodan jälkeen saksalaisten sotavankien väliaikaisena säilytyspaikkana.

Sodasta huolimatta Kemin Pirtille suunniteltiin laajennusta, joka käynnistettiin keväällä 1941. Talon pohjoispäähän suunniteltiin rakennettavaksi elokuvateatterille tilat, VPK:n kalustusuoja, voimistelusalit, kerhotiloja ja katutasoon myymälätilat. Suunnitelmia jouduttiin muuttamaan ja uudisosaan siirtyivät jatkosodan ajaksi Kemin lyseon oppilaat. Uusia tiloja sovellettiin koulun tarpeisiin, ja uudisosaan suunniteltu elokuvateatteri valmistui vasta keväällä 1944, jolloin myös Kino-Pirtti aloitti toimintansa. Pohjoispäädyn laajennusosan oli suunnitellut arkkitehti Eino Pitkänen ja se erosi täysin vanhemmasta Pirtin osasta. Uudisosa oli suunniteltu funktionalismin hengessä. Elokuvateatterin sali oli ajan elokuvateattereihin verrattuna suurempi ja tarkoitettu soveltuvaksi erilaisten kulttuuritapahtumien käyttötilaksi. Talon alakerta oli puolustusvoimien käytössä kesään 1945 asti.

Jälleenrakennusaika alkoi Pirtin osalta mittavilla korjaustöillä. Rakennus oli mennyt huonoon kuntoon ja se piti saada nopeasti erilaisten toimintojen käyttöön. 1940- ja 1950-luvulla Pirtillä oli aktiivista huvitoimintaa, mm. tansseja ja konsertteja. Kuvallisimpia vierailijoita oli Olavi Virta. Teatterikier-

Kuva 37. Kemian pirtin päätyjulkisivu. LKYT 2006.

tueiden mukana Pirtillä vierailivat Ansa Ikonen ja Tauno Palo sekä monet muut valtakunnantason tähdet, kuten missimme Armi Kuusela. Eniten Pirtillä pidettiin sotien jälkeisenä aikana yksittäisten seurojen ja järjestöjen juhlia. Siellä juhlivat sotainvalidit, naisvoimistelijat, Kunto, VPK, SVUL, raittiusseura, pelastusarmeija, Kemian Kalevalaiset Naiset, alueen yrittäjäjärjestöt ja Toivolan opintopiirit.

Sodan jälkeen Kemian Pirtillä aloitettiin myös aktiivinen teatteritoiminta. Kunnallinen Kemian kaupunginteatteri perustettiin 1947 ja Pirtti oli teatterin toimipaikkana vuoteen 1980 asti. Pirtti säilyi kaupungin merkittävimpänä juhlahuoneistona uuden työväentalon ja urheilutalon valmistumiseen saakka. Työväentalo valmistui 1955, ja sen jälkeen monet tilaisuuden siirtyivät sinne suurempiin ja uudempiin tiloihin. Pirttiä alettiin pitää vanhanaikaisena. Lopullisesti Pirtti menetti suosionsa 1960, kun uusi urheilutalo valmistui. Vuosina 1957–1960 Kemian Pirtin uudisosassa oli vuokralaisena Kemian yhteiskoulu. Vuonna 1960 Pirtti Oy teki vuokrasopimuksen Kemian kauppaoppilaitoksen kanssa ja samalla yhtiö sitoutui uusien tilojen rakentamiseen. Saman vuoden aikana korotettiin kolmikerroksinen uudisosa kahdella uudella kerroksella, ja kauppaoppilaitos sai noin 700 neliön ajanmukaiset ja viihtyisät tilat. Kauppaopisto oli Kemian Pirtin vuokralaisena vuoteen 1977, jolloin sille valmistui uudet tilat kulttuurikeskuksesta. Hallinnollisesti Pirtti siirtyi VPK-säätiölle vuoden 1964 aikana. Vuokratulojen lisäämiseksi vanhan puolen alakertaan tehtiin muutostöitä niin, että biljarditilat muutettiin liikehuoneistoksi ja Valtakadun puoleiseen tiiliseinään puhkaistiin kaksi näyteikkunaa.

1980-luvun alussa rapistuneen Pirtin käyttö oli vähentynyt niin huomattavasti, että jopa koko rakennuksen purkamista väläytettiin. Vuonna 1985 päätettiin kuitenkin, että ryhdytään Pirtin juhlasalin entisöintiin ja muutenkin rakennuksen kun-

Kuva 38. Kemian pirtti. LKYT 2006.

nostamiseen. Juhlasali haluttiin palauttaa mahdollisimman alkuperäiseen asuunsa ja vuoden 1986 alussa avattiin perinteinen arvokas juhlasali yleisön käyttöön. Rakennus suojeltiin kaavalla 1986. Nykyisin rakennuksen päävuokralaisina ovat olleet pizzeria- ja hotelliyritykset.

Pirtti on kaksikerroksinen tiilirakennus, jossa muurauksella on tehty korostuksia, mm. kaariikkunat ja ovet. Tiilimuurauksella on tehty myös hauskaasti klassismin pylvästeemat ulko-ovien ulokkeeseen. Pylväät kannattavat päätykolmiota.

Kemian Pirtti ja muuntamo sijaitsevat keskeisellä paikalla Valtakadun ja Kauppakadun kulmauksessa ja ovat samalla tärkeä osa Kemian kaupunkikuvaa. Rakennusta ympäröi avoin piha-alue parkkipaikkoihin.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Kaupungin kulttuuri-, elinkeino- ja koulutushistoriaan liittyvä kohde.

VPK:n historiaan liittyvä kohde.

Lapissa ainutlaatuinen tiilinen VPK-rakennus.

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.10 Kemian Osuuskaupan konttori

Rakennus on toiminut Kemian Osuuskaupan konttori-, leipomo- ja varistorakennuksena ja rakennettu kolmessa osassa. Nelikerroksinen osa valmistui 1929 ja edustaa puhdasta 1920-luvun klassismia. Myöhemmin, ehkä 1930-luvulla, sitä on laajennettu kaksikerroksisella siipiosalla ja 1970-luvun lopulla on tehty EKA-tavarataloa varten laajennus. Viimeisin laajennus edustaa selkeää 1970-luvun modernismia tasakattoineen ja muovitettuihin seinineen. Nykyisin rakennuksessa toimii S-market, posti, apteekki, pub Hemingway sekä nyrkkeily- ja biljardisali.

Vanhemmat osat ovat kivrakenteisia. Niiden perustukset ovat lohkokiveä. Rakennuksen ma-

Kuva 39. Kemin osuuskaupan konttori. LKYT 2006.

tala osa on harjakattoinen ja korkeampi osa tasakattoinen. Molemmissa on katteena musta pelti. Kaksikerroksisen rakennusosan räystäät on osin profiloitu ja ullakkotilassa on puolipyöreät ikkunat, muuten selkeitä, kuusiruutuisia ikkunoita. Vanhemmissa osissa on kuusi- ja 14- ruutuisia ikkunoita. Neljännen kerroksen ikkunat ovat pyöreitä, ja antavat vanhimmalle osalle ilmettä. Ovet ovat lasiruutuisia, uusittuja teräsovia. Katutasossa olevan pubin ikkunoiden yläpuolella on markiisit ja sisäänkäynnin yläpuolella katos. Pubin edessä on pieni terassialue.

Rakennuksen kunto on kohtalainen. Välittömässä läheisyydessä on pysäköintialue, jonka toisessa päässä on huoltoasema ja Hotelli Cumulus. Keskuspuistokadun puolella ovat vastapäätä Hotelli Merihovi ja Hyppäävät lohet -patsas. Pohjoisrantakadun puolella vastapäätä on tiivistä kaupunkiympäristöä.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Harvinainen rakennustyyppi Lapissa.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.11 Urheilukatu 11

Urheilukatu 11, 13, 15 ovat samantyyppisiä rakennuksia, jotka edustavat Kemin ensimmäisiä vuokrataloja 1940-luvun lopulta. Urheilukatu 11 on kaksikerroksinen puurakenteinen vuokratalo, jossa on useampia huoneistoja. Talo valmistui 1945 ja suunnittelijana oli arkkitehti Helena Vainio. Rakennuksessa on ullakkokerros. Valkoinen pystyrimalaudoitus ja punainen saumattu peltikate antavat tyylikkään yksinkertaisen jälleenrakennuskaudelle ominaisen ilmeen. Pihapiirit ovat suljettuja ja pihalla on asuinrakennuksen lisäksi autotalli. Alueella on hieman autioituvaa tunnelmaa, mutta tämän tyyppiset rakennukset tulisi säilyttää juuri kokonaisuuksina. Lähiympäristössä Sauvosaaresa on urheilukenttä ja Puu-Kemin omakotitaloja sekä rivitaloja.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Kaavasuojeltu

Maisemallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös rakennushistoriallista ja kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 40. Urheilukadun puutalokokonaisuutta. LKYT 2006.

Kuva 41. Urheilukatu 11 päätyjulkisivua ajoteineen. LKYT 2006.

3.12 Kaivokatu 22

Kaivokatu 22:ssa on suljettu pihapiiri keskellä kaupunkia Puu-Kemissä kerrostalojen ja omakotitalojen ympäröimänä. Taloon liittyy puutarhatontti, pihalla on uusi autotalli, ulkorakennus ja kaivo.

Siinä on siniharmaa vaakaponttilaudoitus ja valkoiset listat, punainen saumattu peltikate. Kellariin on kaksi sisäänkäyntiä. Toinen on varustettu umpinaisella pulpettikattoisella halssilla ja toinen on suoraan kivijalasta. T-malliset ikkunat ja ovet on uusittu. Rakennukseen luo ilmettä kissanpenkit, jotka ovat myös avokuistissa. Asuinrakennus on vuodelta 1927.

Pihapiirissä on myös pitkä ulkorakennus, jonka pihanpuolen seinustalla on viisi vinolaudoitettua ovea. Päädyssä on myöhemmin rakennettu pulpettikattoinen kylkiäinen. Vaakaponttilaudoitus on punainen ja listat valkoiset, musta palahuopakate. Ovet ja ikkunat on myöhemmin vaihdettu. Rakennus on valmistunut 1934–35 ja korjattu 1990-luvulla. Kyseessä on kaupunkikuvallisesti tärkeä kokonaisuus.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa. Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojele

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 42. Kaivokatu 22. LKYT 2006.

Kuva 43. Kaivokatu 22 ulkorakennus. LKYT 2006.

3.13 Kaivokatu 25

Kaivokatu 25:ssä on puolitoistakerroksinen, kookas neljän asunnon vuokratulo valmistui jo 1934 ja suunnittelijana oli arkkitehti Matti Pitkänen. Julkisivussa on keltainen pystyrimalaudoitus, listat valkoiset ja ikkunapuitteet ruskeat. Katteena on punainen saumattu pelti, jossa jalkarännit ja pyöreät syöksytorvet. Kadun puolella on lappeella kaksi ikkunallista frontonia ja pihan puolella leveä frontoni. Kadunpuoleisissa julkisivuissa on kaksi listoituksella koristeltua sisäänkäyntisyvennystä. Ovet on uusittu. Ikkunapuitteet ovat alkuperäisiä, mutta lasiruudut ovat osittain uusittuja.

Kyseessä on suljettu pihapiiri, jossa on sorakäytävä, nurmikenttä ja vanhoja puita. Ympärillä on rivitaloja sekä urheilukenttä. Pihapiiri liittyy Kaivokadun rakennuskokonaisuuteen ja edustaa 1930-luvun kaupunkirakentamista.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa. RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojele

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 44. Kaivokatu 25. LKYT 2006.

3.14 Etelärantakatu 23

Etelärantakatu 23 on suljettu puutarhamainen piha-alue, jossa on vanha asuinrakennus vuodelta 1925 ja ulkorakennus 1956. Kohde sijaitsee Sauvo-saarella, Puu-Kemissä, Etelärantakadun ja Sankarikadun kulmassa, kerrostalojen ja omakotitalojen ympäröimänä. Rakennuksessa on toiminut parturiliike.

Talossa on ruskea pystyrimalaudoitus, jossa on profiloituneet rimat. Listat ovat valkoiset ja alumiiniset ikkunoiden ulkopuoliset keltaiset. Katossa on vihreä saumattu jalkarännillinen peltikate. Ovet ja ikkunat on vaihdettu, mutta ikkunapielilaudat ovat alkuperäiset, koristeelliset ja jugendhenkiset.

Aikaisempi avokuisti on muutettu umpikuistiksi, jonka tyyli sopii hyvin rakennuksen henkeen. Asuinrakennus on peruskorjattu 1983 vanhaa tyyliä kunnioittaen.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 45. Etelärantakatu 23. LKYT 2006.

Kuva 46. Kemin asemarakennus. LKYT 2006.

3.15 Rautatieaseman alue

Rautatien rakentaminen Oulusta Tornioon aloitettiin kesällä 1899. Oulu-Kemi-rataosuus valmistui jo 1902 ja koko rata Oulusta Tornioon vastaanotettiin 16.10.1903. Kemin kohdalla rautatie linjattiin kaupunkialueen itäreunalle. Asema-alue sijoitettiin Meripuistokadun päähän. Pitkän, kaupunkia halkaisevan kadun toiseen päähän sijoittui satama. Radan valmistuttua rakennettiin välittömästi raide myös kaupungin pohjoispuolelta sisäsatamaan. Karihaaran pistoraide valmistui 1917 ja Ajoksen 1931. Veitsiluotoon rata valmistui 1936.

Asema-alue koostuu yhdestätoista, pääosin puisesta rakennuksesta ja asema-alueesta, joka oli aikanaan hyvin hoidettu asemapuisto.

Alueelle valmistui ensimmäisenä IV luokan asemarakennus 1904 Bruno Granholmin vuonna 1901 signeeraamien piirustusten mukaan. Alkuaan jugendhenkinen julkisivu on muutettu ja laajennettu useaan otteeseen ja rakennus on kokonaan menettänyt alkuperäisen luonteensa. Alun perin asemarakennuksessa oli runsaasti puuleikkauksia katto-, räystä- ja seinälistoituksissa. Vuonna 1933 laajennettiin sadekatosta ja rakennuksen matalamman välisosan monimuotoinen katto muutettiin satulakatoksi. Koristeaiheet poistettiin lähes kokonaan. Rakennuksen toinen pääty on kaksikerroksinen ja toinen puolitoistakerroksinen. Keskiosa on yksikerroksinen. Rakennuksen julkisivussa on vaaleanruskea pystyrimalaudoitus ja listoitukset valkoiset. Alkuperäinen tiilikatto on korvattu maalattulla peltikatteella. Perustus on lohkokiveä. Radan puolella on tasakattoinen frontoni. Vuonna 1987 poistettiin kaikki uunit ja savupiiput.

Kaupungin puoleisella julkisivulla on pulpettikattoinen avokuisti. Muiden sisäänkäyntien yllä on myös pulpettikatokset. Rata-alueen puolella katos on koko rakennuksen keskiosan pituinen. Lastaussilta on avonainen betonikoroke. Kaupungin puoleisessa julkisivussa on parveke, johon liittyy puinen kaide. Ikkunat ovat T- ja TT-ikkunoita.

Asema-alueella on myös harjakattoinen, hirsirunkoinen asemaravintolarakennus, jossa on katteena punainen, profiloitu pelti. Julkisivussa on keltaiseksi maalattu pystyrimalaudoitus ja listat

Kuva 47. Entinen asemaravintolarakennus. LKYT 2006.

ovat valkoisia. Perustus on lohkokiveä. Rakennuksen lännen puoleisella sivulla on kaksi frontonia, joissa on neliönmalliset neliruutuiset ikkunat. Itä- ja länsisivuilla on ikkunoiden välissä följärit. Nurkat on koteloitu. Pohjoispäädyssä on radan puolella kaksi harjakattoista avokuistia, joissa on kauniisti muotoillut pilarit sekä kissanpenkit. Porraskaiteiden koristeina on ristikkokuvio.

Ikkunat ovat suurimmalta osin kuusiruutuisia ja aukeavat sekä ala- että yläosasta. Lisäksi eteläisessä päätykolmiossa on pienet kaksiruutuiset ikkunat. Pohjoispuolen päätykolmiossa on kolmen kapean kaksiruutuisen ikkunan ryhmä. Ikkunoiden puitteet on maalattu tummanruskeiksi. Pohjoispäädyssä ikkunoiden kehyksien yläpuolella on koristekolmiot. Ovet ovat puiset ruskeaksi maalatut pariovet. Itäisivulla on yksi ikkunallinen puuovi ja sen yläpuolella kaksiruutuinen kamanaikkuna. Talo on tyypillinen rautatiealueiden rakennus, joka yksityiskohdiltaan edustaa 1930-luvun klassismia. Rakennuksessa on ollut monia toimintoja, se muistetaan mm. asemaravintolana.

Nykyisin kerhotiloina käytettävä suorakaiteen muotoinen rakennus on alun perin rakennettu neljän perheen asuintaloksi. Kyseessä on tyypillinen rautatieläisten asuintalo. Julkisivu on vaakalaudoitettu alaosasta ja yläosassa on pystyrimalaudoitusta. Vaaleanpunaisen rakennuksen listat ovat ruskeat. Sitä kiertää ikkunoiden yläpuolella ruskea kerroslista ja päädyissä on ruskeaksi maalattua leveää pystylautaa koristeena. Alaosassa kiertää leveä ruskea lista ja rakennuksen nurkissa on koristelaudoitusta. Rakennuksessa on alkuperäinen punatiilinen harjakatto. Pohjoisen puolen lappeella on harjakattoinen frontoni. Eteläpuolella on kuis tien yläpuolella kolmionmuotoiset lapeikkunat. Kuistit ovat umpinaiset ja niissä on pulpettikatot. Katolla on edelleen savupiippu, mutta tulisijat on purettu. Rakennuksen perustus on lohkokiveä. Ikkunat ovat pääasiassa T- ja TT-ikkunoita. Sisätilat

Kuva 48. Entinen kerhotalo on entinen neljän perheen asuinrakennus. LKYT 2006.

on korjattu eikä jäljellä ole alkuperäistä sisustusta. Ulkopuoli on hyvässä kunnossa.

Alueella on myös pitkä kapeanmallinen suorakaiteenmuotoinen varastorakennus. Sen julkisivu on alaosasta vaakaponttilautaa ja yläosassa on pystyrimalaudoitusta. Rakennus on punainen ja listat valkoiset. Katteena on harjakattoinen punatiili. Perustus on lohkokiveä. Varasto on oletettavasti rakennettu samoihin aikoihin (1907) kuin rautatieläisten asuinrakennus ja siinä oli asukkaiden puuliiterit ja käymälät.

Kuva 49. Varastorakennus. LKYT 2006.

Lisäksi alueella on kaksi pienempää varastorakennusta ja kaksi maakellaria. Maakellarit ovat asema-alueille tyypillisiä etuosastaan tiilimuurattuja kellarirakennuksia, joita ympäröi maavalli. Katteena on punatiili. Rautatieläisten kellareille on tyypillistä, että niihin on rakennettu uuni ja katolla on siksi myös piippu. Näissäkin molemmissa kellareissa on tämä yksityiskohta. Kellarit eivät ole käytössä.

Alueella on vielä punaisesta tiilestä muurattu verstasarakennus. Aumakaton yläosassa on pieni lautarakenteinen harjaosa. Katemateriaalina on punatiili ja perustus on lohkokivestä. Ikkunoissa ei ole varsinaisia kehyksiä, mutta niiden yläosaan on tehty tummanpunaisilla tiilillä korostukset.

Kuva 50. Verstas. LKYT 2006.

LKYT –arvio:

Rautatieasema:

Sodalta säästynyt kokonaisuus.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Yhdeksän rakennuksen kokonaisuus; asema (1902-1904) suunnitellut Bruno Granholm, kerhorakennus (1907) suunnitellut Thure Hellström, asemaravintola (1932), kolme varastoa, kaksi maakellaria ja tiilinen verstasrakennus.

Edustavat 1900-luvun alkupuolen asema-alueille tyypillistä rakennustapaa.

Rakennushistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös maisemallista arvoa.

Vanhan veturitallin saksalaiset räjäyttivät vuonna 1944, ja tilapäinen talli rakennettiin laudoista vuoden 1945 alussa. Uusi veturitalli rakennettiin edellistä etelämmäksi vähän erilleen ratapihasta. Seitsemän veturin talli valmistui kesään 1948 mennessä. Kemin veturitalli oli silloin ehkä maan ajanmukaisin. Talli sijaitsee rata-alueella Eteläntien ja moottoritien välissä lähellä Syväkankaan kaupunginosaa. Se on iso kaksiosainen tiilirakennus, jonka kolmikerroksinen osa on suorakaiteen muotoinen ja veturien huolto- ja karsinatila kaareva. Katto on korkeammassa osassa tiilinen ja matalammassa peltinen. Ikkunat ja ovet ovat alkuperäisiä. Osa veturisijoista on nykyään vuokrattu ulkopuolisille. Vaunujen korjaaminen on päätynyt Kemissä ja rakennuksen tuleva käyttö on vielä avoin.

LKYT –arvio:

Veturitalli

Jälleenrakennusajan kohde.

Harvinainen rakennustyyppi.

Kuuluu rautatieasema-alueen kokonaisuuteen

Kohde, jolla rakennushistoriallista, kulttuurihistoriallista ja maisemallista arvoa.

Kuva 52. Tavaratoimistorakennus. LKYT 2007.

Kuva 51. Veturitalli. LKYT 2007.

Kemin aseman välittömässä läheisyydessä rata-alueella sijaitsevan tavaratoimistorakennuksen kokonaispituus on 148 m. Rakennus on valmistunut viidessä osassa ja sen vanhin osa on vuodelta 1902. Alkuperäisen toimisto- ja makasiiniosan pituus oli 33 metriä. Vuonna 1929 valmistui sen pohjoispäähän 25 m makasiinitiloja ja 1930 eteläpäähän 27 m toimisto- ja makasiinitilaa. Vuonna 1954 lisättiin pohjoispäähän vielä 37 m pitkä kolmikerroksinen tiiliosa. Rakennelmasta on kehittynyt monivaiheinen kokonaisuus, jonka jokainen lisäys on eri korkuinen ja levyinen. Radan sähköistyksen yhteydessä 2000-luvun alussa kolmikerroksiseen osaan lisättiin vielä junien ohjauskeskus, joka erotuu ulokkeena.

Rakennus on pääsääntöisesti vaakapontttilaudoitettu. Väliseinät ovat osittain hirrestä ja osittain muurattu tiilestä. Varasto-osat ovat hirsipalkiston varaan rakennettuja. Makasiinien etu- ja takapuolella on lastauslaiturit. Monivaiheinen makasiini on rautatiealueille tyypillinen kokonaisuus, jonka eri osista voi havaita VR:n rakentamistavan muutoksia sadan vuoden ajalta.

LKYT –arvio:

Tavaratoimistorakennus

Sodalta säästynyt kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Kuuluu rautatieasema-alueen kokonaisuuteen

Kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös rakennushistoriallista ja maisemallista arvoa.

3.16 Entinen ammattikoulu

Ammattikoulu valmistui 1939 ja sen suunnitteli rakennusmestari J.A. Viljanen. Aikanaan se on ollut moderni rakennus, jonka Kirkkopuistokadun puoleista siipeä on korotettu 1940- tai 1950-luvulla. Rakennus oli sodan aikana suomalaisten sotilaiden majoituspaikkana ja sotasairaalana. Ammattikoulu siirtyi 1970-luvulla uusiin tiloihin. Sen jälkeen rakennuksessa on toiminut Kemin teknillinen koulu, kaupungin kiinteistökeskus, täydennyskoulutuskeskus ja nykyään rakennus on Kemi-Tornion ammattiopiston tiloina.

Keltaiseksi rapattu, suurikokoinen koulurakennus edustaa puhdaslinjaista 1930-luvun funktionalismia. Erityispiirteinä on nurkkaosaan sijoitettu portaikko, joka on valaistu korkeilla ikkunavyöhykkeillä. Aikakaudelle tyypillisesti rakennuksessa on lisäksi hauskoja pyöreitä ikkunoita.

Laaja sisäpiha on aidattu. Koulu sijaitsee aivan Kirkkopuistokadun ja Meripuistokadun kulmassa. Lähiympäristössä on Skippari, Sauvosaaressa koulu ja vastapäätä kirkko. Koulu on puistokatujen ympäröimää keskusta-aluetta.

Kuva 53. Entinen ammattikoulu. LKYT 2006.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Komea funkkistyylin edustaja, harvinainen Lapissa.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeitu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.17 Entinen Pappila/ Nuorisotalo

Alkujaan pappilaksi valmistunut rakennuskokoonaisuus on valmistunut 1935 ja edustaa tyylikästä 1930-luvun funktionalismia. Rakennus toimi aluksi kirkkoherran virka-asuntona seurakunnan toimistotilana sekä juhlasalina. Kyseessä on kahden rakennuksen kokonaisuus, jonka käyttötarkoitus on vaihdellut eri aikoina. Vuonna 1981 tilat muutettiin juhlahuoneistoksi ja vuosina 1985–1986 tehtiin kunnostustöitä, joissa poistettiin väliseiniä ja uusittiin keittiötiloja. Viimeisin peruskorjaus on vuosilta 2009–2011 ja sen suunnittelijana oli arkkitehtitoimisto Jorma Teppo. Rakennus uudistettiin täysin, mutta julkisivu ja portaikat pyrittiin säilyttämään alkuperäisessä asussaan.

Kaksikerroksinen funkkistyylinen rakennus on Kemin ensimmäinen tasakattoinen rakennus. Vaakasorat ikkunarivit ja pääoven portaali antavat rakennukselle tyylikkään leiman. Ikkunat ovat kunnostettuja alkuperäisiä. Rakennuksessa on säilytetty alkuperäinen kaakeliuuni, mutta takka purettiin viime remontissa. Rakennuksissa on nyt nuorisotila Nuorisotila ja juhlatilat. Pihapiiriä ympäröi aikakaudelle tyypillinen arkkitehtoninen

Kuva 54. Entinen pappila -rakennus. Tiina Elo 2013.

kiviaita. Pappila sijaitsee Sankarikadun ja Kaivokadun kulmassa. Lähistöllä on useita Kemins vanhoja rakennuksia.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemins keskustan 1930-luvun kivirakennusten rakennuskokonaisuuteen.

RKY –kohde (Kemins ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.18 Länsi-Pohjan keskussairaala

Kemins yleinen sairaala (myöhemmin Länsi-Pohjan keskussairaala) perustettiin 1938 ja samana vuonna käynnistyi sairaalan rakennushanke. Talvisodan syttyminen viivästytti rakennustöitä, ja sairaala valmistui vasta 1940. Sitä käytettiin myös saksalaisten sotasairaalana.

Sairaalakokonaisuuden vanhimman osan suunnitteli Uno Ullberg. Tämä ensimmäinen osa oli viisikerroksinen betoni- ja tiilirakenteinen ulkopinnaltaan luonnonvalkoiseksi rapattu 1930-luvun funktionalismin edustaja. Julkisivussa kiinnitty huomio siihen, että rakennuksen joka kerroksessa on parveke. Portaikot on toteutettu päätyihin rakennettuina neliömäisinä torneina. Rakennuksen valmistuttua viidennessä kerroksessa oli henkilökunnalle tarkoitettuja asuintiloja.

Meren puoleiselle alueelle rakennettiin 1956 kaksikerroksinen lääkäritalo ja kuusikerroksinen kerrostalo, ns. pistetalo henkilökunnan asuintaloksi. Toinen pistetalo valmistui 1958. Näissä asuintaloissa oli alkujaan yli 100 soluasuntoa, jotka on myöhemmin muutettu yksiötyyppisiksi asunnoiksi. Pistetalot edustavat tyypillisiä 1950-luvun kerrostaloja.

Vuonna 1971 vanhinta sairaalaosaa laajennettiin vuodeosastosiivellä. Suunnittelijoina olivat arkkitehdit Eeva ja Jaakko Paatela. Laajennus toteutet-

Kuva 55. Länsi-Pohjan keskussairaalan vanhempaa, vuonna 1939 rakennettua osaa. LKYT 2006.

tiin vanhan osan jatkeena ja saman tyyllisenä kuin Ullbergin alkuperäinen osa.

Sairaala-alueen mittavin laajennustyö tehtiin 1973, jolloin torin varteen valmistui kaksikerroksinen tasakattoinen ja pesubetonipintainen elementtirakennus. Tämän osan suunnittelivat myös Eeva ja Jaakko Paatela. Viimeisin laajennus on vuodelta 1987, jolloin vanhan osan yhteyteen rakennettiin kaksikerroksinen synnytys- ja silmäosasto. Rappauspintainen laajennusosa on sopeutettu 1930-luvun tyylipiirteisiin ja se on myös Eeva ja Jaakko Paatelan suunnittelema.

Sairaala-alue on parkkipaikan, asfaltoitujen kulkuväylien ja nurmikenttien ympäröimä. Lähellä on tori, kerrostaloja ja sisäsatama. Länsi-Pohjan keskussairaalan välittömässä läheisyydessä on kaunista merenrantapuistoa.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kahdesta eriaikaisesta (1939 ja 1987) osasta koostuva rakennuskokonaisuus.

Liittyy sotahistoriaan.

Vanha osa kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös maisemallista arvoa.

Kuva 56. Länsi-Pohjan sairaalan sisäpihaa. LKYT 2006.

3.19 Kaupungintalo

Kemin ensimmäinen kaupungintalo valmistui 1886 ja paloi 1931. Kasvavan kaupungin virastoja varten tarvittiin uusia tiloja. Koska kaupungissa ei vielä ollut vesitornia, kaupungin johdolle syntyi ajatus yhdistää nämä kaksi hanketta. Suunnittelutyö annettiin Tampereen kaupunginarkkitehti Bertel Strömmerille. Suunnitelmat valmistuivat 1939 ja kaupungintalo 1940. Uudessa modernissa rakennuksessa oli 13 maanpäällistä kerrosta, joista ylimmät neljä sisälsivät 500 kuution suuruisen vesisäiliön.

Lapin sodan aikana 1944 saksalaiset joukot yrittivät räjäyttää talon, mutta rakenteet kestivät. Sodan jälkeen kaupungintalo kunnostettiin ja siihen rakennettiin Strömmerin suunnitelmien pohjalta nelikerroksinen lisäosa. Korjauksia on tehty myös vuosina 1960–61. Syksyllä 1963 pidettiin laajennusosan suunnittelukilpailu ja sen voitti arkkitehti Aarne Ervi. Laajennus toteutettiin vuosina 1965–69. Sen yhteydessä korjattiin myös rakennuksen vanhaa osaa ja valkeaksi rapatut julkisivut päällystettiin samanlaisilla laattapintaisilla betonielementeillä kuin uudisosakin. Samalla vesisäiliöitä suurennettiin. Laajennustöiden jälkeen rakennus oli edelleen 13-kerroksinen, kerrosalaa on 5 940 neliometriä ja vesisäiliöiden tilavuus 2 500 kuutiometriä. Rakennuksessa on ullakko ja katolla näköalatasanne. Kaupungintaloa on kunnostettu

Kuva 57. Kemin kaupungintaloa laajennetaan vuonna 1966. Kerroksien 10–12 välisellä alueella sijoitettiin vesisäiliöt, joiden yhteenlaskettu tilavuus on 2 500 kuutiota. Kemin historiallisen museon valokuva-arkisto.

useaan otteeseen vuosikymmenien kuluessa, ja toimitot ovat vaihtaneet kerroksista toiseen, mutta valtuustosali on säilyttänyt 1960-luvun tyyliä. Kemin kaupungintalo on liitetty DOCOMOMO-järjestön listalle 2010.

Kaupungintalo on edelleen Kemin korkein (52 m) rakennus, joka toimii hyvänä maamerkinä. Pihat on asvaltoitu. Etupuolessa on nurmikkoa patsaaineen. Tontti on Valtakadun, Meripuistokadun ja Asemakadun rajaama. Ympärillä on poliisilaitos, virastotalo ja kerrostaloja.

LKYT –arvio:

Sodasta säästynyt kohde.

Kahdesta ei aikaan (1939 ja 1963) rakennetusta osasta koostuva rakennus.

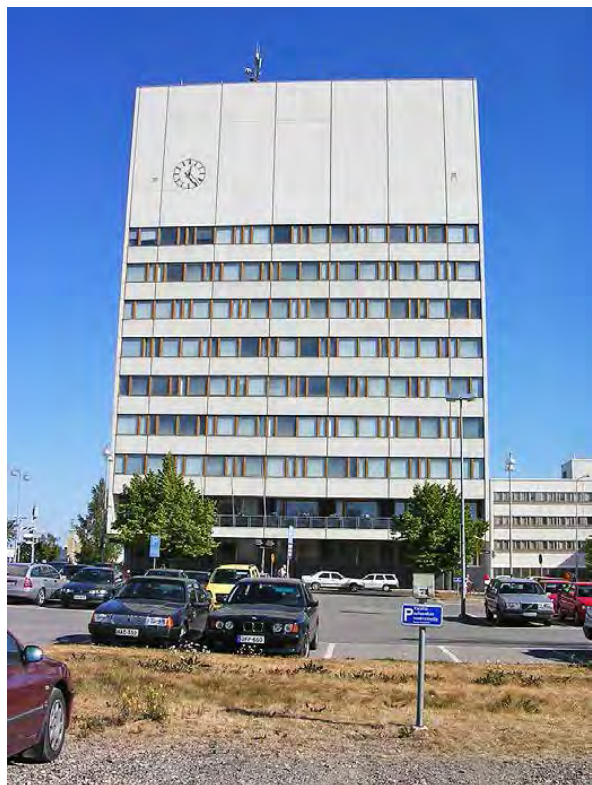
Kemin maamerkki ja tärkein julkinen rakennus.

Sotahistoriaan liittyvä kohde.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 58. Kemijoki kaupungintalo. LKYT 2006.

Kuva 59. Kaupungintalon Valtakadun puoleinen julkisivu. LKYT 2006.

Kuva 60. Kuvassa oikealla linja-autoasema, vasemmalla puolella pistetalot ja alareunassa näkyy työväentalon katto. Korkeat kerrostalot (Valtakatu 16, 18 ja 20) ovat valmistuneet vuosina 1957 ja 1958 ja ne ovat suunnitelleet arkkitehdit J. Anttila ja Veli K. Klami. Kokonaisuus on kaupunkikuvallisesti tärkeä. Tiina Elo 2006.

3.20 Linja-autoasema

Toisen maailmansodan jälkeen pidettiin tärkeänä, että linja-autoasemapaalvelut ulottuvat myös Pohjois-Suomeen. Verkosto takasi seudun asukkaiden ja tavaroiden uudenlaisen liikkuvuuden osana yhteiskunnan yleistä muutosta. Ensin asemina palvelivat parakit, mutta vähitellen keskuspaikkakunnille rakennettiin ajanmukaiset asemarakennukset. Kemijoen 1960 valmistunut linja-autoasema edustaa uutta modernia, tasakattoista rakennustyyliä liikela- ja palvelutiloineen. Asema sijoittuu kaupungintalon ja rautatieaseman lähiympäristöön. Linja-autoaseman läheisyydessä on jälleenrakennuskautta edustava kortteli, jossa on mm. Kemijoen työväentalo ja kolme pistetaloa.

LKYT –arvio:

*RKY –kohde (Lapin keskuspaikkojen linja-autoasemat)
Kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla myös ma-
semallista arvoa.*

3.21 Valtakatu 38, Asunto Oy Inakari

Valtakatu 38 on Vuosina 1941–1946 rakennettu Kemijoen vanhin kerrostalo. Ulkoseinässä olevassa muistolaatassa lukee: Tämä rakennus on ensimmäinen Suomessa toteutettu yleishyödyllinen asunohanke. Rakentaminen aloitettiin 14.5.1941 ja saatettiin loppuun 1946 alkupuolella. Rakennuttajana toimi Kemijoen kaupungin edistysmielisen osuuskauppaliikkeen perustama Asuntokeskuskunta Kemijoen Haka. Sen toimintaa on vuodesta 1972 jatkanut Pohjois-Suomen YH-Rakennuttajat.

Talo on hieno jälleenrakennuskauden kohde, jossa on kauniita yksityiskohtia esimerkiksi portaitoissa ja kaarevamuotoisissa parvekkeissa. Ovet ja ikkunat on vaihdettu.

Kuva 61. Valtakatu 38. LKYT 2006.

Kuva 62. Valtakatu 38:n hienot parvekkeet. LKYT 2006.

Valtakatu 38 sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla ja se on osa jälleenrakennuskauden yhtenäistä kerrostalokokonaisuutta. Pihapiiri on aidattu ja asfaltoitu. Reunoilla on nurmikkoa sekä puita ja pensaita. Lähellä on rautatieasema, kerrostaloja sekä liiketaloja.

LKYT –arvio:

*Sodan aikainen ja jälleenrakennusajan kohde (1941 – 1946)
Kemin vanhin kerrostalo.*

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.22 Asemakatu 25 ja 27 sekä Valtakatu 30–36

Asemakatu 25 ja 27 sekä Valtakatu 30–36 on yhtenäinen kerrostalokokonaisuus, joka käsittää kaikkiaan seitsemän kohdetta Asemakadun ja Valtakadun välisellä alueella. Kaksi sijaitsee Asemakadun ja viisi Valtakadun puolella. Alue on rakennettu vuosien 1949 ja 1953 välillä. Piha-alue on keski-alueelta asfaltoitu ja reunalla on nurmikkoa sekä puita. Kyseessä on tyylikäs jälkifunktionalistinen kerrostalokokonaisuus.

Asemakatu 27 on esimerkki As. Oy Valtahakaan kuuluvasta kokonaisuudesta. Talon rakennusaika on 1949–50. Asuinkerrostalon päädyssä on kolmiikulmainen ikkunaerkeri ja toisessa päässä kellarin sisääntulosyvennys. Parvekkeet on osittain upotettu runkoon sisennyksenä. Rakennuksessa on ullakko. Ulko-ovien portaaletta koristavat graniittista tehdyt kehys ja katos. Sokkeli on rapattu ja maalattu ruskeaksi. Talossa on punainen mineriittikate ja julkisivussa kellertävä rappaus. Rakennusta on myöhemmin kunnostettu esimerkiksi ovia ja ikkunoita on uusittu.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Maisemallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös rakennushistoriallista ja kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 63. Asemakatu 27. LKYT 2006.

Kuva 64. Asemakatu 10. LKYT 2006.

3.23 Asemakatu 8 ja 10

Talot ovat rakennettu vuosina 1949 (Asemakatu 10) ja 1953 (Asemakatu 8) ja ne ovat hienoja aikakautensa edustajia. Rakennukset on peruskorjattu vuosina 1991–92. Kokonaisuus on kaupunkikuvallisesti tärkeä.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Maisemallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös rakennushistoriallista ja kulttuurihistoriallista arvoa.

3.24 Työväentalo

Kemin Työväenyhdistyksen ensimmäinen työväentalo sijaitsi Etelärantakadun ja Keskuspuiستokadun kulmassa. Rakennus paloi 1954. Lähes saman tien ryhdyttiin valmistelemaan uuden työväentalon rakentamista. Uutta työväentaloa varten ostettiin ns. Kasarmin kentältä tontti, joka sijaitsi vastapäätä kaupungintaloa. Monien vaikeuksien jälkeen arkkitehti Onni Ermalan suunnittelema työväentalo valmistui vuoden 1955 aikana. Työväentalo rakennettiin pääasiallisesti talkoovoimin ja talkootuntien kokonais määrän kerrotaan nousseen 110 000 työtuntiin.

Rakennukseen valmistui alkujaan juhlasali ja näyttämö, kerho- ja kokoushuoneita, toimistoja, urheilutiloja, ravintola, elokuvateatteri, liikehuoneita ja asuntoja. Kokonaispinta-ala on 4 000 neliötä. Rakennuksessa on vuosien myötä ollut monenlaista toimintaa. Parhaiten tunnetaan ehkä Sauvon Baari, elokuvateatteri Sauvo ja sanomalehti Kansan Tahdon toimitus. 2000-luvulla rakennuksessa on toiminut myös Kemi-Tornion Ammattikorkeakoulun sosiaalialan opetusyksikkö.

Työväentalosta on sanottu, että se on ”Yhteistahdon uljas monumentti”. Se on massiivinen ja monimuotoinen rakennus, joka muodostuu kol-

Kuva 65. Entinen työväentalo. LKYT 2006.

mesta erikorkuisesta osasta sekä useista ulokkeista. Rakennuksen toisessa päässä on korkea piippu. Ensimmäisen kerroksen julkisivu on päällystetty liuskekivillä, muuten ulkopinta on rapattu ja väriältään vaaleankellertävä. Rakennus oli alun perin punatiilinen ja rapattu myöhemmin. Asemakadun puoleinen laajennusosa on pinnoitettu harmaalla mineriitillä. Rakennuksen katteena on musta huopa. Tyylikkäätkkunarivistöt luovat rytmiä julkisivuun. Ikkunoita ja ovia on useaa mallia. Luoteis-sivulla rappukäytävän kohdalla on teräskateiset parvekkeet. Kemin työväentalo on jälleenrakennuskauden erinomainen esimerkki.

Meripuistokadun puolella on istutuksia ja betonilaatoitusta, muuten ympäristö on asfaltoitu. Työväentalo sijaitsee kaupunkiympäristössä keskeisellä paikalla. Lähiympäristössä on linja-autoasema, kaupungintalo ja kerrostaloja.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Liittyy kaupungin koulutushistoriaan.

Liittyy työväenliikkeen historiaan.

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.25 Hotelli Merihovi (171)

Hotelli Merihovin aulassa on säilynyt kohtuullisen hyvin jälleenrakennuskauden tunnelma. Merihovi rakennettiin sotien jälkeen vuosina 1946–1949, jolloin vielä kaikista rakennustarvikkeista oli pula. Hotellia varten onkin haalittu rakennustarvikkeita ympäri Pohjois-Suomea. Betoniraudat ja suurin osa nauloista ja tiilistä haettiin Rovaniemen maalaiskunnasta, Muurolan vanhasta parantolasta, jonka saksalaiset olivat perääntyessään räjäyttäneet maan tasalle. Naulat suoristettiin ja tiilet puhdistet-

Kuva 66. Hotelli Merihovin sisääntulojulkisivua. LKYT 2007.

tiin ja käytettiin uudelleen. Parhaimmillaan hotellyömaalla oli yhtä aikaa töissä yli 300 rakentajaa. Merihovi avattiin 27.4.1949. Hotellin kuuluisin vieras on ollut presidentti Urho Kekkonen, joka yöpyi Merihovissa ensi kertaa vuonna 1959 ja sittemmin useasti palatessaan Lapista. Toinen kuuluisa hotellivieras oli avaruuslentäjä Juri Gagarin, joka veti väkeä hotelliin vuonna 1961. Merihovista lähetettiin myös kaupungin ensimmäiset TV-lähetykset.

Hotellirakennuksen keskellä on asvaltoitu piha-alue paikoitusalueineen ja lastauslaitureineen. Rakennus sijaitsee kaupunkikorttelissa. Ympärillä on liikerakennuksia ja kaupunkikeskustan kerrostaloja. Keskuspuistokadulla hotellin sisäänkäyntiä vastapäätä on Hotelli Merihovin Kemin kaupun-

Kuva 67. Ravintolan sisääntulon puoleista julkisivua. LKYT 2007.

Kuva 68. Hotelli Merihovin ravintolasalia. LKYT 2007.

gille 100-vuotislahjaksi lahjoittama suihkulähde Hyppäävät lohet.

Hotelli on massiivinen kaksoisvinkkelin muotoinen 6-kerroksinen kivistä rakennus, joka on rakennettu ainakin kahdessa osassa. Katutaso on kivijalassa on liikehuoneistoja ja ravintola Ankkuri. Hotellihuoneita on 69, saunoja 3 sekä 4 kokoustilaa. Hotelli on tasakattoinen rakennus, jonka itäpäädyssä on osittain harjakatto. Katteena on ruskea saumattu pelti. Runko on tiilimuurattu ja julkisivu rapattu. Värikkään talo on vaaleankellertävä ja listoitus tummanruskea. Korkea perustus on pinnoitettu kivilaatoilla. Ikkunat ovat pääasiassa yksiruutuisia ja niissä on tuuletusluukut. Katutaso ravintolatilassa on isot yksiruutuiset ikkunat. Osa ulkoovista on alkuperäisiä. Sisäänkäyntien yläpuolella on tasakattoiset katokset.

Mielenkiintoisena yksityiskohtana toisen kerroksen julkisivussa on Pohjoisrantakadun puolella, ravintolasalin kohdalla, horisontaalinen ikkunarivi, joka ulkonee hieman vinosti rakennuksen seinästä. Myös hotellin pääsisäänkäynnin katoksen yläpuolella on koko seinän korkeinen portaikon ikkunarivistö, joka ulottuu räystäään reunalle asti. Nämä yksityiskohdat luovat rakennukseen tyylikkyyttä.

Merihovin sisätiloissa on pyritty säilyttämään alkuperäinen tunnelma. Vastaanottotiloissa on alkuperäisiä kattovalaisimia ja lattioita sekä portaikkoja. Seinillä olevat lokkireliefit ovat alkuperäisiä. Toisessa kerroksessa on Paavo Tynellin suunnittelema ravintolasali. Sali on pyritty säilyttämään alkuperäisessä tyyliinsä. Hienoja yksityiskohtia ovat mm. pilarit ja niiden suojat, Tynellin valaisimet, patterien suojat ja ikkunapenkit. Rakennuksessa on kerroksien 3-6 porrastasanteilla olevissa oleskelutiloissa alkuperäiset avotakat, mutta hotellihuoneet ovat täysin uusittuja. Samoin ravintola Ankkurin tilat on muutettu ja kaikki alkuperäinen

Kuva 69. Merihovin sisätilojen säilyneitä yksityiskohtia. LKYT 2007.

on purettu sekä koko tila on maalattu mustaksi ja muutettu lounasravintolaksi.

Hotelli Merihovi on hienostunut 1940-luvun tyyliä säilyttänyt hotellirakennus.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Keskeinen kohde kaupunkikuvallisesti.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

3.26 Kioski

Kemin entinen keskuskioski ja taksiasema sijaitsivat risteyksessä Keskuspuistokadun ja Meripuistokadun välisellä aukiolla. Lähiympäristössä on kerrostaloja sekä liikehuoneistoja.

Kioskirakennus oli vielä 2006 tyyppinen 1950-luvun puhdaslinjainen keltaiseksi maalattu betonirakennus, joka nyt on muuttanut täysin muotoaan.

Kuva 70. Kemin entinen keskuskioski ennen mittavaa julkisivu-uudistusta. LKYT 2006.

Kuva 71. Kioski nykyisin. Tiina Elo 2013.

3.27 Kaivo

Kirkkopuistokadun kaivo sijaitsee puistossa ja sen lähiympäristössä on pääasiassa kerrostaloja. Tämän tyyppisiä rakennelmia oli tapana ennen tehdä kaupunkien puistoihin yhteisten kaivojen suojaksi. Kaivossa on tummanvihreä huopakattoinen katos, jossa on koristeveistetyt kaiteet. Vanhojen puukaupunkien puistoissa oli ennen kaivoja, huvimajoja ja kioskeja. Tyylikäs yksityiskohta on osa kaupunkikuvallista kerrostuneisuutta.

Kuva 72. Kirkkopuistokadun kaivo. LKYT 2006.

Kuva 73. Vuonna 2012 purettu Kemin urheilutalo. LKYT 2007.

Jo menetettyä Sauvoosaaren rakennusperintöä

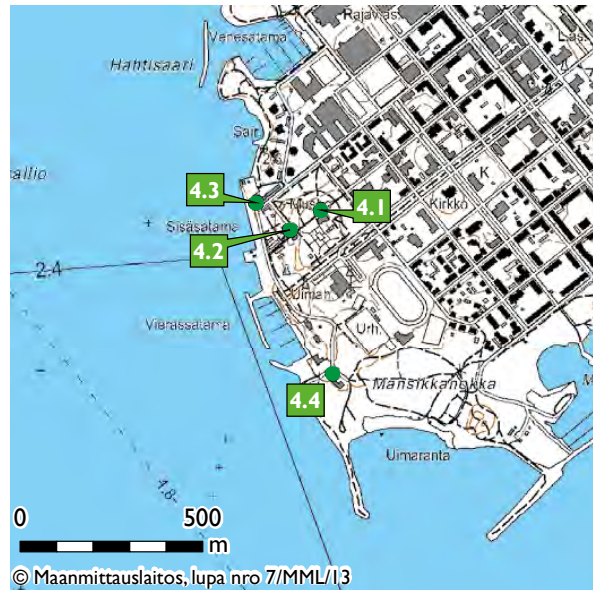
3.28 Urheilutalo

Kemin urheilutalo rakennettiin vuosina 1957–1960 ja lopullisesti se valmistui vuonna 1961. Urheilutalon piirustukset laati oululainen arkkitehti Uki Heikkinen. Rakennuksen pituus oli 36 m, leveys 22 m ja korkeus 11 m. Istumapaikkoja oli noin tuhannelle hengelle. Alkuvaiheessa rakennuksessa oli liikuntasali, squash-halli, jousiammuntatilat sekä toimistotiloja. Urheilutaltoa vastapäätä Koulukadun puolella oli Keskuskoulu.

Urheilutalon rakennustyötä on pidetty Kemissä talkoohengen todellisenä mestarinäytteenä. Talkootunteja urheiluhallin rakennustyömaalla kertyi neljän vuoden aikana n. 50 000. Lisäksi rakennusmateriaaleista iso osa saatiin lahjoituksina.

Toiminta Urheilutalolla oli vuosikymmenien aikana monipuolista. Urheilutapahtumien lisäksi esimerkiksi 70-luvulla talolla oli lähes joka viikonloppu jokin suomalainen rock- tai pop-yhtye soittamassa. Myös diskoja järjestettiin, mutta ajan saatossa nämä tapahtumat pikkuhiljaa loppuivat. Viimeisinä vuosina talon toimistotiloista osa oli vuokrattuna mm. Lapin liikunnalle, Pohjan Jouselle ja Kemin Urheiluautoilijoille. Rakennus purettiin vuonna 2012.

Meripuisto

Kartta 12. Meripuiston alue

- 4.1 Puistopaviljonki/Maistraatti
- 4.2 Museoalue ja rantamakasiinit
- 4.3 Tullikamari, tullimakasiini ja rantakahvila
- 4.4 Mansikkanojan saha/Kulttuurivoimala

4.1 Puistopaviljonki/ Maistraatti

Koristeellinen puurakennus sijaitsee Meripuiston korkeimmalla kohdalla, keskellä isoa puistoaluetta lähellä merta. Lähistöllä on ulkomuseoalue, kaunis kunnostettu sisäsatama ja rantamakasiinit. Lähiympäristössä on lisäksi uusia kerrostaloja.

Puistopaviljongin suunnitteli arkkitehti Waldemar Wilenius 1893. Paviljongissa kokoontui alkuaikoina Suomalainen Klubi. Aivan 1900-luvun alussa tilat vuokrattiin ravintolakäyttöön ja ilmoituksen mukaan Raittiusravintolasta oli mahdollista saada ”ravitsevaa ruokaa sekä kausi- että kertamaksuin”.

Paviljonki otettiin kaupungin virastotaloksi 1905 ja siinä ovat toimineet rahatoimikamari, kaupunginhallitus sekä vuoteen 1986 kaupungin raatihuone. Rakennuksessa oli kaupungin eri virastoja aina vuoteen 1992, jolloin se laajennettiin ja peruskorjattiin ravintola Hullu-Myllyn käyttöön.

Puistopaviljonki on huvilatyylinen 1800-luvun lopun rakennus, jossa on monimuotoista puukoristelua. Runsaasti koristeveistettyjä yksityiskohdista on mm. kuistin pylväissä, kaiteissa ja harjassa. Rakennus on vaalean vihreä, puitteet ja leikkaukset on maalattu valkoisiksi. Katteena on harmaa, saumattu pelti. Ikkunat ovat pääasiassa T-mallisia, mutta toisaalta kuistin koristeellinen ilme muodostuu monimuotoisesta ikkunarudutuksesta. Ovet ovat parillisia peiliovia. Alkuperäisyys on säilynyt

Kuva 74. Puistopaviljonki. LKYT 2006.

pääasiassa ulkoasussa, sisätilat on uusitut täysin ravintolan tarpeiden mukaan.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Edustaa 1900-luvun taitteen nikkarityyliä.

Sisätilat uudistettu.

Osa Meripuiston kokonaisuutta.

Liittyy kaupungin elinkeino- ja hallintohistoriaan.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 75. Puistopaviljongin kauniita yksityiskohtia. LKYT 2006.

4.2 Museoalue

Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistys perustettiin 1938. Yhdistyksen tärkein tavoite oli museon saaminen Kemin kaupunkiin. Meripuiston alueesta alkoi muodostua museokokonaisuus vuodesta 1950 lähtien, jolloin ensimmäinen rakennus, Rantaniemen talo, siirrettiin alueelle. Museon avajaisia vietettiin 1952. Museoalue koostuu pääasiassa siirretyistä rakennuksista ja välittömästi läheisyydessä olevista rantamakasiineista. Museoalue siirtyi Kemin kaupungin omistukseen luovutus-sopimuksella 1.5.1990. Se sijaitsee Kauppakadun varrella sisäsatama-alueen ja Meripuiston laidalla. Välittömässä läheisyydessä ovat jalokivigalleria ja sisäsatamaan kunnostettu rantabulevardi.

Rantaniemen talo

Rantaniemen talo on Kemin Meripuistoon siirretty ensimmäinen museorakennus. Ape (Pekka Aappo) Rantaniemen (1873-1952) kotitalo sijaitsi Kemijoen varrella Kemin maalaiskunnan Liedakkalan kylässä. Asuinrakennus oli ilmeisesti rakennettu ruotu-armeijan majurin virkatalon piirustusten mukaan ja valmistui 1849 varakkaan Rantaniemen lohitalon toiseksi päärakennukseksi ns. rantataloksi. Rantaniemen talo määrättiin purettavaksi Kemijoen patoamisen vuoksi 1948. Pohjolan Voima Oy lahjoitti ja purki rakennuksen Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistykselle. Rakennus siirrettiin Liedakkalasta nykyiselle paikalle 1950. Pystytyksestä huolehti Kemin kaupungin rakennustoimisto ja työtä valvoi arkkitehti Hannu Vainio. Kotiseutu- ja museoyhdistys sai lahjoituksena Kemijoki Oy:ltä rakennukseen vuorilaudoituksen. Museorakennuksen avajaisia vietettiin 1950. Kellarikerros otettiin käyttöön 1968 ja samassa yhteydessä rakennukseen asennettiin sähkölämmitys. Rantaniemen talo on ollut Kemin museon näyttelytilana vuodesta 1952 vuoteen 2000. Nykyisin rakennus on lähinnä museon varastona.

Rantaniemen talossa on karoliininen pohjaratkaisu, joka viittaa siihen, että rakennuksen esikuvana on ollut virkamiestalo. Punaiseksi maalatussa asuintalossa on valkoiset nurkkalaudat ja ikkunoiden pielet. Ikkunat ovat 6- ja 3-ruutuisia, osa peitetty levyillä. Kuistin oven päällä on puolipyöreä ikkuna. Punaiset peiliovet ovat pystylaudoitettuja joen puoleisessa päädyssä on kellarin sisäänkäynti.

Savupirtti

Museoalueen ensimmäisiä rakennuksia oli ns. Yli-Jaakheikin savupirtti. Se oli perimätiedon mukaan rakennettu Rovaniemen Muurolaan 1796 ja sieltä ostettu ja uitettu lauttana Kemijokea pitkin Jaakko Heikinpojan toimesta Ala-Jaakheikin maalle

Kuva 76. Rantaniemen talo. LKYT 2006.

Kuva 78. Valkoinen huvila. LKYT 2006.

Alapaakkolan kylään 1831. Uusi torppa sai nimen Yli-Jaakheikki. Pirtin seuraava omistaja Heikki Jaakonpoika jatkoi rakennusta, teki ulkolaudoituksen ja muurasi uloslämpiviävän uunin 1862. Jatko-osaan tehtiin tupa, porstua ja kaksi ”kantturia” porstuan perälle ruokatarvojen säilytystä varten. Rakennuksessa oli tuolloin vielä tuohikatto ja malaat sekä mahdollisesti multipenkki. Pirtin omistajina olivat 1949 Herman ja Anna Maula Kemin maalaiskunnan Alapaakkolasta. Se ostettiin heiltä Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistykselle. Rakennus purettiin ja siirrettiin talkoovoimin Meripuistoon 1950.

Siirron yhteydessä pystytettiin vain savupirtin vanhempi osa ja rakennuksen ulkoasu muuttui jonkin verran, mm. ikkunat, kattomateriaali ja vuoraus. Uuni muurattiin Marskin talon vanhan uunin mallin mukaisesti. Harmaassa lautavuoratussa hirsirakennuksessa on musta palahuopakatto ja keltaiseksi maalattu vinolautaovi. Savupirtti on alkuperäisen pirtin kokoinen 8x7,5 metriä ja sen seinähirret ovat komeita 35-40 cm vahvuisia. Sisustuksessa on pyritty luomaan savupirtin tunnelma ja kuvaamaan vanhaa kemijokivartista asuinmuotoa 1800-luvun alkupuolelta. Rakennuksen Merikadun puoleinen pääty vaurioitui tulipalossa ja jäljet näkyvät edelleen mm. katto-orsien päissä. Sen perustusta ja lattiaa kunnostettiin kesällä 2010.

Kuva 77. Yli-Jaakheikin savupirtti. LKYT 2006.

Valkoinen huvila

Kemin sisäsataman ensimmäisten tullirakennusten työt aloitettiin jo 1872 ja varsinainen tullikamaritoiminta alkoi 1873. Tullitoimiston yhteyteen rakennettiin tullinhoitajalle oma asuinhuoneisto. Tämä ns. valkoinen huvila sijaitsi alkujaan Kauppadun, entisen Pakkahuoneenkadun länsipäädyssä, nykyisen Länsi-Pohjan keskussairaalan alueella. Materiaalit valkoiseen huvilaan saatiin Lahti-Täikön tilan rakennuksista. Valkoisen huvilan suunnitteli lääninarkkitehti F.W. Lüchow ja se valmistui jo 1873. Rakennus oli Kemin ensimmäisiä asuinrakennuksia ja sen mainitaan sijainneen niin lähellä rantaa, että tullinhoitaja Wilhelm Johansson saattoi onkia salinsa ikkunasta. Tullinhoitajan asuinrakennukseen ovat kuuluneet myös kaikki tarvittavat ulkorakennukset. Sairaalan liittohallitus lahjoitti talon Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistykselle ja se siirrettiin Meripuiston museoalueelle 1968.

Perinteistä paritupaa muistuttavassa tullirakennuksessa on kolme huonetta, eteinen ja yksinkertainen kuisti. Hirsirunkoisessa rakennuksessa on valkoiseksi maalattu leveä vaakalautavuoraus alhaalla ja yläosassa pystylaudoitus sekä punainen, hyväkuntoinen saumapeltikatto. Rakennuksessa on viime aikoina ollut nukketalotoimintaa. Valkoinen huvila on Kemin vanhimpia asuinrakennuksia ja siksi sillä on merkittävää kulttuurihistoriallista arvoa.

Meripuiston museoalueeseen liittyy kolme vanhaa aittaa. Haminasaaren aitta on Kaarlo Liuskin lahjoittama entinen Tervaharjun tilan aitta. Se on kaksikerroksinen punaiseksi maalattu ja lomalaudoitettu aitta, jonka ovi ja sen päällä oleva lunkka on maalattu keltaiseksi.

Saartolan aitta on kuulunut raatimies Frans Saartolalle ja se on siirretty nykyiselle paikalle 1969 Liedakkalasta. Rakennus on kaksikerroksinen, punaiseksi maalattu ja osittain pystylaudoitettu hirsiaitta, jossa on valkoiset koristeelliset räystäslaudat. Aitassa on keltainen ovi ja sen päällä keltainen lunkka sekä sivuilla pienet aukot. Museoaittojen välissä on pieni käymälä.

Kuva 79. Haminsaaren aitta. LKYT 2006.

Jarkkolan aitta on tyypillinen kaksikerroksinen hirsipintainen maalaamaton aitta. Siinä on keltaiset vaakalautoitetut ovet ja koristeellisesti veistetty jalkahirsi. Rakennus on siirretty nykyiselle paikalle 1980-luvulla. Aittojen lisäksi museoalueella on venekatos veneineen.

LKYT –arvio:

Museoalue

Siirtorakennuksia.

Aitat ja tullirakennus alkuperäisinä säilyneitä.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeitu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Rantamakasiinit

Sataman makasiinit ovat tärkeä muistomerkki Kemin sisäsataman merkityksestä kaupungille. Sisäsatamaan kuului jo 1800-luvun lopulla varastorakennuksia. Makasiinit olivat osittain kaupungin ja osittain yksityisten kemiläisten kauppahuoneiden omistuksessa. Aikanaan rantamakasiinit olivat tärkeitä varastotiloja, joihin siirrettiin laivoista ul-

Kuva 80. Saartolan aitta. LKYT 2006.

Kuva 81. Jarkkolan aitta. LKYT 2006.

komailta tuotuja tavaroita odottamaan jatkokuljetuksia ylämaihin. Vastaavasti makasiineihin voitiin varastoida Kemin sataman kautta lähtevää tavaraa. Rantamakasiinit ovat viime vuosina siirtyneet kaupalliseen käyttöön ja alueen luonne on muuttunut oleellisesti.

Ensimmäisenä tullimakasiinilta päin katsottuna on Raikamon suuli, joka on alkujaankin ollut vanhan sataman makasiinikokonaisuutta ja rakennettu 1880-luvulla. Kyseinen makasiini on kuulunut Raikamon kauppahuoneelle. Nykyisin sen omistaa Kemin kaupunki. Kyseessä on pitkä L-muotoinen varastorakennus, joka on osittain keltainen ja osittain punainen. Vuoraus on osittain pysty- ja osittain vaakalautoitettu. Rakennuksessa on uusi lomalautakatto sekä useita vaakalautaisia pariovia ja luukkuja. Kemin kaupunki on kunnostanut suulin 2006.

Niin sanottu Pentinsaaren makasiini on 1900-luvun alkupuolelta ja siirretty alueelle varastomakasiiniksi. Sitä kutsutaan nykyisin Raija Näätsaaren aitaksi.

Rivin seuraavasta makasiinista käytetään myös nykyisin nimitystä Raikamon makasiini. Nimi viittaa entisiin omistajiin. Makasiinissa toimii nykyisin Päivikki Palosaaren ravintola. Rakennus on osa vanhaa makasiiniriviä. Se tuhoutui osittain vuoden 2000 tulipalossa ja sen rannan puoleinen pää on uusittua tilaa, johon on tehty ravintola. Meripuiston puoleinen osa on vanhaa hirsimakasiinia.

Kuva 82. Rantamakasiineja. Tiina Elo 2011.

Kuva 83. Raikamon suuli. Tiina Elo 2011.

Uusi monikäyttömakasiini on punaiseksi maalattu pitkä ranta-alueen ravintola- ja huoltorakennus, joka on kolmessa tasossa porrastettu rinteeseen. Rakennuksessa on sekä vaaka- että pystyaukoitettuja keltaisia ovia. Se tehtiin vuonna 2003 palaneen makasiinin tilalle ja se jäljittelee vanhaa rantamakasiinia. Samalla paikalla oli aikanaan Ab Kemi Oy:n kalkkivarasto.

Varapakkahuone on valmistunut 1874 ja se edustaa Kemin sisäsataman vanhaa rakennustapaa. Tämän tyyppisiä varastorakennuksia sisäsatamassa oli aikoinaan useita kymmeniä. Punaiseksi maalattu kaksikerroksinen makasiinirakennus koostuu useasta osasta, joissa on erikokoisia ovia. Perimätiedon mukaan osa hirsistä on peräisin vuonna 1762 rakennetusta Kuivaniemen kirkosta, joka purettiin 1874. Varapakkahuone on ollut osittain tullin käytössä vuoteen 1913. Meren puoleinen pääty on ollut Vaasan Höyrymylly Oy:n varastona. Myöhemmin rakennus on ollut museon varasto- ja näyttelytilana.

Palosteen makasiini on rivissä uloimpana. Se on pitkulainen suorakaiteen muotoinen punainen hirsiaitta, jossa on kahdet ruskeat pariovet. Rakennuksen päädyssä on pienet ikkunaluukut. Alkujaan Palosteen maaliliikkeelle kuulunut värimakasiini on liitetty museokokonaisuuteen varasto- ja näyttelytilaksi.

LKYT –arvio:

Sisäsataman makasiinit

Merkittävä rakennuskokonaisuus

Edustavat vanhaa sataman rakennuskantaa, jollaisia koko maassa on säilynyt todella vähän.

Alueella myös uudisrakennuksia

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeletu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 84. Varapakkahuone. LKYT 2006.

4.3 Tullikamari, tullimakasiini ja rantakahvila

Entisen Kemin tullikamarin ympäristö on kunnostettu ja hyvin hoidettu sisäsatama-alue merenranta-bulevardeineen. Kauppakadun puolella sijaitsee Meripuisto museoalueineen ja laululavoineen. Lisäksi rannan läheisyydessä ovat vanhat makasiinit. Pohjoispuolelle on viime vuosina rakennettu uusia kerrostaloja.

Tullitoiminta alkoi Kemissä heti kaupungin perustamisen jälkeen 1872 ja tullia varten rakennettiin ensimmäiset rakennukset nykyisen Länsi-Pohjan keskussairaalan alueelle. 1900-luvun alkupuolella sataman toiminta oli laajentunut siinä määrin, että tullille tarvittiin paremmat toimitilat. Tullin vanhoja rakennuksia vuokrattiin tämän jälkeen asuinkäyttöön.

Uuden tullikamarin suunnitteli arkkitehti Walter Thomén 1912. Ensimmäisissä piirustuksissa materiaaliksi oli ajateltu hirttä, mutta kaupunginvaltuuston päätöksellä se muutettiin rautabetoniksi ja betonitiileksi. Rakennuksen alakertaan sijoitettiin alkujaan tarkastushuone, pakkahuone ja vahtimestarinhuone sekä yläkertaan tullinhoitajan huone, toimitushuone, kassakonttori, päivystäjän huone, liikennekonttori ja pesutilat. Tullikamari on ollut tärkeä osa sisäsataman toimintaa aina vuoteen 1985. Tullitoiminnan päättymisen jälkeen kaupunki kunnosti rakennuksen jalokivigallerian näyttelytiloiksi 1986. Jalokivigalleria toimii rakennuksessa edelleen.

Rakennus on väritään keltainen ja edustaa Thoménille tyypillistä yksinkertaista pohjoismaista klassismia. Ulko-ovea korostavat jykevät yksinkertaiset pilarit. Pääovi on harmaa peliovi. Myös seinäpinnat on jaettu pystypilareilla vyöhykkeisiin. Aumakatto on mustaa saumattua peltiä. Katolla on puolipyöreitä ikkunoita, joista muodostuu yksinkertaista koristeellisuutta. Rannan puoleisesta julkisivusta on suljettu pakkahuoneen varastotilojen kookkaat pariovet. Ikkunat muodostuvat 6- ja 4-ruutuisista kokonaisuuksista. Niiden puitteet ovat valkoiset ja pelkistetyt. Rakennus

Kuva 85. Tullikamari. LKYT 2006.

on kunnostettu 1986 ja tuolloin tehtiin sisätiloissa muutoksia. Ulkopintojen rappaus on uusittu 2007. Tullikamari on keskeinen ja tärkeä rakennus sisäsataman miljöössä.

Tullikamarin välittömässä läheisyydessä sijaitsee kookas tullimakasiinirakennus. Se on aikanaan liittynyt vanhoihin tullin rakennuksiin, jotka sijaitsivat nykyisen Länsi-Pohjan keskussairaalan tontilla. Makasiini valmistui 1874 ja sen suunnitteli J.G. Björnström. Rakennusaineet saatiin Selkäsaaren metsänvartijan tuvasta ja Peurasaareissa olleesta aittarakennuksesta. Alkuperäisiin piirustuksiin ja rakennuksen käyttösuunnitelmiin tehtiin lukuisia muutoksia rakentamisen aikana. Vuonna 1893 rakennus maalattiin keltaisella öljymaalilla. Ovet, luukut ja ikkunanpielet olivat lyijynharmaita. Tullimakasiinin alkuperäistä osaa laajennettiin jo 1897. Vanha makasiini oli pitkään kaupungin puutarhaosaston varasto- ja sosiaalitaloina kunnes se kunnostettiin Meri-Lappi instituutin näyttely- ja toimitilaksi 1990-luvulla. Nykyisin rakennusta käytetään Kemin nuorisotilana.

Pitkä makasiinirakennus on edelleen keltainen. Harjan päätykolmio ja koteloidut nurkat antavat rakennukselle tyylikästä ryhdikkyyttä. Rakennuksessa on huomattavan korkea graniittilohkareista muurattu kivijalka ja kahdet avokuistilliset portaikot. Ovet ja luukut ovat nykyisin punaisia. Rakennuksessa on maalaamaton konesaumattu galvanoitu peltikatto. Kuusiruutuiset ikkunat on jaettu neljään osaa listoilla ja niissä on kalterit. Sisätiloista osa on muutettu lämpimiksi toimistotiloiksi ja osa säilytetty alkuperäisinä puupintaisina. Komea ja hyvässä kunnossa oleva makasiinirakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen luonteensa.

Sisäsataman laiturilla on lisäksi kahvilarakennus, joka on alkujaan ollut satamakonttori. Uusrenessanssityylinen pieni kahvilarakennus on väriltään keltainen. Ulkovuoraus on pysty-vaakapystyponnillaudoitusta. Ovien ja ikkunoiden vuorilaudat, nurkkalaudat ja räystäslaudat koristeineen ovat valkoisia, kuten myös koristeveistetyt räystäskonsolit. Rakennus on valmistunut 1800-luvun lopulla, ja sitä käytettiin aluksi satamatoimis-

Kuva 86. Tullimakasiinirakennus. LKYT 2006.

tona. Kahvila siirrettiin 1904 nykyiselle paikalleen laiturin pohjoispäähän. Kesäisin rakennuksessa toimii kahvila ja polttoaineen jakelupiste. Se on viehättävä yksityiskohta sisäsataman alueella.

LKYT –arvio:

Tullikamari, tullimakasiini, ent. Satamatoimisto, Sauvosaari Sodala säästynyt kohde.

Rakennukset liittyvät satamaan ja tullin toimintaan.

Tullikamari edustaa pohjoismaista klassismia. Sisätilat uudistettu.

Kaikki kolme rakennusta harvinaisuuksia Lapissa.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaava-suojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

4.4 Mansikkanokan saha/Kulttuurivoi-mala

Puuseppä Henrik Abram Granholm rakennutti Sauvosaaren Mansikkanokalle vuonna 1895 yksiraamisen höyrysahan, jonka tuotantoon kuului alkuvaiheessa myös ikkunoiden kehykset ja pihaportit. 1900-luvun alussa sahan kannattavuus oli vaihtelevaa ja sillä oli useita omistajia. Saha muutettiin nelikehäiseksi vuonna 1914. Toiminnan ollessa laajimmillaan Mansikkanokan alueella oli laajat tukkivarastot, ja suosittu uimarannat täyttyivät rimoista sekä sahausjätteistä. Vuonna 1936 saha myytiin Kemi-yhtiölle, joka perusti paikalle proo-

Kuva 87. Sisäsataman laiturin kahvilarakennus. LKYT 2006.

Kuva 88. Entinen Mansikkanojan saha, nykyinen Kulttuuri-voimala. LKYT 2006.

mu- ja hinaajatelakan. Sahalla oli sen loppuvaiheessa noin 300 työntekijää, joista merkittävä osa asui Ritikassa ja Kalkkinokalla. Sahan ja höyläämön rakennukset on purettu ja vanhoista sahaan liittyvistä rakennuksista on jäljellä ainoastaan ns. voimalarakennus, jossa toimivat nyt taideyhdistys Kemin Kulttuurivoimala ry ja Kemin veneilijät. Kohde sijaitsee Mansikkanojalla Kemin sisäsata-massa meren, urheilukentän, puiston ja Meriklubin ympäröimänä.

Voimalarakennus on jääne vanhasta teollisuus-rakennusten kokonaisuudesta. Rakennuksista on jäljellä yksi pitkä kohtalaisen kokoinen punatiilestä muurattu sahalaitoksen voimalarakennuksen osa. Melko rapistuneen rakennuksen aukotuksista osa on joko muurattu umpeen tai peitetty vanereilla. Kohdetta on suunniteltu kulttuuritilaksi, jossa järjestettäisiin erilaisia kursseja ja taidenäyttelyitä. Lähiympäristössä on runsaasti jäänteitä saha-alueen rakenteista. Voimalarakennus ympäristöineen on tärkeä osa Kemin teollisuushistoriaa.

LKY-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemin sisäsätaman, sahatteollisuuden ja Kemiyhtiön historiaan.

Harvoja säilyneitä, tiilisiä teollisuusrakenteita Lapissa.

Kaavasuojeeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 89. Entisen saha-alueen rakenteiden jäänteitä. LKYT 2006.

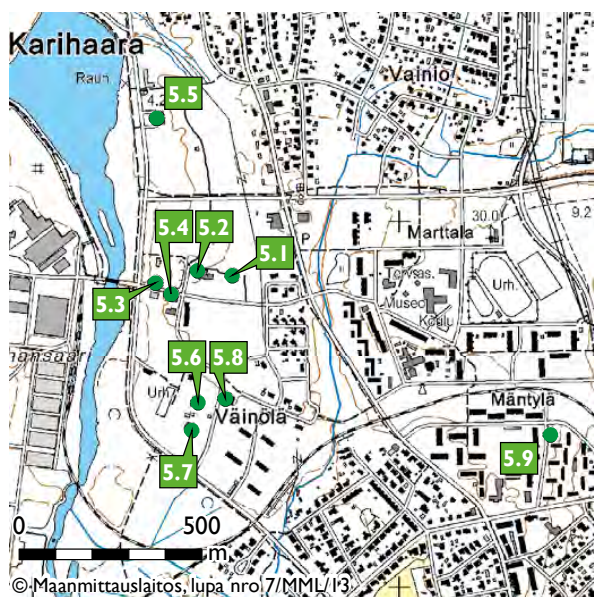
Kuva 90. Esimerkki 1920-luvun työläisasunnoista Kaivolammenkadulla. Tiina Elo 2011.

Koivuharju

Keskustan laajenemisalueesta hyvänä esimerkkinä ovat Kaivolammenkadun työläisasunnot 1920-luvulta.

Karihaara

Karihaaran kaupunginosa on kasvanut Kemi Oy:n sellutehtaan (myöhemmin Metsä-Botnia ja nykyisin Metsä Fibre Oy, Kemin tehdas) ympärille. Kaupunginosan pinta-alasta suurin osa on tehdas-alueita. Alue rajautuu eteläpuolella olevaan Koivuharjuun ja pohjoispuolella Pajusaareen. Carihaaran puoleiset Juntto ja Hiilimö muodostavat tehdaskylän, joka sisältää tehtaan hallinnon ja palvelun rakennuksia sekä lähinnä toimihenkilöille kuuluneita asuinrakennuksia. Alueella sijaitsee Kemi Oy:n vanha hallintokeskus, jonka hyvin säilynyt rakennuskanta on valtakunnallisesti sekä kulttuurihistoriallisesti että rakennustaiteellisesti arvokas. Carihaaran tehdasyhdyskunta on Pohjois-Suomen teollisuushistorian merkittävimpiä alueita ja osoit-

Kartta 13. Karihaara.n kohteet

taa metsäteollisuusyhtiön vaikutusvaltaa. Kemiyhtiö käytti johdonmukaisesti hyödyksi kokeneita ja kunkin aikakauden nimekkäimpiä arkkitehteja. Aluetta rakennettiin pitkäjänteisesti 1900-luvun alusta 1950-luvulle ja se on säilyttänyt eheydensä ja omaleimaisuutensa tähän päivään saakka.

- 5.1 Lääkäriin asuintalo
- 5.2 Terveystalo
- 5.3 Paloasema
- 5.4 Karila
- 5.5 Tehtaan pääkonttori
- 5.6 Virkailijakerho
- 5.7 Toimitusjohtajan asunto
- 5.8 Sahanjohtajan asuintalo
- 5.9 Mäntylä

5.1 Lääkäriin asuintalo

Rakennuksen ovat suunnitelleet Walter ja Ivar Thomé 1916 tehtaan lääkäriin asuintaloksi. Vuosina 1985–2004 tiloissa toimi Toivolon kannatusyhdistyksen päiväkotina ja vuodesta 2005 rakennus on ollut seurakunnan käytössä. Se sijaitsee tehdasasutusalueella Kemilän vieressä. Pihapiiri on puistomainen aidan ympäröimä alue. Tontilla on myös varastorakennus.

Kookkaassa jugend-tyylisessä asuinrakennuksessa on myös vuosisadan alun klassismin piirteitä. Rakennuksen ilmettä hallitsee massiivinen mukaeltu punatiilinen mansardikatto. Väritään rakennus on voimakkaan keltainen. Nurkat on koteloitu vaakalaudoituksella. Samoin räystäään alusta on koteloitu. Rakennuksen kaikki listoitukset ovat valkoisia.

Talossa on kaksi kuistia, joista toinen on kookas harjakattoinen päätykolmiollinen umpikuisti

Kuva 91. Entinen lääkäriin asuintalo. LKYT 2006.

ja toinen lasikuisti, jonka katolla on parveke. Parvekkeen kaiteissa on koristeluja.

Ikkunoissa on useita erilaisia muotoja ja ne antavat rakennukselle koristeellisen ilmeen. Toisen kerroksen ikkunat ovat ulkonevia ja neliruutuisia. Niissä on käytetty myös koristelijoita, jotka jakavat ruudut pienempiin osiin 12-ruutuisiksi. Neliruutuisien ikkunoiden ulokkeiden yläosat ovat kaarimaiset. Yläkerrassa on myös hauska pyöreä ikkuna. Alakerran neliruutuiset ikkunat on jaettu puitteilla 16-ruutuisiksi ja niiden pielilaudat ovat suorat. Lisäksi alakerruksessa on yksiruutuisia pikkuikkunoita. Niiden kehykset ovat pelkistettyjä ja ne on koristeltu X-mallisilla rimoilla. Kuistin yläosassa on puolipyöreä koristeellinen ikkuna. Lasikuistin ikkunat ovat yksiruutuisia. Kuistin ovi on pysty-laudoitettu ja lasikuistin parioven kummassakin puolessa on kolme pystymallista lasipeiliä. Puiset ovet ovat valkoiset.

Katolla on useita piippuja, sillä rakennuksessa on kaikkiaan kahdeksan tulisijaa. Pyöreitä peltikuorisista pönttöuuneja on säilynyt kolme, samoin muurattuja ja rapattupintaisia pystyuuneja. Lisäksi lääkäriin asuntoon on kuulunut kaksi upeaa jugendhenkistä kaakeliuunina. Vaikka sisustusta on muutettu käyttötarkoituksen vaatimuksien mukaan, sisätiloissa on säilynyt runsaasti hienoja yksityiskohtia esimerkiksi välivoissa ja portaikoissa.

Lääkäriin asuintalon ulkorakennus on tyylliltään samanhenkinen kuin päärakennus. Sitä hallitsee punahuopainen aumakatto. Pystyrimavuoraus on keltainen ja nurkkalistat, räystäslaudoitukset sekä ovien ja ikkunoiden listoitukset valkoiset. Vinolaudoitettuja ovia on neljä ja ne ovat valkoisia. Ovien yläpuolen ikkunat ovat puolipyöreitä ja niissä on säteittäiset koristerimat.

Kuva 92. Lääkärin asuintalon ulkorakennus. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa jugend-tyylisuuntaa.

Liittyy tehtaan (Kemi Oy) terveydenhoidon historiaan.

Ulkoisesti hyvin säilynyt jugend-rakennus.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.2 Terveystalo

Arkkitehti Viktor J. Sucksdorffin 1906–1908 suunnittelemissa rakennuksissa on toiminut Kemin ensimmäinen sairaala (1908–1938). Rakennus on puistoalueen ympäröimä ja sen pihalla on muistomerkki. Lähin naapuri on entinen lääkärin asunto, joka nykyisin toimii päiväkotina.

Terveystalo on moniosainen iso poikkipäädylinen rakennus, jossa on jugendille ominaista koristelua. Jyrkällä aumakattolla on saumapeltikate. Katolla on useita piippuja ja jokaisella sivulla pulpettikattoiset frontonit pienine lasiruutuisine ikkunoineen. Ikkunoiden puiteväritys on valkoinen ja kate punainen.

Rakennuksen vuoraus on kaksiosainen. Yläosassa on pystypanelointi ja alaosa on vaakalaudoitettu. Ulkovuori on keltainen. Kellarikerros on muurattu punatiilestä ja perustus on lohkokiveä. Ikkunat ovat jugendille ominaisia moniruutuisia ja -muotoisia. Ensimmäisen kerroksen ikkunoissa on vaakapuun alapuolen koristeena, pikkuruutuihin jaettu ikkunauhu. Ikkunoiden puuosat ovat valkoisia. Ovet ovat samoin valkoiseksi maalattuja puisia ja kaksiosaisia, pääasiassa peiliovia. Ikkunat ja ovet ovat alkuperäiset. Kahdet kellariin vievät portaat on katettu avokatoksilla. Toisessa päädyssä on avoparveke ja toisessa erkkeri. Rakennuksessa on useita kakluuneja. Kellarikerroksessa on muurattu uuni. Sisätiloja on kunnostettu, mutta niissä

Kuva 93. Entinen terveystalo. LKYT 2006.

on edelleen alkuperäisiä kattoja ja laattalattioita. Lankkulattiat ovat myös osin alkuperäiset.

Vuonna 1972 yhtiön terveysasemalle avattiin Karihaaran lääkevarasto. Talossa on toiminut pitkään lääkärin vastaanotto ja ensiapuasema. Myöhemmin rakennuksessa on toiminut päiväkotia, askarteluasema ja ompeluseura sekä tehtaan työterveyshuolto, sairaskassa ja terveystalon yrittäjiä. 2005 rakennus maalattiin ulkoa ja korjattiin kattoa.

Tehtaan sairastuvaksi valmistunut terveystalo on kulttuurihistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä rakennus, joka liittyy laajempaa tehdasalueen kokonaisuutta.

LKY-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa jugend-tyylisuuntaa.

Liittyy tehtaan (Kemi Oy) terveydenhoidon historiaan.

Ulkoisesti hyvin säilynyt jugend-rakennus.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.3 Paloasema

W.G. Palmqvist suunnitteli 1930-luvulla Kemi Oy:lle useita eri rakennuksia. Hänen tuotannossaan näkyy eri tyyliuuntien vaikutusta ja voimakasta vuosisadan alun rationalismia. Pintojen koristelusta on yleensä luovuttu kokonaan.

Kemi-yhtiön paloasema rakennettiin vuosina 1934–1936. Rakennuksessa on paksut tiiliset ulkoseinät, teräsbetoniset pilarit ja palkit sekä teräsbetoninen kaksoisvälipohja. Rakennuksen muotokieli on yksinkertaista funktionalismia. Paloaseman

Kuva 94. Karihaaran paloasema. LKYT 2006.

julkisivua hallitsee kauniin yksinkertainen letkutorni. Autotallien ulko-ovet on uusittu, mutta rakennuksessa on edelleen myös alkuperäisiä ovia.

Vuosina 1975–1986 rakennuksessa toimi hälytyskeskus. Nyttemmin paloaseman toiminta on lakkautettu ja rakennuksen tulevasta käyttötarkoituksesta ei ole tietoa. Yläkerrassa on kaksi asuntoa, jotka ovat toimineet palolaitoksen tiloina. Rakennus sijaitsee tehdasalueella Pajusaarentien ja Polttimonkadun risteyksessä. Lähistöllä on ruokala. Maisemallisesti rakennus on keskeisellä paikalla Karihaaran tehdasyhdyskunnassa hallinto- ja asuinalueen solmukohdassa.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa pohjoismaista klassismia.

Hyvin säilynyt.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.4 Karila

Karilan on suunnitellut arkkitehti Harald Andersin 1912 tehdasalueen kaupaksi. Rakennus sai nykyisen nimensä siitä, että siellä kokoontuivat alueella toimivat meripartiolaiset sen jälkeen kun sitä oli lakattu käyttämästä kauppana. Nykyisin rakennuksessa on Metsäliiton konttori.

Karila on vaaleansininen hirsirunkoinen jugend-tyylinen rakennus, jossa julkisivu on yksinkertaisesti vaakalaudoitettu ja jonka listoitus on pelkistetty ja valkoinen. Rakennuksen kattomuoto on moni-ilmeinen, pääosiltaan aumakaton ja mansardikaton sekoitus. Rakennuksessa on kaksi poikkipäätystä ja länsipäädystä katsottuna katto laskeutuu satulakaton. Katteena on punaiseksi maalattu vanha saumapelti. Sokkeli on komeaa

Kuva 95. Entinen kaupparakennus. LKYT 2006.

lohkokiveä. Ikkunat ovat 4-, 8-, 16- ja 20-ruutuisia ja suurin osa niistä on uusittu. Ullakolla on alkuperäisiä moniruutuisia ikkunoita. Katolla on kaarevia frontoneja, joissa on hauskat pyöreät ikkunat. Kaikkien ikkunoiden puitteet ovat valkoiset. Ulko-ovet ovat pääsääntöisesti uusittuja. Kaupan sisäänkäynti on sijainnut viisteisessä koilliskulmassa, jota korostaa myös komea pilari. Ovi on nykyisin korvattu ikkunalla.

Rakennuksessa on toiminut kauppa 1950-luvulle asti. Ulkoisesti sitä on korjattu alkuperäistä asua jäljitellen. Sisätilat on täysin nykyaikaistettu. Lähiympäristössä ovat tehdaslähiön entinen ruokala, leipomo ja kerrostaloja. Alue on puistomainen.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Ulkoisesti hyvin säilynyt jugend-rakennus.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.5 Tehtaan pääkonttori

Arkkitehti W.G. Palmqvistin piirtämä Kemi Oy:n pääkonttori rakennettiin rakennusmestari Gunnar Malmbergin johdolla vuosina 1935–1936. Nykyisin rakennuksessa ovat Kemi-yhtiön perinnesäätien näyttelytilat. Rakennus sijaitsee tehdasalueella. Alueella on rakennuksia pääosin vuosilta 1916–1940. Yhtiön pääkonttori edustaa ensisijaisesti klassismia ja Palmqvistille ominaista pelkistettyä tyyliä. Rakennuksesta löytyy myös suunnitelma- vaihtoehtoja, jotka ovat olleet tyyliään romanttisia tai jugendhenkisiä. Lopputulos on kuitenkin tyylikkään yksinkertainen. Konttoritalo on kolmi-kerroksinen rapattu tiilirunkoinen rakennus. Julkisivu on rapattu ruskeaksi ja siihen luovat rytmiä pystysuuntaiset ikkunarivistöt. Rakennuksessa on korkea lohkokivinen sokkeli.

Kuva 96. Tehtaan pääkonttori. LKYT 2006.

Ikkunat ovat ensimmäisessä kerroksessa etusivulla kaksiruutuisia ja pystyjaollisia. Muutoin ne ovat yksiruutuisia, korkeita ja suorakaiteenmuotoisia. Toisessa kerroksessa ikkunat ovat korkeampia kuin kolmannessa kerroksessa. Toisen ja kolmannen kerroksen ikkunoita koristavat korkokehykset. Päädyissä olevat koko rakennuksen korkuiset pieniruutuiset ikkunarivit antavat valoa käytäville. Päätyikkunoissa on ulkonevat kivikehykset. Ikkunoiden puuosat ovat tammea.

Sisäänkäyntejä on kolme. Kaksi niistä on etupuolella aulan sisäänkäynteinä ja kolmas rakennuksen takasivulla. Ovet ovat tammisia pariovia, joissa on yhteensä kaksitoista lasipeiliä. Sisäänkäyntien portaalit ovat ulkonevia ja niitä korostaa lohkokivikehyks.

Rakennukseen on käytetty kalliita materiaaleja, jotka korostavat yhtiön arvovaltaa ja luovat arvokkuutta. Alkuperäinen kiinteä sisustus on pääosin säilynyt. Sisätilojen kaikki yksityiskohdat vaatenaulakkoja ja ovenkahvoja myöten on tarkkaan harkittu ja ne ovat edelleen hyvin säilyneitä. Sisätilojen portaikot ja käytävät ovat avaria. Toimistohuoneet ryhmittyvät joka kerroksessa keski-käytävän sivuille.

Konttorin edusta on puistomaisesti hoidettu. Etualalla on nurmikkoa ja takana metsikkö. Tien toisella puolella on tehtaan portti. Rakennus pihapiireineen sijaitsee näkyvällä paikalla Pajusaa-rentien varrella. Seinällä on muistokirjoitus Lapin sodassa kaatuneille.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa pohjoismaista klassismia, nähtävissä vielä 1920-luvun vaikutteita.

Erinomaisessa kunnossa, materiaaleiltaan poikkeuksellisen arvokas rakennus Lapissa.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaava-suojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 97. Virkailijakerhon rakennus. LKYT 2006.

5.6 Virkailijakerho

Arkkitehti Birger Federlayn suunnittelema virkailijaklubirakennus valmistui 1921. Se sijaitsee puistomaisella aidatulla piha-alueella. Pihapiirissä on myös autotalli, uudisrakennus ja maakellari. Lähiympäristössä on entinen toimitusjohtajan asunto sekä metsikköä. Virkailijakerho ja viereinen toimitusjohtajan asunto muodostavat arkkitehtonisesti korkealaatuisen ja kulttuurihistoriallisesti merkittävän rakennusparin.

Rakennus edustaa 1920-luvun klassismia, jolle on ominaista symmetrian noudattaminen, kevyet vaakalistat, seinäpinnan tasossa olevat ikkunat ja erityisesti pylvää.

Rakennuksen runko on tehty pystyhirsistä, julkisivu on sininen ja pystyrimalaudoitettu. Siinä on kaksi huonekerrosta sekä kellarikerros, jossa on nykyaikainen pieni laitoskeittiö ja sauna sekä takkatilat. Aumakatto on punaista tiiltä. Katolla on kaksi piippua ja kolme puolipyöreää ulkonevaa ikkunaa. Räystästä korostaa seinäpinnan yläosan valkoiseksi maalattu vaakalaudoitus.

Sisäänkäynnissä huomiota kiinnittävät kaunis päätykolmiollinen katos ja pylvää. Rakennuksen päädyssä on katettu uloke ja sen yläpuolella parveke, jonka kaiteet ovat valkoiset. Nurkissa on puiset nurkkapylvää ja samanlaiset pylvää jakavat myös julkisivua. Pylväskoristeet ovat valkoisia. Perustuksen yläpuolella on vaakalaudoitettu valkoinen listoitus. Rakennuksessa on runsaasti ikkunoita. Yläkerran ikkunat ovat 8-ruutuisia tai 16-ruutuisia. Alakerrassa on 10-ruutuisia ja jopa 20-ruutuisia ikkunoita. Niissä on myös hieman koristellut pielilaudat. Ikkunoiden puuosat ovat valkoiset. Sisäänkäynnin ovi on peilipariovi. Sisätiloja on nykyaikaistettu ja tulisijoina on nykyisin kolme takkaa. Rakennus valmistui Kemi Oy:lle virkailijaklubiksi ja sitä käytetään edelleen edustustiloina.

Pihapiirissä on lisäksi tiilistä muurattu maakellari, joka on ilmeisesti myös vuodelta 1921.

Kuva 98. Toimitusjohtajan asunto. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa pohjoismaista klassismia.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.7 Toimitusjohtajan asunto

Arkkitehti Birjer Federleyn vuonna 1921 suunnittelema toimitusjohtajan asuintalo, jota nykyisin käytetään edustustiloina, liittyy vanhaan Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen. Lähiympäristössä on laaja puistomainen piha, jonka ympärillä on metsää. Lähin rakennus on yhtiön klubi.

Kaunis kartanomainen rakennus edustaa pohjoismaista klassismia. Se on suorakaiteenmuotoinen rakennus ja tehty pystyhirsistä. Julkisivu on sininen pystyrimalaudoitettu ja listat ovat valkoisia. Aumakatolla on punainen tiili ja perustus on ruskeaksi maalattua betonia.

Pääsisäänkäynnissä on avokuisti pilarein ja sen yläpuolella on puukaiteinen parveke, joka noudattaa samaa pilarilinjaa kuistin kanssa. Eteläpäädyssä on ikkunallinen erkkeri ja pohjoispäädyssä tasakattoinen umpikuisti, jonka päältä on purettu parveke. Kuistin sivusta on käynti kellariin. Rakennuksen länsisivulla on iso ikkunallinen veranta, jonka yläpuolella on parveke.

Ikkunoita on paljon ja erilaisia 10-, 12-, 16- ja 20-ruutuisia. Verannan ikkunat ovat 16-ruutuisia. Keskellä on yksi iso ruutu ja sitä ympäröivät pienemmät ruudut. Katolla on yhteensä viisi puoli-kaari-ikkunaa. Ikkunoiden pielet ovat valkoiset ja niiden kehykset on koristeltu puuleikkauksin. Ikkunat luovat rakennuksen arkkitehtonisen ilmeen. Ulkoasultaan toimitusjohtajan asuintalo on säilynyt hyvin alkuperäisenä ja arvokkaan juhlavana. Sisätilat on uudistettu täysin.

Kuva 99. Entinen sahanjohtajan asuintalo. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa pohjoismaista klassismia.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

5.8 Sahanjohtajan asuintalo

Arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnittelema sahanjohtajan asuintalo rakennettiin vuosina 1939–40. Tontti on kaunis puistomainen ja metsän ympäröimä. Rakennuksen edessä olevan tien toisella puolella on klubirakennus ja toimitusjohtajan entinen asuintalo. Kyseessä on kaksikerroksinen asuinrakennus, joka edustaa 1930-luvulle tyypillistä yksinkertaista muotokieltä. Siinä on keltaiseksi rapattu julkisivu ja aumakatolla punainen tiili. Tyylikästä yksinkertaista 1930-luvun klassismia koristavat pääsisäänkäynnin pylväät ja oviaukon päällä oleva yksinkertaisesti koristeltu parveke. Ikkunat ovat pääasiassa kaksi- ja neliruutuisia ja lisäksi sisäänkäyntiä korostavat lasiaukolliset paripeiliovet. Kivijalassa on useita kellariin vieviä sisäänkäyntejä.

Rakennus on ollut sahanhoitajan ja varatoimitusjohtajan asuntona. Nyt sitä kunnostetaan toimitusjohtajan asunnoksi. Sisätiloja uusittiin kesällä 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Liittyy Kemi Oy:n rakennuskokonaisuuteen ja Karihaaran alueeseen.

Edustaa pohjoismaista klassismia.

RKY –kohde (Karihaaran tehdasyhdyskunta)

Kaavasuojeeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 100. Mäntylän kerrostaloaluetta. Tiina Elo 2011.

5.9 Mäntylä

Syksyllä 1944 Lapin sodassa tuhoutui Karihaarassa suuri määrä Kemi-yhtiön työläisten asuntoja. Yhtiö ryhtyi samana syksynä valmistelemaan uusien asuntojen rakentamista. Koivuharjun kaupunginosaan, Mäntylään, toteutettiin arkkitehti Kaj Englundin suunnitelmien mukaan pienkerrostaloryhmä ja alueelle valmistui 1945–1949 yhteensä 12 asuinrakennusta, joissa oli 96 asuntoa. Kerrostalot oli tarkoitettu vuokra-asunnoiksi työntekijöille ja niissä oli huoneen ja keittiön sekä kahden huoneen ja keittiön asuntoja. Rakennukset ovat lähes identtiset keskenään, mutta ne eroavat toisistaan väritykseltään. Rakennustapa on sodanjälkeiselle ajalle tyypillisen vähäilmeistä ja funktionaalista. Mäntylän asuintalot muodostavat pihapiirikokonaisuuksia, joissa on leikkikentät, puistomainen männikkö, nurmialueita ja parkkipaikkoja. Lähiympäristössä on Lapintie, Juntonkatu, Ristikankaan ylikulkusilta sekä kerrostaloalue.

Kyseessä on harjakattoisia kaksikerroksisia rakennuksia, joiden katteena on punainen tiili. Julkisivut on pystyrimalaudoitettu ja maalattu vihreäksi tai keltaiseksi. Listat ovat valkoiset ja sokkelit vihreäksi maalattua betonia. Rakennuksissa on kaksi sisäänkäyntiä, joiden yläpuolella on pulpettikatokset. Toisessa katoksessa on portaikko ilman kaiteita ja kapeat seinään vinosti kiinnitetyt "tolpat". Pystykarmijakoiset ikkunat on sijoitettu yksittäin ja pareittain.

Mäntylän pienkerrostalot on kunnostettu 1970-luvun alussa ja 1990-luvulla. Alueella on hy-

vin säilynyt alkuperäinen puistomainen luonne ja se edustaa sodan jälkeistä tehdasyhdyskunnalle tyypillistä rakennustapaa.

LKYT-arvio:

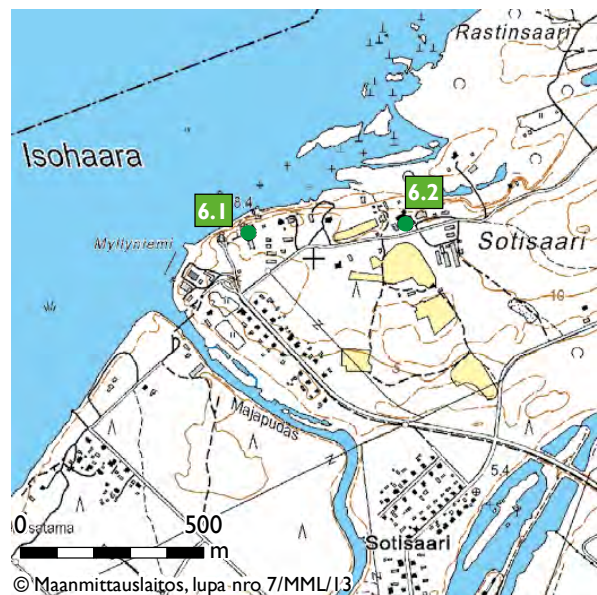
Jälleenrakennusajan kohde

12 kappaletta, vuonna 1946 Kemiyhtiön rakennuttamia ja arkkitehti Kaj Englundin suunnittelema asuinkestoaloja yhtiön työntekijöille. Alue on säilyttänyt hyvin luonteensa.

Hurrikas-palkinto 1990-luvulla.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Myllyniemi

Kartta 14. Myllyniemi – Sotisaari kohteet

6.1 Uiton rakennukset, Myllyniemi /Kuivanuoro
6.2 Sotisaari

Uitto ja erottelu

Kemin Myllyniemen sortteerialue on ollut Euroopan suurimpia erottelutyömaita. Kyseessä on Kemijoen uittohistorian merkittävin alue, jonka toiminta alkoi 1900-luvun alussa ja päättyi 1991. Lapissa harjoitettiin uittoa yli sata vuotta. Varsinaisia uittoväyliä olivat pohjoisen suuret joet Tornion-Muonionjoki, Kemijoki ja Simojoki sekä näihin laskevat sivuvesistöt. Tärkein uittoväylä oli kuitenkin Kemijoen vesistö, missä oli kaikkiaan yli 7000 km uittoväyliä. Pääerottelualueena toimi ensin Valmarinniemi. Vuonna 1915 luovuttiin Valmarin sortteerista ja työ siirtyi Myllyniemen erottelupaikalle kokonaisuudessaan. Suurimmillaan uitto oli 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, jolloin metsäteollisuus tarvitsi runsaasti raaka-ainetta. Erottelu oli alkuun yksinkertaista, mutta kun alettiin uittaa pinotavaraa, työvoiman tarve lisääntyi erottelulla. Kemijokisuun erottelu eli sortteeri oli työmaa, joka oli toiminnassa sulavesikauden ja työvoimaa tarvittiin kausiluontoisesti paljon enemmän kuin mitä oli lähialueelta saatavissa. Sortteri oli usealle naiselle ja miehelle monikymmenvuotinen kausityöpaikka. Pinotavaran erottelusta saivat hyvän kesätyöpaikan Kemin ympäristön naiset ja opiskelijat. Enimmillään Kemijokisuun erottelutyömaalla oli noin 1500 työntekijää 1951. Tälle työväestölle tarvittiin niin väliaikaiset asuinrakennukset kuin muutkin huoltorakennukset. Viimeisenä uittokesänä 1991 Myllyniemessä työskenteli enää 140 henkeä. Suurimmillaan Kemijoen uiton puumäärät olivat 1960-luvulla, yli 2,5 miljoonaa kuutiota. Uittoyhdistyksen ylläpitämällä Myllyniemen asuntalueella yöpyi noin 350 sortteerin työntekijää. Kesällä 1991 Kemijoessa uitettiin enää 0,8 miljoonaa kuutiota. Uiton päätyttyä kuljetukset on hoidettu tukkirekoilla ja rautatiekuljetuksilla.

Myllyniemen alueella on edelleen jäljellä runsaasti erotteluun liittyntä rakennuskantaa, esimerkiksi asuinrakennuksia, ruokalarakennuksia, paja, verstaista ja venehuoneita. Rakennuskokonaisuus on tärkeä erityisesti erotteluun liittyvien kulttuurihistoriallisten arvojen näkökulmasta. Osa rakennuksista on muualta siirrettyjä ja jokitörmälle pystytettyjä. Myllyniemen erottelutyömaa sijaitsee Sotisaaren eteläpuolen halkaisevan uuden maantien päässä. Entinen työmaa-alue on Kemijoen rannassa ja sen lähiympäristössä on omakotitaloalue ja metsää. Alueella on kaikkiaan 20 rakennusta, joista inventoinnissa oli mukana 12.

6.1 Uiton rakennukset, Myllyniemi/ Kuivanuoro

Kuva 101. Ruokala rakennettiin vuonna 1936 uiton työntekijöille. LKYT 2006.

Kuva 102. Majatalo/lukusali rakennettiin alkujaan asuin-tilaksi 1922 ja muutettiin myöhemmin lukusaliksi. LKYT 2006.

Kuva 103. Venekatos on vuonna 1925 valmistunut kookas venekatos, johon uiton veneitä laitettiin talvisäilöön. LKYT 2006.

Kuva 104. Vuonna 1930 valmistunut verstarsrakennus, jota on käytetty pajana, korjaamona ja myöhemmin ruokalana. LKYT 2006.

Kuva 105. Varastorakennus, joka toimi sodan jälkeen Osuuskaupan myymälänä. LKYT 2006.

Kuva 106. Tiilestä rakennettu tornimainen muuntajaraken-
nus vuodelta 1926. Uittoyhdistys osti rakennuksen 1957
Kemi Oy:ltä. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Osa rakennuksista sodalta säästyneitä.

*Liittyy uiton erotteluun ja Kemijoen Uittoyhdistyksen historiaan.
RKY –kohde (Lapin uitto- ja savottatukikohdat, Myllyniemi).*

*Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti
erittäin arvokas kohde.*

6.2 Sotisaari

Sotisaari on ollut aikanaan Kemijokisuun talojen yleinen laidunsaari. Se siirrettiin vuoden 1931 alueliitoksessa Kemin kaupunkiin. Sotisaaren tilan perustamiskirjasta löytyy merkintä jo 1600-luvun lopulta ja tila on saanut nimensä sijaintinsa perusteella. Perimätiedon mukaan Sotisaaren talo rakennettiin alun perin käräjätaloksi. Hanke on kuitenkin jäänyt keskeneräiseksi ja se on ollut Keminmaan seurakunnan nykyisen kirkon rakentamisaikana rakennustarvikevarastona.

Kirkon valmistuttua 1827 silloinen Sotisaaren isäntä on ostanut ja siirtänyt rakennuksen nykyiselle paikalleen muutamien vuosien kuluessa. Tilikirjan mukaan vuosina 1859–67 on taloon ostettu paljon rakennustarvikkeita. Silloin on esimerkiksi laitettu latoihin uusia olkikattoja sekä rakennettu uusi riihi ja paja palaneiden tilalle.

Taloa ympäröivän kolmen hehtaarin suuruisen peltoalan ympärillä oli lähes kaksi metriä leveä ja metrin korkuinen kiviaita. Kivet ovat peräisin lähiympäristön pelloilta ja niistä osa myytiin 1950-luvun loppupuolella Kemijoen uiton erottelutyömaan kiviarkkuihin.

Päärakennus on hirsinen 26 metriä pitkä ja 9 metriä leveä komea peräpohjalainen asuintalo, joka on rakennettu törmän laitaan. Maan puolella kivijalka on normaalin korkuinen, mutta joen puolella se on lähes kaksi metriä korkea. Alkujaan talo oli joen puolelta korkeiden kivistä muurattujen pilareiden varassa. Näiden välit on myöhemmin muurattu luonnonkivillä umpeen. Sisäänkäynti oli keskellä, toisessa päässä oli pirtti ja toisessa kamarit. Itäpään pirtti on ollut aikanaan savupirttiä. 1800-luvulla ullakko oli avointa tilaa ja katteena oli päre.

Veljekset Sakari ja Erkki Sotisaari jakoivat talon ja maat 1920. Tilusraja kulki keskeltä asuinrakennusta. Molemmat veljekset rakensivat kuistit omiin päätyihinsä ja samoihin aikoihin talo sai lautaverhouksen ja uudet ikkunat. Sakarin kuisti on 5x5 metriä ja Erkin noin 8,5x4 metriä. Samoin raken-

Kuva 107. Sotisaaren päärakennus. LKYT 2006.

Kuva 108. Sotisaaren pihapiirin toinen asuinrakennus. LKYT 2006.

nettiin kumpaankin päätyyn vinttikamarit ja niihin kakluunit. Alakerran huonejakoa muutettiin myös tuolloin. Nykyinen tiilikate tehtiin 1940-luvun lopulla. 1959 Vilho Sotisaari rakennutti itäpäähän lisäsiiven, jossa on kolme huonetta sekä kellarissa pannuhuone, sauna ja puuvarasto. Vuoden 1970 paikkeilla molempiin päihin rakennettiin ullakolle lisää asuintiloja. Ainakin osa huoneista on ollut sisäpinnoiltaan kalkkirapattuja ja sen päällä on ollut maali, jonka päällä taas sanomalehtitapetti. Nykyisin päärakennus on moni-ilmeinen, siniseksi maalattu ja hyvin hoidettu.

Sotisaari on laajojen peltojen ja rakennusten ympäröimä tila. Sotisaaren pihapiiri käsittää kaikkiaan 12 rakennusta ja on hyvin hoidettu kokonaisuus. Talo on joen törmällä ja lähiympäristössä on peltoa, metsää ja yhdellä sivulla joki. Sotisaaren alue on säilyttänyt maaseutumaisen luonteensa ja on siksi erikoinen osa Kemiä. Kemijoen uitto hallitsi aikanaan sotisaarelaisten maisemaa.

Kuva 109. Toinen pihapiirin navetoista. LKYT 2006.

Kuva 110. Sotisaaren kolmikerroksinen aitta. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kokonaisuus.

Sotisaaren vanhaa asutusta.

Maatilan rakennuskokonaisuus, johon kuuluu kaikkiaan 19 rakennusta asuinrakennuksen lisäksi.

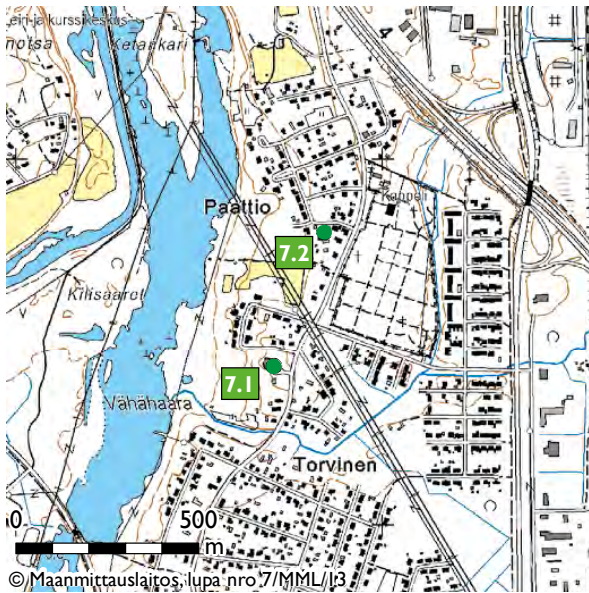
Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 111. Aittapari Sotisaaren pihapiirissä. LKYT 2006.

Paattio - Vilmilä

Kartta 15. Paattio – Vilmilä kohteet

- 7.1 Paattion kartano
- 7.2 Alarautiola

7.1 Paattion kartano

Kemijoen Uittoyhdistys rakennutti komean pääkonttorin vuonna 1918. Jo 1921 Paattion kartano siirtyi Kemian kaupungille ja rakennus otettiin koulukäyttöön. Talvisodan aikana koululla oli suomalaisia sotilaita (III/KTR 9) ja Kemian maalaiskunnan reserviläisiä. Jatkosodan aikana rakennus oli saksalaisten käytössä. Koulutoimi loppui Paattion kartanossa 1977. Rakennusta on käytetty myös englantilaisen elokuvan "Neljäs sopimus" Moskovan datsan kulissina. Rakennuksessa ovat toimineet myöhemmin Kemian kuvataiteilijat sekä Toivolan kurssikeskus.

Kellertävä rakennus on kartanomainen, klassismin henkinen ja poikkeuksellisen komea. Valkoiset nurkkasalvokset on koteloitu ja räystäät profiloitu. Ovet ovat vihreitä nelipeiliovia. Umpikuistin ovissa on lasiruudut, joissa X-mallinen koriste. Kamanaikkunoita on kuusi- ja kahdeksanruutuisia. Koristeaiheita on useita. Ikkunoiden puitteet ja kehykset ovat valkoiset. Kuisteissa ja parvekkeissa on balustardi-kaiteet. Rakennuksen sivulla olevassa kuistissa on tiilinen aumakatto. Tulisijoista on säilynyt erityylisiä kauniita kakluuneja.

Pihapiirissä on myös ulkorakennus. Punamulattu lautarakenteinen varastorakennus on osin lahonnut ja huonokuntoinen.

Rakennus sijaitsee Paattion kaupunginosassa omakotialueella. Alue on aidattu ja puistomai-

Kuva 112. Paattion kartano. LKYT 2006.

nen. Paattion kartanoa on kunnostettu 1990, jolloin vaihdettiin ulko-ovet ja ikkunat. Pihalla on saksalaisten sotilaiden betonista ja luonnonkivistä valama pöytä, jossa erottuu merkintä L-50 4550 ja 1943. Piha-alueesta pystyy edelleenkin erottamaan kauniin puutarhamaisen ympäristön.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Vuonna 1918 rakennettu Uittoyhdistyksen pääkonttori.

Liittyy uiton, koulun ja sotahistoriaan.

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 113. Paattion kartanon sisätiloissa on säilynyt hieno ja yksityiskohtia. LKYT 2006.

Kuvat 114 – 117. Paattion kartanon kakluuneja. LKYT 2006.

Kuva 120. Ala-Rautiolan päärakennus. LKYT 2006.

7.2 Alarautiola

Alarautiola on erotettu 1822 Rautiolan tilasta ja sillä oli 1800-luvulla useita omistajia. 1876 tilan osti Terje Olsen Kemin Höyrysaha Oy:n tarpeisiin (myöhempi Karihaaran saha). Sahan konkurssin jälkeen 1880 tilan omistajaksi tuli Oskar Timgren. Häneltä tilan osti 1881 Petter Pentinsaari, jonka jälkeläiset omistivat tilaa vielä 1990-luvulla.

Alarautioon liittyy laaja tontti nurmikenttineen ja puustomaisine pihapiireineen. Pihapiirissä on kahden perheen asuinrakennus, kaksi vanhaa varastorakennusta, aitta ja uusi pihasauna.

Asuinrakennus on saanut nykyisen muotonsa 1900-luvun vaihteessa. Asuinrakennuksen toinen osa eli päätytupa on vuoden 1875 tienoilta ja ilmeisesti ollut alkujaan kesäpuolena, mutta otettu myöhemmin asuinkäyttöön. Jatko-osa on luultavasti 1900-luvun alusta. Rakentajina mainitaan Matti ja Taneli Rautiola. Toisen tiedon mukaan vanhimmat osat ovat jo 1800-luvun puolivälistä.

Kyseessä on puolitoistakerroksinen maaseudun asuinrakennus, jossa on klassismin piirteitä ja joka on nykyisin kahden perheen talona. Itse rakennus on punamullan punainen ja siinä on kaksi keltaista kuistia. Asuinrakennuksessa on vanha pysty-laudoitus ja yksinkertainen koristelu. Ikkunoista ja ovista osa on 1800-luvulta. Tulisijoina on viisi kakluunaa ja kaksi uudempaa takkaa. Rakennus on kohtuullisesti säilyttänyt vanhan ilmeensä.

Pihapiirissä on kaksi punaiseksi maalattua ulkorakennusta, joissa on kauniita keltaiseksi maalattuja ulko-ovia. Pihapiirissä on myös vanha kakikerroksinen aitta, jonka hirsissä on kaiverukset "Matti Rautiola 1860" ja "1880 7/12".

Alarautiola on tyypillinen viehättävä peräpohjalaisen pihapiiri. Tontti on nykyisin osa Paattion omakotivaltaista kaupunginosaa, mutta aikaisemmin seutu oli viljeltyä maaseutualuetta.

Kuvat 118-119. Paattion kartanon kakluuneja. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Rakennushistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös maisemallista arvoa.

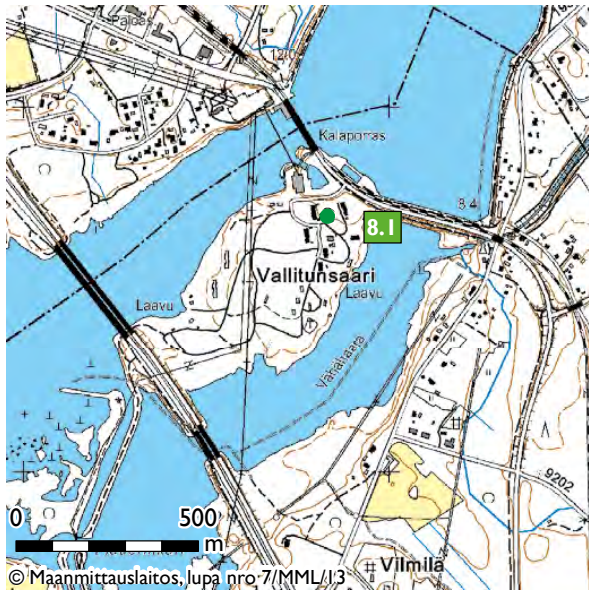

Kuva 121. Ala-Rautiolan aitta. LKYT 2006.

Kuva 122. Venäläisten hautausmaa Vallitunsaarella. LKYT 2006.

Vallitunsaari

Kartta 17. Vallitunsaaren kokonaisuus

Vallitunsaari sijaitsee Kemijoen suulla, Lautiossaaren kylässä, Kemimaan ja Kemlin rajalla. Kemlin keskustasta matkaa on saarelle noin seitsemän kilometriä pohjoiseen. Vallitunsaaren pohjoiskärjessä on Isohaaran voimalaitos, kalaportaat ja patosilta. Eteläpuolella maiseman halkaisee Kemi-Tornio moottoritie. Saaren länsipuolella on Kemijoen Isohaara ja itäpuolella Vähähaara.

Vallitunsaaren historiasta on tietoja jo 1100-luvulta alkaen ja se sijaitsi jo keskiajalla tärkeässä

liikenteen solmukohdassa. Saaren historiaan liittyvät Kemijoen lohi, puun uitto ja erottelu, Lapin sähköistämisen historia ja toinen maailmansota. Saari on ollut kauppapaikkana, laidunmaana, vankeileirinä ja asuntoalueena. Rakennuksia saarella tiedetään olleen ainakin jo 1800-luvun puolivälissä. Saaren omistus siirtyi 1900-luvun alussa Vilmilän tilalta Kemlin kaupungille. Rautatien rakentamisen yhteydessä 1903 valmistuivat terässillat Vähähaaran ja Isohaaran yli Vallitunsaaren kautta. Perääntyessään saksalaiset räjäyttivät Kemijoen sillat 1944.

Saari vuokrattiin 1940-luvulla saksalaisille ja nämä pitivät siellä venäläisten sotavankien leiriä. Noin 800 sotavankia työskenteli Kemlin lentokenttätöyrymaalla. Sodan muistona on Vallitunsaarella 160 venäläisen vangin hautausmaa.

Vallitunsaari siirtyi Pohjolan Voima Oy:n omistukseen heti sodan jälkeen ja ensimmäisenä valmistui 1946 patosilta. Isohaaran voimalaitos valmistui 1949. Samaan aikaan, 1940-luvun lopulla, rakennettiin Vallitunsaareen Pohjolan Voima Oy:n toimesta voimalaitoksen asuin-, konttori- ja huoltorakennusalue. Alueella on nähtävissä rakennustapaan liittyvä hierarkkinen kerrostuneisuus ja asuinrakennusten ryhmittely. Rakennuksen sijainnista, koosta ja ulkonäöstä pystyy päättelemään, onko se tarkoitettu johtajan, virkamiehen vai työläisen asunnoksi. Vallitunsaaren etuosan rakennukset olivat insinööreille, keskiosan johtajille ja peräosassa asuivat työläiset. Pohjolan Voiman aikana rakennuksien kunnosta pidettiin hyvää huolta ja varustelutasoa nostettiin. Ympäristö oli aina hyvin hoidettu. Ympäristön suunnittelijana oli tunnettu puutarha-arkkitehti John Hausen. Yhtiöiden asuinalueille oli tyypillistä, että ne suunniteltiin ja toteutettiin puuistutuksia myöten. Vallitunsaaren alueelle tehtiin myös kaksi uimarantaa, leikkialueita, luistelurata ja tenniskenttä johtajille. Elämä Vallitunsaarella oli suojattua ja alueella liikkuminen oli ulkopuolisilta kielletty. 1940-luvun lopusta aina 60-luvulle asti elämä saarella oli vilkasta ja siellä

Kuva 123. Kivikerho. LKYT 2006.

varttui paljon lapsia. Kerralla rakennettu yhtiön asuinalue vapaa-ajan tiloineen on harvinainen kokonaisuus Pohjois-Suomessa.

Vuonna 1971 voimayhtiön pääkonttori siirrettiin Ouluun ja johtajat sekä toimistohenkilökunta siirtyivät mukana. Myöhemmin Isohaaran voimalaitos muutettiin kauko-ohjattavaksi ja työntekijöiden määrä väheni. Vähitellen Vallitunsaari autioitui. Se oli yksityisalueena ja osittain suljettuna 1990-luvulle asti. Vuosina 1992–1994 Isohaaran voimalaitokseen rakennettiin lisäkoneistot ja uudisrakennus sijoitettiin Vallitunsaaren puolelle. Tässä yhteydessä rakennettiin myös kalaportaat patosiltaan. Vallitunsaaren eteläpään maisemassa hallitsevat Isohaaran ja Vähähaaran yli 1970-luvun lopulla rakennetut maantiesillat, jotka levennettiin

moottoritieksi 2009. Tällä hetkellä Vallitunsaarella on autoiden rakennusten lisäksi matkailu- ja kalastusalan yritys.

Saaren alueella on kaikkiaan noin 20 rakennusta, jotka edustavat merkittävää jälleenrakennuskauden kulttuurihistoriallista kokonaisuutta ja liittyvät Pohjois-Suomen teollisuushistoriaan. Merkittävimmät rakennukset ovat puukonttori, kivikerho, puukerho ja asuinrakennukset. Lisäksi alueella on saunat, pesula, varastot ja autotallit. Alue on rakennettu pääasiassa vuosien 1945–49 välillä ja täydennysrakennettu vuosina 1963–64. Pääarkkitehteina olivat Eino Pitkänen ja Uki Heikkinen. 1940-luvulla ja 1960-luvulla rakennetut osat ovat erillään toisistaan, voimalinja jakaa saaren itä- ja länsiosaan. Esiteltävät kohteet edustavat alueen erityyppisiä rakennuksia. Alueen yleisilme on ehjä ja omaleimainen. Vallitunsaari ilmentää Lapin jälleenrakennuskautta erinomaisella tavalla.

Kivikerhon on suunnitellut Eino Pitkänen 1946 johtajan eli käyttöinsinöörin edustusasunnoksi. Kyseessä on suurikokoinen aumakattoinen keller-tävä rapattu kivitalo, jonka sokkeli on osittain liuskekivilaatoilla pinnoitettu. Rakennus on puolittain upotettu rinteeseen. Ullakolle aumakaton keskelle on yläkertaan rakennettu huone, jonka ikkunat on sijoitettu etelään päin kattolyhtyyn. Länsipäädyssä on ikkunallinen frontoni ja tiilipilarein sekä lasituksen aidattu suojaisa pihanurkkaus.

Kuvat 124-125. Kivikerhon hienoja alkuperäisenä säilyneitä yksityiskohtia. LKYT 2006.

Kuva 126. Vallitunsaaren rivitalo. LKYT 2006.

1950-luvun alussa alakerran toinen makuuhuone yhdistettiin ruokasaliin, jolloin ruokailutilasta tuli koko rakennuksen mittainen komea tila. Kellarikerroksen muutospirustukset ovat vuosilta 1958 ja 1966. Tällöin kellariin on rakennettu ainakin arkisto ja toinen autotalli sekä takka. Rakennuksessa on säilynyt hienoja alkuperäisiä yksityiskohtia, mm. takat, portaikko, panelointeja ja osa alkuperäisestä keittiöstä. Rakennus on hyväkuntoinen ja viehättävällä tavalla alkuperäisen oloinen, upea edustustila.

Rivitalossa on ilmeisesti alkujaan ollut neljä asuntoa. Näitä rivitaloja on alueella kaksi ja ne on tehty PVO:n työntekijöiden asunnoiksi. Eino Pitkäsen piirustukset ovat vuodelta 1945. Rakennusten ilme on yksinkertainen. Etupuolella on neljä avokuiastia ja takapuolella neljä ikkunallista erkkeriä. Rakennuksessa on ullakko. Yleisilmeen luo vaalean kellertävä pystylomalaudoitus ja punainen tiilikate. Vuoraus on uusittu ja alkuperäinen on ilmeisesti nykyisen alla. Alkuperäinen väri on ollut tummempi. Ikkunoita on myös suurennettu. Muutospirustukset löytyvät vuosilta 1952, 1955 ja 1966. Alkuperäiset takat ovat asunnoissa jäljellä. Rivitalojen pihalla on kaksi vinoseinäistä varastorakennusta, jotka mukailevat vinoseinäisiä aittoja.

Niin sanotut paritalot on ilmeisesti alun perin rakennettu kahden perheen asuintaloksi. Asunnot on myöhemmin yhdistetty ja rakennuksista on tullut yhden perheen asuintaloja. Samanlaisia asuintaloja on kolme lähekkäin Vallituntien varressa. Paritalojen kummassakin päädyssä on

Kuva 127. Vallitunsaaren paritaloja. LKYT 2006.

Kuva 128. Työnjohtajien paritalo. LKYT 2006.

ulospäin kapeneva umpikuisti ja sen jatkeena avokuisti. Yleisilmeeltään yksinkertaisia taloja, joissa on vaalean kellertävä pystyrimalaudoitus ja valkoinen listoitus. Alkujaan nämä rakennukset olivat kauimmaisista työntekijöiden asuintaloja niin sanottuja perheasuntoja. Piirustukset on suunnitellut Uki Heikkinen 1946, mutta suunnitelmia on muutettu jo ennen rakentamista. Muutoksia on ainakin vuosilta 1952, 1964, 1966.

Kaksi samanlaista paritaloa 7 ja 9 sijaitsee puukerhon läheisyydessä ja ne ovat valmistuneet työnjohtajien asunnoiksi. Asunnot on suunnitellut Eino Pitkänen 1945. Muutoksia on tehty 1953, 1955, 1967 ja 1968. Rakennuksissa on hyvin säilyneitä yksityiskohtia kuten portaikot, takat ja keittiöt. Taloissa on vaaleankellertävä pystylomalaudoitus, valkoiset listat, punainen kuitusementtikate ja kivistä yksinkertaiset betonipilarit. Rakennukset noudattelevat samaa yksinkertaista ilmettä kuin mitä alueella on yleisesti käytetty. Ikkunoiden ruutujako on muutettu myöhemmin.

Kaksi 1963 valmistunutta tasakattoista paritaloa on suunnitellut arkkitehti Uki Heikkinen. Alun perin nämä rakennettiin Pohjolan Voiman johtajien käyttöön. Myöhemmin asuntoja vuokrattiin kaupungin lääkäreiden asunnoiksi. Uuden voimalaitosyksikön rakennusaikana asunnot olivat työmiesten käytössä. Nyt asunnot ovat olleet tyhjiällä jo yli kymmenen vuotta ja ovat vähitellen rapistumassa. Asunnoissa on monia 1960-luvulla muotiin tulleita ratkaisuja kuten esimerkiksi tasa-

Kuva 129. Toinen tasakattoisista paritaloista. LKYT 2006.

Kuva 130. Väensauna. LKYT 2006.

katto, tumma lomalaudoitus sekä sisätilojen takat ja kylmähuoneet.

Väensauna on karjalaisromanttinen pyöreistä puunrungoista veistetty, ruskealla kuultovärillä käsitelty hirsisauna, jossa on punainen tiilikate. Sisääntulopuolella katto muodostaa koko julkisivun mittaisen, terassimaisen kuistin pulpettikatoksen. Rakennusta on käytetty väensaunana. Piirustukset ovat vuodelta 1945. Sisätiloja on kunnostettu myöhemmin.

Johtajan käyttöön tehty sauna on veistetty pyöreistä rungoista ja käsitelty ruskealla kuultovärillä. Erikoisuutena saunassa on turvekatto. Vähähäärän puolella on terassi. Niin sanottu Urkin sauna tai "The Finnish sauna" on ollut Kivikerhon eli käyttöinsinöörin asunnon sauna sekä edustussauna. Sauna on suunniteltu 1947.

Vaalean kellertävä pystyrimalaudoitettu pesula on todennäköisesti rakennettu 1940-luvulla. Muutospäiirustukset ovat vuodelta 1963. Sisällä on alkupe- räiset paneloinnit, väliovet ja osa pesulan koneista. Sisustus on hyväkuntoinen.

Kuva 131. Johtajan sauna. LKYT 2006.

Kuva 132. Vallitunsaaren pesularakennus. LKYT 2006.

Varasto on vaalean kellertävä pystyrimalaudoitettu tiilikatteinen varastorakennus, joka on toiminut ilmeisesti kolmen asuin(pari)talon varastotiloina. Sijaitsee pesulan ja kauimmaisten paritalojen välissä.

Kuva 133. Varastorakennus. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Teollisuushistoriaan liittyvä kohde.

RKY –kohde (Isohaaran voimalaitos ja Vallitunsaaren voimalaitosyhdyskunta).

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Syväkangas

Kartta 17. Syväkangas

9.1 Vakkuri

9.1 Vakkuri

Vakkuri on Kemin vanhimpia säilyneitä rakennuksia ja se on saanut nimensä Vakkurin suvun mukaan. Kallioinen piha sijaitsee aikanaan vanhan Oulu-Tornio maantien varrella ja tielinjausten muututtua se on nykyisin Karjalahdentien varrella. Vanhasta pihapiiristä on jäljellä vain asuinrakennus. Lähiympäristössä on tiiviisti rakennettua rivitaloaluetta.

Kyseessä on vanha komea talonpoikaistalo, joka on edelleen asuinkäytössä. Vakkurin vanha asuinrakennus on huonejaoltaan päätysalillinen ja rakennettu 1800-luvun alussa. Julkisivuissa on keltaista vaaka- ja pystyponttilaudoitusta sekä pystylomalaudoitusta. Listat ovat ruskeat. Katteena on vihreä pystyhuopa ja kuistissa musta kolmiorimahuopa. Kuusiruutuiset ikkunat ja ulko-ovet ovat alkuperäisiä.

Rakennuksessa on kaksi kuistia, jotka on yhdistetty umpeen rakennetulla välisosalla. Kuisteissa on kuusiruutuiset ikkunat ja välisosassa 12-ruutuinen ikkuna. Lisäksi kuistien ovien päällä on puolipyöreät ikkunat. Rakennusta on kunnostettu viime vuosina. Kivijalkaa on nostettu ja rakennuksen vuorilaudoitusta uusittu.

Talon itäpäädyssä on komea lohikellari ja rakennuksen takana erottuu vanha kalasataman paikka. Vakkurin pihassa todentuu selkeästi rannan pakeneminen maankohoamisen myötä. Vakkurille on myönnetty Hurrikas-palkinto vuonna 1979.

Kuva 134. Vakkuri. LKYT 2006.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Osa Syväkankaan kokonaisuutta.

Hurrikas-palkinto 1979.

Rakennushistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös maisemallista arvoa.

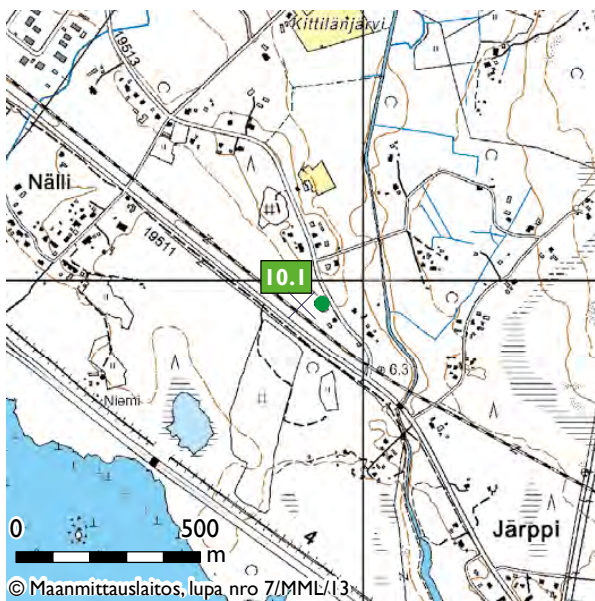
Syväkankaan omakotitaloalue

Syväkankaan alue kaavoitettiin 1920-luvulla ja sinne rakennettiin jo ennen sotia puolitoistakerroksisia omakotitaloja piharakennuksineen. Rakennukset olivat alun perin tyyliältään yhdenmukaisia, sopusuhtaisia ja kauniita 1930-luvun tyyppitaloja, joissa on jyrkkä satulakatto. Lisäksi Syväkankaalla on hyvin säilynyttä sodanjälkeistä kaupunkimaista pientaloasumista, jota leimaa yhtenäinen 1940- ja 1950-luvun rakennustapa. Alue on edustava esimerkki sodan jälkeisestä tyyppitalorakentamisesta, jonka tontit ovat kooltaan melko pieniä, mikä luo alueelle viihtyisän tiiviin tunnelman.

Kuva 135. Syväkankaan omakotialuetta. Minna Heljala 2013.

Nälli

Kartta 18. Nälli

10.1 Ouluntie 137

10.1 Ouluntie 137

Nällissä sijaitseva vanha puutarhatontti on hyvä esimerkki Kemin laitakaupungin rakentamisesta 1920-luvulla. Ouluntie 137 on valmistunut 1925–26. Samaan aikaan on rakennettu pihapiiriin ulkorakennus, jossa on ollut pieni hevostalli ja sauna. Asuinrakennuksessa on aikoinaan ollut kauppa. Kohde sijaitsee Ouluntien varressa omakotialueella.

Kuva 136. Ouluntie 137. LKYT 2006.

Saaristo

Perämeren kansallispuisto

Perämeren pohjukan merialueelle ovat tyypillisiä matalat moreenisaalet ja avara laakea maisemakuva. Saariston erikoisuutena ovat vähäsuolaisen veden eliöstö sekä maankohoamisrannikolle ominainen kasvillisuus. Saarista valtaosa on ollut merestä kohoamisestaan saakka ihmisten käytössä. Niitä on käytetty kalastustukikohtina ja kotieläinten laidunnusalueina. Täten saaret ja rantaniityt pysyivät avoimina. 1960-luvulta lähtien perinteinen käyttö on vähentynyt ja saaret ovat kasvaneet vähitellen umpeen pajujen ja katajien levittäytyessä avoimille niitty- ja nummialueille.

Tornionjoki on Itämeren tärkein lohien lisääntymisalue. Luodot ovat merkittäviä meri- ja rantalinnuston pesimäpaikkoja sekä muutonaikaisia levähdysalueita. Alueella on edelleen runsas hyljekanta. Kylmyydestä ja alhaisesta suolapitoisuudesta johtuen Perämeri on Itämeren karuin osa.

Rannikkokyläen asukkaat ovat harjoittaneet silakan ja lohien kalastusta Tornion ja Kemin saaristossa jo vuosisatojen ajan. Lohien pyynnin ohella Perämeren kalastushistoriaan kuuluu 1700-luvun runsas silakanpyynti, jota harjoitettiin Perämeren alueella Kokkolan seudulta pitkin rannikkoa jatkuen pitkälle Ruotsin puolelle. Silakan pyynnille oli tyypillistä, että ulkosaarilla oleskeltiin pitkään. Saarille kehittyivät tukikohdat, joille muutettiin pyyntikauden ajaksi. Koska matka kala-apajilta rannikolle oli pitkä, saarilla saatettiin asua kalastustuvissa jopa kuukausia. Torniolaisten kalastajien pyyntikylät olivat Malurissa (Malören) ja Sanskerissa (Sandskär). Molemmat saaret jäivät Ruotsin puolelle vuoden 1809 rajanvedossa. Vanhaa kalastusperinnettä jatkettiin kuitenkin Suomen puolella. Kemin edustalla tärkeitä ovat olleet Selkä-Sarven, Saarenkrunnin ja Pienen Valkeakaran kalastustukikohdat. Selkä-Sarven kalastajakylä tunnetaan myös vanhana kausipyynnin tukikohtana. Saarilla on runsaasti säilynyt kalastukseen liittyviä rakennelmia kuten kalakellareiden jäänteitä ja verkonkuivaustelineitä. Hyvänä esimerkkinä on säilynyt Ailinpietin asuinkämppä Selkä-Sarvessa.

Moottoriveneiden yleistyttyä 1900-luvun alussa kalastusta alettiin harjoittaa rannikolta käsin ja kausitukikohdat autioituivat. Kieltolain aikana salakuljettajat käyttivät saaria kätköpaikkoinaan.

Alueelle perustettiin Perämeren kansallispuisto 1991. Sen pinta-ala on noin 15 700 hehtaaria, josta maa-alueita on noin 250 hehtaaria. Kansallispuisto sijaitsee Perämeren ulkosaaristossa Tor-

nion ja Kemin kaupunkien alueella. Perämeren kansallispuiston tehtävänä on maankohoamisen muovaaman monipuolisen saaristoluonnon suoje- lu. Erityisesti Perämeren kansallispuiston alueella

vanha kalastusperinne näkyy saaristomaisemassa. Kalasatamat ja saarilla olevat kalastustukikohdat kuuluvat myös valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

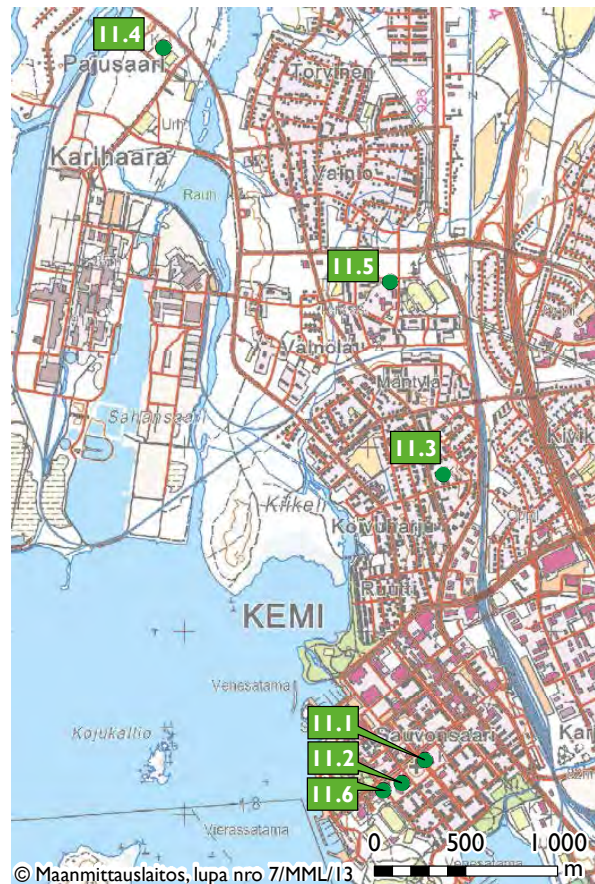

Kuva 137. Selkä-Sarven kalastajakylä on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Metsähallitus/ Päivi Tervonen 2009.

Teemakohteet

Koulut

Kemin ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa 1878, mutta varsinaisesti kokovuotinen ja täydellinen kansakoulutoiminta kaupungissa alkoi 1890-luvun taitteessa. Kemin kaupungin nopea kasvu ja alueliitokset tekivät Kemistä nopeasti merkittävän koulukaupungin. Vuoden 1931 alueliitosten yhteydessä kaupungille tuli kaikkiaan viisi uutta koulua. Kouluverkon ollessa laajimmillaan, ennen peruskoulun tuloa, Kemissä oli 11 kansakoulua ja kolme oppikoulua sekä näiden lisäksi ammattikoulu, teknillinen koulu, kauppaoppilaitos ja myöhemmin vielä terveydenhoito-oppilaitos. Kemin koulurakennukset edustavat koulurakentamisen kerrostumaa ja niiden joukossa on useita arkkitehtonisesti merkittäviä, erityisesti 1920- ja 1930-luvulla valmistuneita koulurakennuksia.

Kartta 19. Koulurakennukset

- 11.1 Sauvoaaren kansakoulu/Keskuskoulu
- 11.2 Kemin lukio / Kemin lyseon lukio
- 11.3 Koivuharjun koulu
- 11.4 Pajusaaren koulu
- 11.5 Karihaaran-Marttalan koulu, Marttala
- 11.6 Entinen tyttölyseo

11.1 Sauvoaaren kansakoulu/Keskuskoulu

Kemin kaupungin laajeneminen liitosten myötä edellytti ajanmukaisen koulutalon saamista keskusta-alueelle. Hanke oli käynnistetty jo vuonna 1919 ja koulutalosta järjestettiin tuolloin piirustuskilpailu, jonka tuloksena hyväksyttiin arkkitehtien

Kuva 138. Kemin keskuskoulu. LKYT 2006.

Jussi ja Toivo Paatelan rakennuspiirustukset. Koulu oli päätetty rakentaa Tuomaan vainiolle, jossa silloin kasvoi vielä metsää ja oli melkoinen vesimonttu. Hanke ei edistynyt ja eivätkä piirustukset myöhemmin enää kelvanneet. Alueliitosten myötä kaupungin oppilasmäärät kasvoivat, ja lopulta tilattiin piirustukset arkkitehti Toivo Salervolta 1931. Työt aloitettiin 1935 ja koulu valmistui seuraavana vuonna. Oppilasmäärä oli kasvanut niin, että 791 oppilasta aloitti ensimmäisen luokan syksyllä 1939. Koulurakennus otettiin kuitenkin pian kokonaisuudessaan puolustusvoimien käyttöön uhkaavan sotatilan vuoksi. Jatkosodan aikana koulu oli saksalaisten sotilassairaalana, kunnes keväällä 1945 se otettiin siirtoväen majoituspaikaksi. Koulutyötä päästiin jatkamaan uudelleen huhtikuussa 1945. Ensimmäinen hammashoitola sijoitettiin koululle 1948 ja se jatkoi toimintaansa vuoteen 1986 saakka.

Nykyinen keskuskoulu on upea kansakoulu-rakennus, joka edustaa pohjoismaista klassismia. Julkisivun kummassakin päädyssä on matalat siipiosat, joissa on alkujaan ollut tyttöjen ja poikien wc:t. Ikkunoissa on useita eri ruudutuksia, mutta rakennukselle on tyypillistä tiukka symmetrisyys. Kolmikerroksisen rakennuksen alimmassa kerroksessa ilmettä antavat kaari-ikkunat. Toisen kerroksen julkisivussa juhlatilan ikkunat on korostettu graniittikehyksin. Osa taas on erittäin yksinkertaisia kahdeksanruutuisia ikkunoita. Räystäään alla on meanderi-koriste, joka luo rakennukseen klassista ilmettä. Pääoveen liittyy pihan puolella voimakkaasti korostettu portaali, jossa on moniruutuiset lasi-ikkunat ja tyylikkäästi koristeltu katos. Ovet ovat metallikehyksisiä. Niihin on lasiruudutuksella saatu ilmeikäs kuviointi. Päädyssä

olevan ulko-oven yläpuolella on tyylikäs, korkea porraskäytävän ikkunarivistö. Kirkkopuistokadun ovi on uusi käynti päiväkotiin. Rakennus on peruskorjattu 2006–2007.

Koulu sijaitsee kaupunkikorttelissa. Naapureina ovat kirkko, toimistorakennus ja Skippari. Piha on neljänmuotoinen, osin katettu asfaltilla ja muuten kovettunutta hiekkamaata. Piha on ympäröity rautaverkkoaidalla ja sisäpuolelta pensasaidalla. Pihalle on kolme porttiaukkoa, joissa on betonipilarit. Koulua rajaa Koulukatu, Kirkkopuistokatu, Meripuistokatu ja Nahkurinkatu. Pihapiirissä ei ole muita rakennuksia.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Käytössä oleva koulurakennus.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa.

Edustaa pohjoismaista klassismia.

Liittyy sotahistoriaan.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeitu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

11.2 Kemin lukio / Kemin lyseon lukio

Koulu valmistui vuonna 1930 ja suunnittelijana oli Yleisten rakennusten ylihallituksen yliarkkitehti Hjalmar Åberg. Alkuun koulusta käytettiin nimeä Porvari-Yhteiskoulu. Vuonna 1925 nimi muutettiin Kemin Suomalaisesta Yhteiskoulusta Kemin Yhteislyseoksi ja samalla koulu siirtyi kaupungin omistuksesta valtiolle. Vuonna 1940 koulu muuttui

Kuva 139. Kemian lyseo. LKYT 2006.

Kemian (poika) lyseoksi ja vuonna 1972 nimi muutettiin Kemian Lukioksi.

Piha on neliön muotoinen, aidattu alue, jossa on kolme pilareilla varustettua porttia. Tontilla sijaitsee varistorakennus, joka on alkuperäisestä kunnostettu. Pihalla on myös uudisrakennus. Pihassa on asfalttia, hiekkamaata ja nurmikkoa istutettuine puineen ja pensaineen. Rakennus ja osin tontti ovat lähes puolitoista metriä katutasen yläpuolella. Tämän osan reunat ovat kiveä sekä pinnoitettu betonilla. Loput tontista on nurmipintaista nostettua maapengermaa. Koulukadulta sisääntulo nousee loivasti asvaltoituna. Meripuistokadun puolella on kaksi porttia. Toisessa on massiiviset porttipylväät ja käytävän pinta on katettu neliönmuotoisilla kivillä. Aitaus tontin ympärillä on uusittu. Sankarikadun puolelta johtaa kahdelle ulko-ovelle kiviportaatt mataline porttipylväineen. Oviaukot on kauniisti korostettu graniittiportaaleilla ja pääovi doorilaisilla pylväillä. Jokaiselle ovelle on alkupe räiset kiviportaatt.

Rakennus edustaa 1920-luvun pohjoismaista klassismia, jolle tyypillistä on tiukka symmetrisyys. Suorakaiteen muotoisen runko-osan molemmissa päissä on poikittaiset jatko-osat, joiden ulokepäädissä on päätykolmiot. Perustus on kivilaatoin päällystettyä betonia ja runko tiilimuurausta. Aumakaton päällä on pulpettikattoinen ilmastointitila. Suorakaiteisen runko-osan keskelle on lisätty 1956–1957 korjauksissa uloke, jossa on hissikuilu.

Räystäään alustat ovat profiloituneet ja seinien alaosissa on yksinkertainen rustikakoristelu. Rakennuksen yläosa on keltainen ja alaosa tummemman keltainen, perustus on ruskea. Rakennusta kiertää vyölista. Ikkunat ovat kolmi-, neli-, kuusi- ja kahdeksanruutuisia, päädissä kaksitoistaruutuisia, puitteet valkoiset eikä niihin liity varsinaisia ikkunavuorauksia. Pääsisäänkäynnin yläpuolella oleva ikkuna on korostettu koristellulla kivikehyksellä. Sankarikadun oven molemmin puolin on pyöreät koristeikkunat. Puiet kamaikkunalliset peilio-

vet ovat neli- ja kuusiruutuisia. Pihan julkisivun puolella on paripeiliovet, joissa on myös kamaikkunat.

Rakennukseen kuuluu kaunis, suorakaiteen muotoinen, hyvässä kunnossa oleva piharakennus, joka on myös arkkitehti Hjalmar Åbergin suunnittelema. Sitä on laajennettu 1956–1957 ja kunnostettu muutama vuosi sitten vanhaa ilmettä noudattaen.

Sankarikadun puolella on muistokivi, jossa lukee Ruben Rautila 1904–1954, Kemian lyseon ylioppilaat 1953. Samalla seinällä on muistomerkki Satavuotiaalle koululle, Seniorit.

Ulkoisesti rakennukset ja pihapiiri ovat hyvässä kunnossa. Kokonaisuus on kaupunkikeskustaa, jossa on naapureina kirkko, terveydenhoito-oppilaitos (entinen ammattikoulu) sekä Meripuistokatu.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemian kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa.

Käytössä oleva koulurakennus.

Pohjoismaista klassismia.

RKY –kohde (Kemian ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

11.3 Koivuharjun koulu

Koivuharjun koulu on valmistunut vuonna 1908 ja edustaa jugendhenkistä puukoulurakentamista. Rakennus on edelleen koulukäytössä.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemian kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Käytössä oleva koulurakennus.

Jugendvaikutteinen.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 140. Koivuharjun koulu. LKYT 2006.

Kuva 141. Pajusaaren koulu. LKYT 2006.

11.4 Pajusaaren koulu

Pajusaaren koulu on arkkitehti Toivo Salervon vuonna 1930 suunnittelema. Kaunis pohjoismaista klassismia edustava koulurakennus on hieno aikakautensa edustaja.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Koulurakennus, joka ei enää käytössä.

Kemin kaupunkirakentamisen toisen vaiheen rakennuskantaa.

Pohjoismaista klassismia edustava koulurakennus.

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

11.5 Karihaaran-Marttalan koulu, Marttala

Karihaara-Marttalan koulu on arkkitehti Hannu K. Vainion suunnittelema ja siinä on nähtävissä jälleenrakennusajan piirteitä, mutta periaatteiltaan se muistuttaa 1930-luvun koulurakennustyyppiä.

Saksalaiset joukot tuhosivat Karihaaran koulun vuonna 1944. Uutta koulua ryhdyttiin rakentamaan vuonna 1947 ja se valmistui tarvikepulan vuoksi vasta vuonna 1949. Siipirakennus valmistui kesällä 1950. Koulurakennukseen on tehty 1970-luvulla peruskorjaus.

LKYT-arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 142. Karihaaran-Marttalan koulu. LKYT 2006.

11.6 Entinen tyttölyseo

Entinen tyttölyseon rakennus on arkkitehti Onni Ermalan suunnittelema ja se on valmistunut vuonna 1952. Alun perin koulu toimi tyttölyseona, mutta rakennuksessa on toiminut myös peruskoulun yläaste. Nykyään koulu toimii Kemi-Tornio ammattikorkeakoulun terveysalan oppilaitoksena.

Koulu on massiivinen monesta erikorkuisesta kompleksista koostuva rakennuskokonaisuus, jossa on paljon jälleenrakennusajalle tyypillisiä yksityiskohtia.

LKYT-arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Kaupunkikuvallisesti erittäin tärkeä kohde.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö).

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

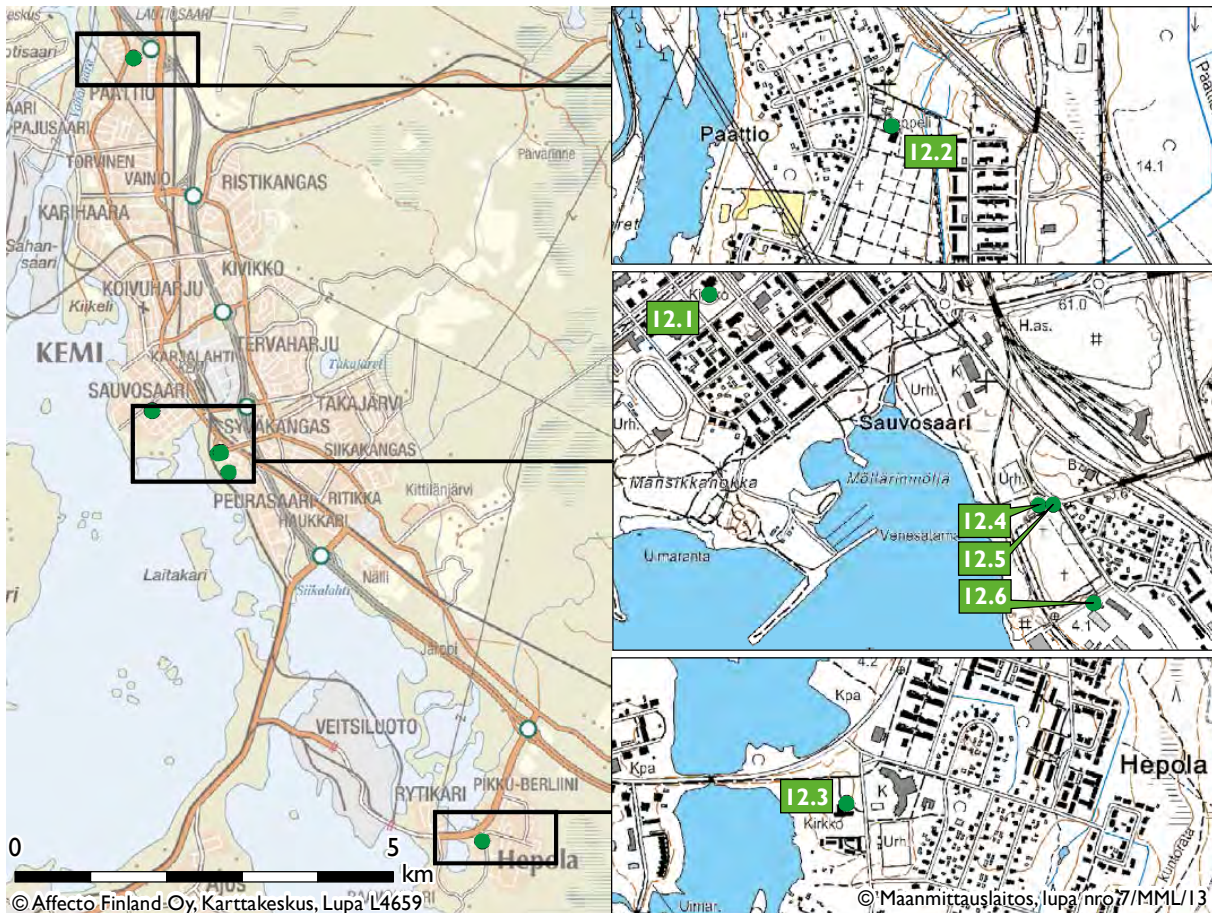

Kuva 143. Entinen tyttölyseo. LKYT 2006.

Kirkollinen rakentaminen

Kemin kaupunkiin kuuluneet seurakuntalaiset päättivät 1901 perustaa oman itsenäisen seurakunnan. Vuonna 1902 Kemi erotettiin senaatin

päätöksellä omaksi kirkkoherrakunnaksi Kemin maaseurakunnasta. Kirkkoherra saatiin Kemiin vuonna 1908.

Kartta 20. Kirkollinen rakentaminen

- 12.1 Kirkko ja sen ympäristö
- 12.2 Paattion kappeli
- 12.3 Veitsiluodon kirkko
- 12.4 Peurasaaren siunauskappeli
- 12.5 Peurasaaren hautausmaa
- 12.6 Peurasaaren ruumishuone

12.1 Kirkko ja sen ympäristö

Heti seurakunnan perustamisen jälkeen ryhdyttiin Kemissä toimiin oman kirkon rakentamiseksi. Piirustukset tilattiin arkkitehti Josef Stenbäckiltä. Kirkko valmistui syksyllä 1902 ja se on muodoltaan pitkäkirkko, jossa on kaksi sivulaivaa ja se edustaa uusgootilaista ja kansallisromanttista tyyliä. Huipullinen torni kelloineen on sijoitettu epäsymmetrisesti kuoriosan viereen. Korkeat pitkänomaiset ja yläosastaan kaarevat kolmoisikkunat Stenbäck on lainannut gotikasta samoin kuin suuren upean

päätypyröikkunan. Gotikasta on peräisin myös ulkonurkkausten suuret tukikolmiopilarit.

Kirkko on rapattua tiiltä. Julkisivun alkuperäinen kuultosävy oli ”pronssi” ja uusi ulkoseinäväri on roosanpunainen, joka on tehty värihiointalaastilla. Kate on nyt graniitinharmaa pelti ja alkujaan se oli maalaamatonta sinkittyä peltiä. Ikkunat ja kellotornin luukut ovat ruskeat. Julkisivua täydentävät mustat ja taitetun valkoiset pellitykset. Kirkossa on tehty korjauksia 1932, jolloin saatiin myös urut.

Kirkon alttaritauluna on vuodesta 1986 ollut Lauri Ahlgrénin lasimaalaus Pyhä kolminaisuus. Aikaisempi Erkki Koposen vuonna 1953 maalaama Ylösnousemus siirrettiin vuonna 1987 Paattionlehdon siunauskappeliin. Kirkon sisä- ja ulkopuolen uusien väriyten perustana ovat olleet rakennuksen alkuperäiset, vanhoissa työselostuksissa

Kuva 144. Kemin kirkko. LKYT 2006.

sanallisesti määritellyt sekä inventoineissa löytyneet värit.

Kirkkoa ympäröi puistomainen aidattu tontti. Josef Stenbäcin suunnittelema aita rakennettiin 100 vuotta myöhemmin. Kirkkotarhassa on kaksi muistomerkkiä. Sankarikadun puolella ovat sankarihaudat sekä niihin liittyvä muistomerkki ja vakaumuksensa puolesta kaatuneiden punaisen muistomerkki. Kirkko on keskeisellä paikalla ja sitä ympäröivät Kirkkopuistokatu, Koulukatu, Sankarikatu ja Meripuistokatu.

Kirkko entisöitiin mahdollisimman alkuperäisen näköiseksi vuosina 2002–2003 ja ympäristöalueet vuonna 2004.

LKYT –arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Kemin kaupunkirakentamisen ensimmäisen vaiheen rakennuskantaa.

Uusgoottilainen kirkkorakennus, joka tyyliuunnan harvoja edustajia Lapissa.

RKY –kohde (Kemin ruutukaava-alue ja kirkon ympäristö)

Kaavasuojeltu.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 145. Paattion kappeli. LKYT 2007.

12.2 Paattion kappeli

Arkkitehti Osmo Siparin suunnittelema Paattionlehdon kappeli valmistui vuonna 1960 Pohjoisen hautausmaan yhteyteen. Se tuli tuolloin tarpeeseen, sillä hautausmaa oli vihitty käyttöön jo vuonna 1945 ja siunauskappelia sen yhteyteen oli kaivattu kovasti. Kappeli vihittiin käyttöön vuonna 1961.

Nykyisin kappelissa järjestetään jumalanpalveluksia ja muita kirkollisia tilaisuuksia, mutta edelleen sen toimii siunauskappelinä.

Kappeli on tiili- ja betonirunkoinen hieman erikoisen mallinen rakennus, jonka pinta on rapattu ja maalattu valkoiseksi. Rakennuksessa on pitkä ja jyrkkä pulpettikatto, jonka takaosassa on liukumäkeä muistuttavat vesikourut. Katemateriaalina on harmaa profiloitu pelti. Perustus on ruskeaksi maalattua betonia. Rakennuksessa on isot yksiruutuiset tummennetut ikkunat. Pohjoisen sisäänkäynnin yläpuolella on koko seinän pituinen katos.

Kappelisalin eteläisen julkisivun yläosaa hallitsevat, korkeat ja kapeat ikkunat. Kappeliin ja kappelista hautausmaalle johtavan polun vierellä on valkoiseksi maalattu korkea tiiliaita. Kappeli on peruskorjattu 1993, jolloin parannettiin erityisesti henkilökunnan tiloja.

Kappelin modernin harras arkkitehtuuri tukee alueen kokonaisilmettä. Rakennus on muodoltaan yksinkertainen ja selväpiirteinen. Sen voimakkaasti ylöspäin suuntautuvat linjat ilmentävät ylösnousemusta. Kappelissa on 250 hengen sali ja sakasti. Vuonna 1961 valmistuneet Kangasalan urkutehtaan 14-äänikertaiset urut ovat osin pneumaattiset ja osin sähköiset. Taidemaalari Erkki Koposen maalaama alttaritaulu valmistui vuonna 1953 alkuaan Kemin kirkon alttaritauluksi. Paattionlehdon kappeliin se siirrettiin vuonna 1987.

Pohjoinen hautausmaa edustaa uudenlaista hautausmaa-arkkitehtuuria puistomaisen yleisilmeensä takia. Vainajien leposijat on merkitty pelkästään

hautakivin. Reunakiveyksiä ei ole lainkaan, vaan hautojen yli kulkee yhtenäinen nurmikenttä. Alue on aidattu. Lähiympäristössä on omakoti- ja rivitaloasutusta. Ympäristö on kokonaisuudessaan puistomainen. Hautausmaa sijaitsee Tornionkadun ja Aatonkadun kulmauksessa, matkaa Lapintielle on 300 - 400 metriä.

LKYT –arvio:

Kaavasuojeltu

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

12.3 Veitsiluodon kirkko

Puhdaslinjainen, betonirakenteinen ja torniton Veitsiluodon kirkko on rakennettu vuonna 1957 ja sen suunnittelijana oli arkkitehti Veikko Larkas. Kyseessä on tyylikäs, yksinkertainen pitkäkirkko, joka käsittää kirkkosalin, seurakuntatilan ja sakastin. Kirkossa on useita pariovia, jotka koostuvat pieniruutuisista ikkunoista. Jyrkällä harjakatolla on viisi korkeaa ikkunaa, joiden kautta kirkkosaliin tulee tyylikäs valaistus. Kirkon pääoven yläpuolella harjalla on ns. Pietarinristi. Veitsiluodon kirkko rakennettiin aikanaan palvelemaan kaupungin eteläisen osan seurakuntatoimintaa. Nykyisin kirkon ympäristö on muuttunut oleellisesti, kun Veitsiluodon työntekijöiden asuinalue on purettu.

Veitsiluodon kirkko palvelee kuitenkin edelleen Rytikarin ja Hepolan alueen asukkaista. Kirkkoa ympäröi puistomainen pihapiiri. Lähiympäristössä on Hepolan koulu, metsää ja liikekeskus.

LKYT –arvio:

Jälleenrakennusajan kohde.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

Kuva 146. Veitsiluodon kirkko. Tiina Elo 2011.

Kuva 147. Peurasaaren siunauskappeli. Tiina Elo 2011.

12.4 Peurasaaren siunauskappeli

Kappeli vihittiin käyttöön 19.12.1937 ja sen suunnitteli rakennusmestari Matti Pitkänen. Siunauskappelia ympäröi Kemin vanhin hautausmaa. Valikoiseksi rapatun rakennuksen päädyssä on torniristeineen. Rakennuksessa on neljä sisäänkäyntiä. Pääsisäänkäynnin edessä on tyyliin sopiva tasanne ja katos. Kappelin ikkunoista osa on korkeita suorakaiteen muotoisia ja osa kahdeksankulmaisia ruutuikkunoita. Siunauskappelia laajennettiin 1962 ja se on peruskorjattu 1991. Rakennus edustaa 1930-luvun yksinkertaista tyylikästä funktionalismia. Kappelia on käytetty sota-aikana myös pommisuojana. Se sijaitsee aivan meren läheisyydessä.

LKYT-arvio:

Sodalta säästynyt kohde.

Rakennushistoriallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde.

12.5 Peurasaaren hautausmaa

Kemi perustettiin vuonna 1869, mutta sitä ei erotettu Keminmaan seurakunnasta. Vasta noin 30 vuotta myöhemmin, mutta jo ennen itsenäisen seurakunnan perustamista tuli tarve kaupungin omalle hautausmaalle. Maa-alue hankittiin Pajarinankaalta, nykyisen Peurasaaren kaupunginosasta. Kemin hautausmaa vihittiin tarkoitukseensa 4.8.1897 ja ensimmäiset hautaukset tehtiin kevään ja kesän 1897 aikana. Merimies Joseph Sopwithin haudalta löytyy muistolaatta, jossa on teksti: Tässä lepää Joseph Sopwith, englantilainen perämies, joka 6.8.1897 ensimmäisenä kätettiin tähän hautausmaahan odottamaan ylösnousemuksen päivää.

Hautausmaa-alue on rajattu luonnonkiviäidalla, jonka sekä etelä- että pohjoispäädyssä on sisäänkäynnit. Siunauskappeli sijaitsee pohjoispäädyssä. Hautausmaa on tehty luonnonmukaiselle kummulle heti Peurasaaren kaupunginosan alkuun. Lännessä on Pajarinranta, pohjoisessa puisto ja

Kuva 148. Peurasaaren hautausmaa. Tiina Elo 2011.

asutusaluetta, eteläpuolella on kaupungin keskusvarasto.

12.6 Peurasaaren ruumishuone

Rakennus valmistui 1950 ja on toiminut ruumishuoneena. Suunnittelijaksi mainitaan arkkitehti Veikko Rauhala. Keltaiseksi rapatussa matalassa mielenkiintoisen muotoisessa rakennuksessa on aumattu profiloitu peltikatto. Rakennusta on käytetty myös kaupungin vaakahuoneena, pajana ja nykyään varastona. Lähiympäristössä on hautausmaa, meri ja metsää.

Kuva 149. Peurasaaren ruumishuone. LKYT 2006.

Liikennekohteet

Pohjanmaan rantatie

Turusta Tukholmaan Pohjanlahden ympäri kulkenut vanha maantie oli Pohjanmaan tiestöstä tärkein. Jo myöhäiskeskiajalla Pohjanlahden ympäri kulki talvitie, jota käytettiin meriliikenteen seisossa. Maantien käyttäjiä olivat pääasiassa virkamiehet, sotilaat ja erityisesti posti. Postilinja Tukholmasta Turkuun ulotettiin Pohjanlahden ympäri jo 1644. Tornion ja Oulun välinen tieosuus saatiin vaunuilla ajettavaan kuntoon 1700-luvun puolivälissä. Lapin maakunnan alueella rantatie oli pitkään ainoa maantie. Kesäisin kaikki matkustaminen hoidettiin meriteitse.

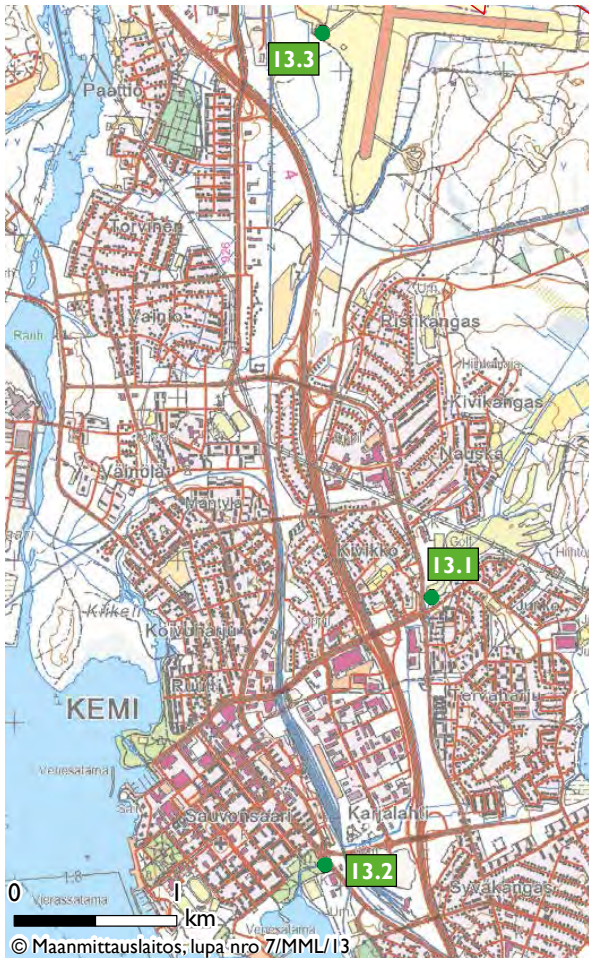
Pohjanmaan vanhan rantatien pituus Lapin alueella on lähes 70 km. Simon kunnan alueella on 26 km, Kemin 17 km, Keminmaan 4 km ja Tornion 22 km. Vanhasta rantatiestä on säilynyt useita osuuksia kaikkien neljän kunnan alueella. Parhaat tieosuudet ovat Simossa.

Vanhan maantien historiallista taustaa osoittaa myös, että Kemin pitäjän Lautiosaaren kylän talojen Ruuti, Hakala, Torvinen, Heikonen, Ruonala, Perttunen ja Matinlassi peltokarttajakoihin vuosilta 1767–68 on merkitty kyseinen tie. Karttamerkintöjen mukaan tie on ollut tuolloin merenlahtena olleen Karjalahden itäreunaa mukaileva ja hevosajoneuvoliikenteelle käyttökelpoinen kulkuväylä.

Syväkankaalla Ouluntie sekä Tervaharjussa Kuriirikatu ja Ruonalankatu kuuluvat vanhaan tielinjaan. Ruonalankadun ja Tuomaalankadun välillä vanha tie näkyy polkuna. Kemissä on vanhan tien edustava jäännös golfkentän eteläpäässä sorapintaista polkuna ja Nauskaojan ylittävänä vanhana maantiesiltana, joka on edelleen pyöräilijöiden ja jalankulkijoiden käytössä.

Golfkentältä vanha tielinja jatkuu Rauhalankatuna, Opettajankatuna, Karikonkatuna ja Vanhakatuna. Lisäksi vanhaa tielinjausta on säilynyt pätkä Koivuharjunkadun ja Tornionkadun linjassa.

Esiteltävät kohteet

Kartta 21 Liikennekohteet

- 13.1 Vanha maantiensilta
- 13.2 Huokausten silta
- 13.3 Lentokonehalli

13.1 Vanha maantiensilta

Vanha maantiensilta on alkujaan rakennettu 1870-luvulla. Nykyisin se on betonirakenteinen kymmenisen metriä pitkä ja vajaat neljä metriä leveä ja sitä kutsutaan Kuninkaantien sillaksi. Sen ali virtaa Nauskaoja. Lähiympäristössä on golfkenttä, Sauvonväylän, Jungonkadun ja Kiveliönkadun risteyskohta sekä liikenneympyrä.

Kuva 150. Vanha maantiesilta. LKYT 2007.

13.2 Huokausten silta

Sauvosaaren itäreunaa kulkeva maantie valmistui 1871. Tällöin Karjalahdenojan siltaa ei ollut vielä rakennettu ja yli mentiin alkeellista lankkusiltaa myöten.

Alkuperäisen Huokausten sillan tekeminen lie-nee aloitettu vuonna 1872. Silta oli vaatimattomasta koostaan huolimatta suuritöinen. Se oli rakennettava lujaksi, jotteivät meren myrskyt hävittäisi sitä. Sillan päihin rakennettiinkin kiviarkut ja itse silta valmistettiin puusta. Siihen rakennettiin myös puiset istumapenkit ja siitä tuli nuorten mieluisa kävely- ja kisailupaikka. Nimenä oli ensin Salmen-silta, mutta vähitellen sitä alettiin yleisesti kutsua Huokausten sillaksi juuri huokailevan nuorison mukaan.

Saksalaiset räjäyttivät sillan 1944 ja nykyinen betonisilta valmistui 1954. Siltaa on levennetty 2000-luvun alussa. Nykyisin silta on kaksikaistainen 20 m leveä ja 15 m pitkä ja sen molemmilla puolilla on pyörätiet. Keskellä on liikenteenjaka-ja-nurmikoroke. Sillan pohjoispuolella on Teboil-huoltoasema, Sauvosaaren koulu ja lähellä Peurasaaren kaupunginosa. Itäpuolella on liikenne-puisto ja sillan yli mentäessä tulee liikenneympyrä Valta- ja Asemakadulle sekä liittymä Karjalahdelle.

Kuva 151. Huokausten silta. LKYT 2007.

13.1 Lentokonehalli

Kemin lentoaseman avajaisia vietettiin 18.6.1939. Sotavuosina kenttä oli Saksan ilmavoimien käytössä ja Lapin sodan jäljiltä täysin raunioina. Nykyisen lentokentän sivustalla on vanha konehalli, joka siirrettiin Hyvinkäältä Kemiin 1947 ja pystytettiin saksalaisten lentokonehallin raunioille. Kyseessä on Suomen vanhin halli, jota käytettiin aikanaan koneiden talvisuojana.

Kokoa hallilla on noin 43 m x 45 m. Perustuksen tueksi on valettu tukiulokkeet. Ikkunat ovat alkuperäiset, mutta liukuovet on vaihdettu. Nykyiset liukuovet on saatu Tornion ammattikoulun konehallista. Kesällä 2009 korjattiin hallin huopakatto ja tehtiin muutenkin pieniä kunnostustöitä. Rakennusta käytetään nykyisin pienkonehallina, purjelentokonehallina ja laskuvarjokerhon tiloina.

Pihapiiri on asfaltoitu ja hallin toisella sivustalla on metsää. Lähiympäristössä on Kemi-Tornion lentokenttä sekä parkkipaikat.

LKYT-arvio:

Jälleenrakennuskauden kohde.

Lajissaan ainutlaatuinen valtakunnallisella tasolla.

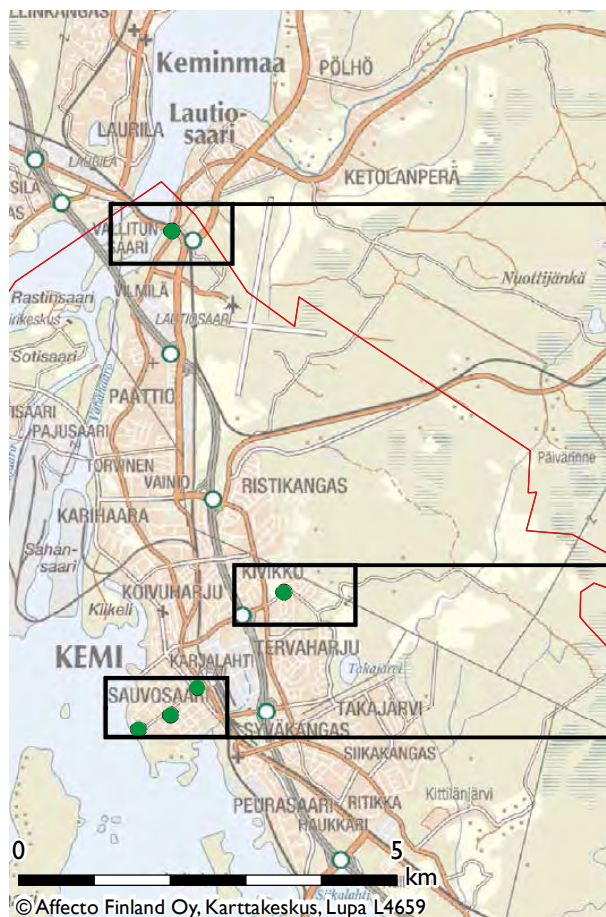
Rakennushistoriallisesti ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös maisemallista arvoa.

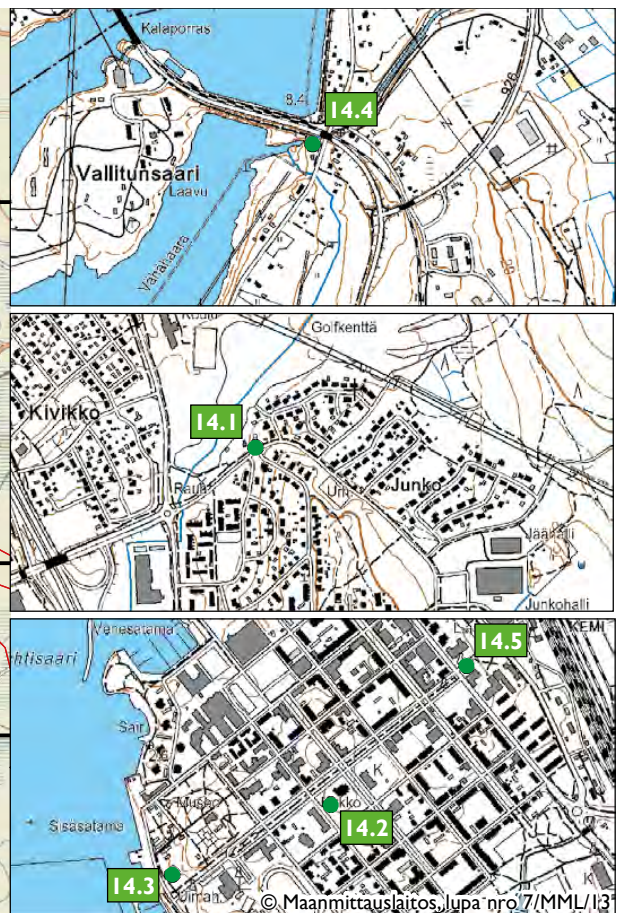
Kuvat 152-153. Lentokonehalli. Minna Heljala 2013.

Kemin muistomerkkejä

Kartta 22. Muistomerkit.

- 14.1 Suomen sodan uhrien muistomerkki 1808 –1809
- 14.2 Sankarivainajien päämuistomerkki
- 14.3 Sotalapsimuistopatsas ” Pieni ikuisuus”
- 14.4 Kemin lakon 1949 muistomerkki
- 14.5 Martin ankkuri

14.1 Suomen sodan uhrien muistomerkki 1808 –1809

Ruotsin ja Venäjän välisistä monista sodista ns. Suomen sota oli maamme kannalta ehkä kohtalokkain. Kun Ruotsin armeija oli kärsinyt ratkaisevat tappiot, se vetäytyi Olkijoella 31.11.1808 tehdyn sopimuksen mukaan Kemijoen taakse. Vetäytymisen pohjoiseen kiireisen aikataulun mukaan oli äärimmäisen vaikea varsinkin, kun yksiköissä ilmeni oireita leviävästä sairaudesta. Arviolta 250 miestä uupui ja paleltui jo matkalla Kemiin.

Perääntyessään vanhaa maantietä pitkin Tornioon Suomen armeija jätti pahimmin sairaat sotilaat tien varressa oleviin taloihin ”kuolemaa odottelemaan”. Vainajia haudattiin myös vanhan maantien varrelle mm. Tervaharjuun ja paikalle pystytettiin myöhemmin muistomerkki.

Muistomerkissä on pyöreät kivet muurattu suorakulmaisen särmiön muotoon. Julkisivuon on upotettu kaksi kuparilaattaa, joiden tekstissä lukee: Tämän maan puolesta olemme antaneet henkemme. Hoitakaa perintöämme. Lisäksi on vuosiluvut 1808–1809. Muistomerkki on rakennettu 1936 ja siihen on lisätty rautaketjuaita 1960. Se sijaitsee Jungonkadun ja Kaarlionkadun risteyksessä ja perimätiedon mukaan haudassa lepäisi 25 sotilasta.

Kuva 154. Suomen sodan uhrien muistomerkki. LKYT 2006.

Kuva 155. Sankarivainajien päämuistomerkki. LKYT 2006.

14.2 Sankarivainajien päämuistomerkki

Talvi- ja jatkosodan muistomerkki ”Ja toiset saavat kutsun” sijaitsee kirkkopuistossa kirkon välittömässä läheisyydessä. Kysessä on yhdeksän metriä pitkä ja lähes kaksi metriä korkea graniittimuuri, jossa on kuvattuna hiihtäviä sotilaita lumisessa maisemassa. Keskellä oleva figuuri esittää enkeliä ja sankarivainajaa. Kivessä kirkon puolella on teksti: Paikka, jossa seisot on pyhä maa, 1939–1940 1941–1944. Muistomerkki on paljastettu 6.12.1949 ja sen on suunnitellut kuvanveistäjä Emil Filen. Kemin sankarihaudoissa lepää 381 vainajaa.

14.3 Sotalapsimuistopatsas ” Pieni ikuisuus”

Vuosina 1939–1945 noin 80 000 suomalaista lasta lähetettiin Ruotsiin turvaan. Heistä noin 15 000 jäi pysyvästi naapurimaahan. Sotalasten kohtalot ja myöhempi elämä lienevät olleet pääsääntöisesti myönteisiä. Sodan jälkeisessä Suomessa heistä kuitenkin vaiettiin eikä tästä kansallisesti traumaattisesta vaiheesta juuri puhuttu, eivätkä he itsekkään rohjenneet tuoda julki murheitaan. Koulutoverit, vanhemmat ja opettajat eivät aina jaksaneet suhteuttaa myönteisesti äidinkieltensä unohtaneisiin lapsiin. Vasta 1980-luvulla aktiivisimmat alkoivat varovasti etsiä yhteyksiä toisiin sotalapsiin. Vähitellen entiset sotalapset perustivat yhdistyksiä ja alkoivat purkaa traumojaan kokoontumalla yhteen. Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto perustettiin 1997. Kemin yhdistys on Suomen ensimmäinen rekisteröity Sotalapsiyhdistys.

”Pieni ikuisuus” on maailman ensimmäinen sotalapsipatsas. Patsaasta on tehty myös pienoismalli. Avatun kirjan päällä kyyhöttää sikiöasennossa huopaan kääriytynyt pelokas ja surullinen lapsi. Taakse on jäänyt turvallinen koti, äiti, sisarukset, kaverit, edessä synkkä meri, vieras maa ja tuntematon tulevaisuus. Kirja on sivistyksen symboli ja avattu siltä kohdalta, joka käsittelee sorrettujen lasten asemaa. Kirjan sivulla on lasten käsiä ja äi-

Kuva 156. Sotalapsimuistopatsas. LKYT 2006.

tien kaipaavia kasvoja. Tämän sotalapsipatsaan pystyttivät 1996 Kemlin seudun sotalapset muistoksi sotiemme 1939–1944 sotalapsille sekä muistutukseksi lasten hädästä ja kärsimyksistä sotaa käyvässä maailmassa. Patsaaseen liittyvissä laatoissa lukee: Ihmiset, rauha on rakkautta, sota on vihaa, mutta tie sivistykseen on rakkaus, se kasvaa sylistä sydämeen. Patsas on taiteilija Sanna Koiviston suunnittelema (1996) ja se sijaitsee sisäsataman alueella pursiseurojen ja rantamakasiinien välittömässä läheisyydessä. Patsas paljastettiin 3.8.1996 ja luovutettiin Kemlin kaupungille.

14.4 Kemlin lakon 1949 muistomerkki

Kemlin lakon muistomerkki liittyy ns. Kemlin veritorstaihin 18.8.1949. Tällöin kärjistyi tapahtumasarja, joka liittyy poliisin ja työläisten väliseen kahaan. Taustalla oli palkkariidasta alkunsa saanut Kemi-yhtiön työntekijöiden lakko, johon yhtyivät nopeasti läheisten Kemijokisuun erottelutyömaan, Karihaaran sahan ja Kemlin sataman työntekijät. Lakko koski laajimmillaan tuhansia työntekijöitä. 18.8.1949 Karihaaran työväentalolta lähti kolmisen tuhatta lakkolaista mielenosoituskulkuena kohti Lautiosaarta, jossa aseistetut poliisit odottivat. Tilanteesta syntyi yhteenotto, jonka aikana kaksi lakkolaista sai surmansa ja monia loukkaantui. Kemlin veritorstai muistetaan Suomen historian toistaiseksi viimeisenä kuolonuhreja vaatineena poliittisena väkivaltaisuuksena.

Muistolaatassa lukee: Tällä paikalla kohtasivat työväenluokan joukkovoima ja murtuvan valtiokoneiston pakkovalta torstaina 18.8.1949. Poliisi avasi tulen kohden työläisten järjestynyttä, rauhallista mielenosoitusta. Tulituksessa saivat surmansa kaksi kemiläistä työläistä Felix Pietilä ja Anni Kontio-kangas. Uhreista huolimatta joukkovoimaa ei voitu eikä voida aseinkaan murtaa.

Kuva 157. Kemlin lakon 1949 muistomerkki. LKYT 2006.

Muistomerkki sijaitsee Isohaaran sillan juurella, pienellä aukiolla ja se on pystytetty 1984. Muistomerkkin runko on Eljäjärven kaivoksen kromikiveä. Sen läheisyydessä on Vallitunsaari.

14.5 Martin ankkuri

Venäläisen Aasia-nimisen risteilijän ankkuri on vuodelta 1878. Aasian tiedetään olleen Kemlin edustalle syksyllä 1905. Ankkurin pituus on kolme metriä ja leveys puolitoista metriä. Sen paino on noin 4 000 kiloa. Ankkurin renkaasta riippuu pala alkuperäistä ankkurikettinkiä. Ankkurin alkupeura on epävarma ja sen epäillään valmistetun joko Pohjois-Amerikassa tai Venäjän sotalaivaston ankkuripajassa Pietarin lähellä. Ankkuri oli pitkään sisäsatamassa ja sieltä se siirrettiin Kalle Muoniovaaran pellolle, jonne se unohtui 30 vuodeksi.

Ankkurin toisessa lavassa on vuosiluku 1878 ja toisessa heikosti AN 3 (venäläiset kirjaimet AI3 tai AIZ). Tekstien merkitystä ei tiedetä. Muistolaatassa lukee: Martin-ankkuri, jäänyt venäläisestä risteilijä Aasiasta v.1905. Pystytetty merenkulun muistomerkiksi Kemlin 100-vuotisjuhlanä v.1969. Ankkuri sijaitsee Kemlin kaupungintalon edessä viheriöllä.

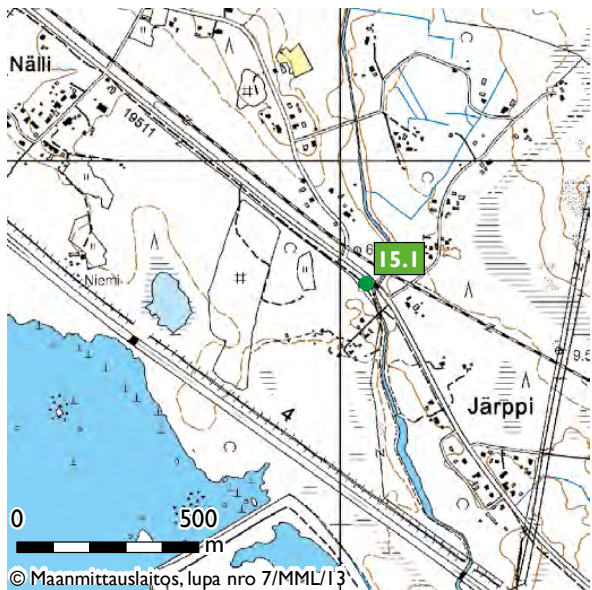

Kuva 158. Martin ankkuri. LKYT 2006.

Kuva 159. Muuntamo. LKYT 2006.

Muut kohteet

Kartta 24. Muut kohteet

15.1 Muuntamo

15.1 Muuntamo

Korkea puurakenteinen ja mansardikattoinen tornimainen muuntamo on edelleen käytössä. Keltaisen vaakaponttilaudoitettun yksinkertaisen rakennuksen katteena on punainen saumattu pelti. Ovi ja ylhäällä oleva luukku ovat vaakaponttilautaa ja alkuperäisiä. Sokkeli on tehty betonipilareista. Kemissä on vielä pari vanhaa muuntamoa jäljellä ja

nämä ovat hauskoja muistomerkkejä maisemassa. Kyseinen muuntamo sijaitsee Ruonaojan varrella, pyörätien ja Eteläntien (E4/E75) välissä. Lähiympäristössä on rautatie ja omakotitaloaluetta.

LKYT-arvio:

Mahdollisesti sodalta säästynyt.

Harvinaisuus.

Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin arvokas kohde, jolla on myös kulttuurihistoriallista arvoa.

Teollisuus

Kuva 160. Metsä Fibre Oy, Kemin tehdas (entinen Kemi Oy) ja muut teollisuuteen liittyvät rakennukset ja rakennelmat ovat tärkeä osa kemiläistä kulttuurimaisemaa. Minna Heljala 2013.

Kemin kulttuuriympäristön tila

Arkeologinen kulttuuriperintö

Selvitysten kattavuus ja ajantasaisuus

Kemin inventointitilanne on osin tyydyttävä, osin heikko. Kaupunkialuetta on tarkastettu osin kattavasti, mutta suojelukohteiden sijaintia ja kuntoa koskevat tiedot ovat vanhentuneita ja puutteellisia. Selvitykset eivät ole riittäviä esimerkiksi maankäytön suunnittelun tarpeisiin. Muinaisjäännöksiä koskevat tiedot olisi päivitettävä kiireellisesti. Inventoinneissa olisi täydennettävä erityisesti keskiaikaisen ja myöhemmän historiallisen ajan asutusta ja elinkeinoja koskevia tietoja. Jokivarresta saattaa vielä olla mahdollista löytää jopa keskiaikaisen talonpoikaisasutuksen jäännöksiä. Perämeren alueen arkeologiset tutkimukset toisivat runsaasti uutta tietoa tärkeä saariston ja merialueiden käytöstä.

Perämeren kansallispuiston alueella aloitettua kartoitusta tulisi täydentää vedenalaisinventoinnilla ja kalliohakkausten dokumentoinnilla. Niistä on havaintoja erityisesti Selkä-Sarvesta, mutta vastaavia löytyy todennäköisesti muiltakin pitkään käytössä olleilta saarilta.

Arkeologisen kulttuuriperinnön tila

Arkeologisen kulttuuriperintöön vaikuttavat varsinkin taajama-alueilla maankäyttö ja metsissä uudistamiseen liittyvä muokkaus. Äestyksen aiheuttamista tuhoista on Kemissäkin todettu tarkastuksissa useita esimerkkejä. Vahinkojen laajuutta ei ole järjestelmällisesti selvitetty. Suuri osa vahingoista on todennäköisesti tapahtunut tietämättömyyden, epätarkkojen tai virheellisten paikannusten takia. Tietojen ajantasaistus parantaisi tässäkin tapauksessa tilannetta huomattavasti.

Kuva 161. Meripuistossa sijaitseva jatulintarha on koottu 1950-luvun alussa, ilmeisesti Ajoskrunnin jatulintarhan mallin mukaisesti. LKYT 2006.

Kemin arkeologinen kulttuuriperintö

Vahvuudet

Inventoinnit ja muut selvitykset:

Oulun yliopisto tehnyt alueella esihistoriallisten muinaisjäännösten perusinventoinnin, inventointitilanne on muuhun Lappiin verrattuna tyydyttävä

Suojelu

Museovirasto ylläpitää valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä, johon voi tutustua [www-sivuilla: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx)

Kiinteät muinaisjäännökset on otettu huomioon Länsi-Lapin maakuntakaavassa

Hoito ja käyttö

Muinaisjäännöksiin voivat tutustua sekä asukkaat että vierailijat – esimerkiksi Länkimaan rökkiöt merkitty maastoon

Heikkoudet

Inventoinnit ja muut selvitykset:

Kohteiden sijaintia ja kuntoa koskevat tiedot ovat puutteellisia, historiallisen ajan muinaisjäännöksiä ei ole inventoitu

Suojelu

Alueellisella maakuntamuseolla (Tornionlaakson maakuntamuseo) ei ole arkeologia eikä Museoviraston kanssa tehtyä yhteistyösopimusta viranomaistehtävistä

Kohteiden sijainti ei ole riittävän hyvin kaikkien tiedossa – maanomistajalla ei ole tietoa maillaan olevista muinaisjäännöksistä

Hoito ja käyttö

Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitystä luontomatkailussa ei vielä tunneta

Muinaisjäännöksillä on opasteita vain muutamassa paikassa, reittejä ei ole rakennettu

Kohteita tai niiden ympäristöä ei ole hoidettu

Uhat

Asenteet – suojelukohteista ei oteta selvää tai niistä ei välitetä

Tietämättömyys suojelukohteista, informaation ja ohjauksen puute – erityisesti rakentaminen ja metsänkäsittely (maanmuokkaus)

Puutteellinen suunnittelu, riittämättömät selvitykset ja valvonta – esim. kaavoitus, maa-aineksen otto ja kaivostoiminta

Hoitamattomuus – varsinkin taajama-alueella jäännökset voivat jäädä kasvillisuuden peittoon ja tuhoutua

Mahdollisuudet

Muinaisjäännökset ovat yhteistä, paikallista ja omaleimaista perinnettä ja historiaa, jonka löytää vain Kemistä Arkeologiaa voidaan monin tavoin hyödyntää opetuksessa, virkistyksessä ja matkailussa – hyvä esimerkki on Tornionlaakson maakuntamuseon, Kemin taidemuseon ja Oulun yliopiston yhteistyönä toteuttama [www-sivusto Pohjanperän muinaismuistot \(http://www.tornio.fi/muinaismuistot\)](http://www.sivusto)

Perämeren kansallispuiston saarten arkeologinen kulttuuriperintö sopii tutustumiskohteeksi

Arkeologian ja historian avulla voidaan aktivoida kylien toimintaa - esimerkiksi kulkureittien, rajamerkkien ja elinkeinohistoriallisten muistojen paikannus, joka edellyttää hyvää maastotuntemusta ja sopii hyvin osaksi kylien perinnekeruuta

Rakennettu kulttuuriympäristö

Selvitysten kattavuus ja ajantasaisuus

Kemissä on 1980-luvulta lähtien tehty kaavoituksen tueksi useita kulttuuriympäristöön ja rakennettuun ympäristöön liittyviä selvityksiä ja inventointeja. Viimeiset inventoinnit on tehty Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeessa (2006–2007). Lisäksi kaupunki on teettänyt selvityksiä 2000-luvulla. Laajoista selvityksistä huolimatta Kemistä löytyy vielä inventoitavia kohteita erityisesti jälle rakennusajan rakennuskannasta. Kemissä on keskusta-alueen vanhempi rakennuskanta otettu hyvin huomioon kaavasuojelella.

Jatkossa tulee kiinnittää huomiota erilaisten kaupunginosien säilymiseen eheinä. Esimerkiksi jälle rakennuskauden alueita tulisi ohjeistaa korjausrakentamisohjeilla ja teollisuusalueiden kokonaisuuksien säilymiseen tulisi kiinnittää huomiota, esimerkiksi puistomaisen rakenteen säilyminen Karihaaran alueella. Rakentamista kulttuurihistoriallisesti arvokkaille alueille pitäisi myös ohjata rakennustapaohjeistuksella.

Vanhojen rakennusten, myös koulurakennusten, uusiokäyttöä tulisi tutkia entistä laajemmin. Tyhjilleen jääneet rakennukset ränsistyvät nopeasti ja purkaminen on aina lopullinen toimenpide eikä sen vaikutuksia pysty enää jällenpäin korjaamaan.

Kuva 162. Rakennusten purkaminen on aina lopullinen toimenpide, eikä sen vaikutuksia pystytä korjaamaan. LKYT 2007.

Rakennetun ympäristön tila

Vaikka Kemillä ei ole tyhjenevien kylien ongelmaa kuten monilla pohjoisen kunnilla, niin Kemissä on tyhjeneviä kerrostaloja ja jopa kokonaisia kerrostaloalueita. Näiden kohtalosta tulisi käydä laajempain keskustelua.

Keskustan jällellä olevaan vanhaan rakennuskantaan pitäisi kiinnittää erityisesti huomiota ja turvata rakennusten säilyminen. Koulurakennusten uusiokäyttöä tulisi tutkia entistä laajemmin.

Purkaminen on aina lopullinen toimenpide eikä sen vaikutuksia pystytä enää jällenpäin korjaamaan.

Kaupungin tulisi pyrkiä jotenkin huolehtimaan myös myymiensä koulurakennusten säilymisedellytyksistä ja kunnosta, jottei niiden kulttuurihistoriallinen arvo kärsi.

Valtiolla pitäisi olla enemmän keinoja ja varoja tukea kuntia ja ympäristöjärjestöjä rakennusten korjaamisessa ja maisemien raivaamisessa.

Vaikka Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan omistajalla on velvollisuus pitää rakennus ympäristöineen, sellaisessa kunnossa, että se jatkuvasti täyttää terveellisyys-, turvallisuuden ja käytökelpoisuuden vaatimukset eikä aiheuta ympäristöhaittaa tai rumenna ympäristöä (MRL 166§), käytännössä esimerkiksi perikuntien omistamat vanhat rakennukset ränsistyvät paikoilleen selvittämättömien pesänjakojen takia. Valtiolla tulisi olla joitain keinoja näiden rakennusten säilymisedellytysten parantamiseksi. Maankäyttö- ja rakennuslain määrittämä omistajan ylläpitovelvollisuus koskee kaikkia rakennuksia ja velvollisuus on riippumaton alueen kaavoituksesta.

Kemin rakennettu ympäristö

Vahvuudet

Inventoinnit ja muut selvitykset

Kaupungin eri alueilta on tehty inventointeja melko kattavasti. Lisäksi on tehty useita selvityksiä suunnittelun tausta-aineistoksi.

Kaupungin historiat on kirjoitettu ja tietoa on saatavilla runsaasti.

Suojelu

Vanhaa rakennuskantaa on jäljellä niin keskustan alueella kuin kaupungin laidoilla.

Kemissä on hyvä kavasuojelutilanne.

Kemin yleiskaava on uusi (2008) ja maakuntakaava on hyväksytty 2012 ja on vahvistettavana ympäristöministeriössä

Heikkoudet

Inventoinnit ja muut selvitykset

Kaupungin uudempi historia on kokoamatta

Olemassa olevaa tietoa ei osata hyödyntää ja se ei ole levinnyt. Tietoa ei sovelleta niin, että se konkretisoituisi ympäristössä.

Suojelu

Suojelun kannusteet puuttuvat.

Hoido ja käyttö

Vanhoja rakennuksia korjataan uudisrakentamisen ehdoilla.

Väärät korjausmenetelmät ja tiedon puute.

Yksittäinen rakennus voi vaikuttaa laajaan alueeseen heikentävästi. Suunnittelussa ei oteta riittävästi huomioon ympäristöä.

Rakennusperinnön hoidon rahoituksen yleinen riittämättömyys.

Asioista päättävillä tahoilla ei ole välttämättä tarpeeksi tietoa kulttuuriympäristöasioista.

Kuva 163. Veitsiluodon kerrostaloaluetta Rytikarissa. Minna Heljala 2013.

Uhat

Suojelukysymyksiin liittyy edelleen paljon tietämättömyyttä ja väärää tietoa, mikä aiheuttaa suojelukielteisiä asenteita.

Jäljellä olevaa vanhaa rakennuskantaa ei arvosteta ja se vähenee vähenemistään.

Välinpitämättömyys ja ymmärtämättömyys kerrokselliseen kaupunkikuvaan, jolloin alueesta tulee tylsä ja persoonaton.

Uudisrakentamisella ei eheytetäkään vaan sillä edistetään persoonatonta ja pirstaloituvaa kaupunkikuvaa.

Kaupungin reuna-alueilla on ongelmana maiseman umpeen kasvaminen ja tyhjilleen jäävät rakennukset. Samoin kokonaisia kerrostaloalueita uhkaa ränsistyminen.

Kaupunkikeskusta rakennetaan suurten rakennusliikkeiden ehdoilla, joiden rakentamis- ja suunnittelutapa on koko valtakunnassa samanlainen. Paikallinen ilme häviää.

Mahdollisuudet

Tavoitteena on kaupunkikuvan eheyttäminen ja keskusta-alueen kehittäminen viihtyisäksi alueeksi, ja samalla houkuttavaksi matkailukohteeksi.

Rakennetun ympäristön hoito vahvistaa alueen identiteettiä ja lisää sen arvoa asuinpaikkana.

Kulttuuriympäristöohjelma antaa valmiuksia parempaan yhdyskuntasuunnitteluun, mikä parantaa asuinympäristön viihtyisyyttä ja lisää alueen vetovoimaisuutta.

Tietojärjestelmien kehittyminen helpottaa tiedon saavutettavuutta, kunhan työhön varataan riittävät resurssit.

EU-rahoituksen tehostunut hyödyntäminen kulttuuriympäristötyössä.

Kuva 164. Ailinpietin kämpä Selkäsarvessa. Minna Heljala 2013.

Kulttuuriympäristön käyttö ja hoito

Lainsäädäntö

Kulttuuriympäristöön kohdistuva lainsäädäntö ja sitä koskevat kansainväliset sopimukset luovat puitteet sen hyvälle hoidolle. **Perustuslain** (1999) mukaan ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.”

Kulttuuriympäristön huomioimisen kannalta keskeisiä lakeja ovat maankäyttö- ja rakennuslaki, luonnonsuojelulaki, laki rakennusperinnön suojelusta, muinaismuistolaki ja kirkkolaki. Myös eri hallinnonalojen oma lainsäädäntö kuten maaseudun kehittämiseen liittyvät säädökset ja tielainsäädäntö vaikuttavat kulttuuriympäristön säilymisen edellytyksiin.

Muinaismuistolaki (295/1963) suojelee kaikki kiinteät muinaisjäännökset muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta ilman erillistä päätöstä tai toimenpidettä. Lain noudattamista valvoo Museovirasto. Museovirasto tutkii, hoitaa ja merkitsee muinaisjäännökset sekä osoittaa niille rajat ja tarpeelliset suoja-alueet. Muinaisjäännösten kaivaminen, peittäminen ja muut niihin kohdistuvat toimenpiteet ovat ilman lupaa kiellettyjä.

Uudistettu **laki rakennusperinnön suojelemisesta** astui voimaan 1.7.2010 lukien. Lain tavoitteena on turvata rakennetun kulttuuriympäristön ajallinen ja alueellinen monimuotoisuus, vaalia sen ominaisluonnetta ja erityispiirteitä sekä edistää sen kulttuurisesti kestävää hoitoa ja käyttöä. Rakennusperinnön säilyttämiseksi voidaan suojella rakennuksia, rakennelmia, rakennusryhmiä tai rakennettuja alueita, joilla on merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, erityisten ympäristöarvojen tai rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta. Rakennussuojelu asemakaava-alueella sekä alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimista varten, järjestetään pääsääntöisesti asemakaavalla. Lailla rakennusperinnön suojelemisesta ei voida suojella laajoja aluekokonaisuuksia tai maisemaa.

Kirkkojen suojelusta on säädetty vuonna 1993 annetussa **kirkkolaissa**. Sen mukaan kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut evankelisluterilaiset ja ortodoksiset kirkot kiinteine sisustuksineen ja taideteoksineen on suojeltava automaattisesti. Myös kirkkotarhassa olevat rakennukset tai rakennelmat, kuten kellotapuli, hautakappeli, porttirakennus tai kirkkotarhan aita ovat suojelun piirissä. Museoviraston ehdotuksesta on lisäksi suojeltu noin 50 vuosien 1917–1970 välisenä aikana rakennettua rakennustaiteellisesti merkittävää kirkkoa. Kemijärvellä kirkkolailla on suojeltu kirkon kellotapuli.

Lakia ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVA) sovelletaan hankkeisiin, joista saattaa aiheutua merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia. Asetus ympäristövaikutusten arviointimenettelystä sisältää ne hankkeet, joihin on aina sovellettava YVA-menettelyä. Tällaisia hankkeita ovat esimerkiksi moottoritiet, suurehkot satamahankkeet, raskaan liikenteen lentokentät ja suuret kanalat ja sikalat. YVA-menettelyä voidaan lisäksi soveltaa alueellisen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen päätöksellä yksittäistapauksissa hankkeisiin, joilla on todennäköisesti merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia.

Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista eli ns. SOVA-laki (2005) ja sitä täydentävä valtioneuvoston asetus (2005) sisältävät säännöksen yleisestä velvollisuudesta arvioida ympäristövaikutuksia riittävällä tavalla suunnitelmien ja ohjelmien valmistelussa sekä säännökset tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristöarvioinnista. SOVA-lailla ja -asetuksella toteutettiin EY:n direktiivi tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (2001).

Välillisesti myös **luonnonsuojelulaki** (1997), **ympäristönsuojelulaki** (2000), **vesilaki** (2002) ja **maa-aineslaki** (1982) ja **-asetus ja metsälaki** (1997) voimistavat kulttuuriympäristön huomiointia eri hankkeissa. Luonnonsuojelulain nojalla voidaan perustaa maisema-alue luonnon

tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisarvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi. Ympäristöministeriö päättää valtakunnallisesta maisema-alueesta. Maakunnallisen alueen perustamisen päättää elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus maakunnan liiton esityksestä. Perustettava maisema-alue voi olla osa valtakunnallisesti arvokkaasta alueesta tai ulottua arvokkaaksi luokitellun alueen ulkopuolelle. Ympäristöministeriön päätöksellä on perustettu kolme valtakunnallista maisemanhoito-alueita. Skärlandetin maisemanhoitoalue perustettiin Raaseporissa vuonna 2007, Hyypänjokilaakson maisemanhoitoalue Kauhajoella elokuussa 2009 ja Kairalan-Luiron maisemanhoitoalue Pelkosenniemellä huhtikuussa 2010. Alueellisten ympäristökeskusten päätöksellä on perustettu kaksi maakunnallista maisemanhoito-alueita, Suomussalmen vienalaisylien maisema-alue Kuivajärven ja Hietajärven kyliin sekä Sallan Saijan maisema-alue.

Maantielain 27 §:n mukaan Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset ovat velvollisia pyytämään yleis- ja esisuunnitelmistaan lausunnot niiltä maakuntaliitoilta ja kunnilta, joiden alueelle suunnitelma sijoittuu. Muilta viranomaisilta pyydetään lausunnot, jos se on päätösharkinnassa tarpeen.

Maankäytön suunnittelua ja rakentamista ohjaa vuonna 2000 annettu maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). Maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen maankäytön suunnittelujärjestelmään kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maakuntakaava, yleiskaava ja asemakaava. Kaavojen sisältövaatimukseen kuuluu myös kulttuuriympäristön huomioiminen.

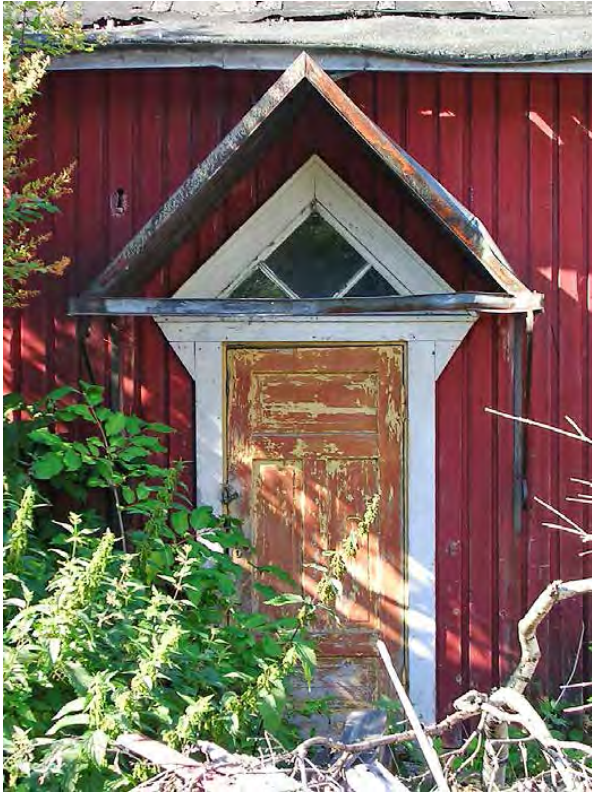
Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tehtävänä on varmistaa valtakunnallisesti merkittävien seikkojen huomioon ottaminen maakuntakaavoituksessa, kuntien kaavoituksessa ja valtion viranomaisten toiminnassa. Tavoitteisiin on kirjattu myös kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön säilyminen. Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan alueidenkäytöllä tulee edistää kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä. Alueidenkäytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuri- ja luonnonperinnön arvot säilyvät. Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit on otettava huomioon alueiden käytön suunnittelun lähtökohtina. Huomioonotettavia inventointeja ovat Museoviraston laatima valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön luetelo (2009) ja muinaisjäännösinventointi ja Ympäristöministeriön laatima maisema-alueinventointi (valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet).

Maakuntakaavoituksessa on osoitettava valtakunnallisesti merkittävät maisema- ja kulttuuriperintöalueet ja -kohteet. Valtakunnallisesti arvokkailla alueilla ja kohteilla alueiden käytön on sovellettava niiden historialliseen kehitykseen. Kyse on sekä perinteen säilyttämisestä että alueiden kehittämisestä niiden ominaisuutensa ja erityispiirteitä vahvistavalla ja niihin sopeutuvalla tavalla. Kulttuuriympäristöä koskevien alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamien alueiden ja kohteiden osalta on kysymys erityistavoitteista, jotka koskevat myös yleis- ja asemakaavoitusta. Keskeiseksi kysymyksiksi näiden tavoitteiden toteutumisen kannalta ovat nousseet kaavojen lähtötietojen ja perusselvitysten riittävyys ja ajantasaisuus, kulttuuriympäristöä koskevien tavoitteiden suhde mahdollisiin muihin valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin, valtakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöalueita koskevien kaavojen ajantasaisuus sekä kaavamerkinnot ja - määräykset, jotka turvaavat alueiden ominaisuutensa säilymistä.

Maankäyttö- ja rakennuslakiin sisältyy myös purkamislupajärjestelmä, joka liittyy läheisesti rakennussuojeluun. Rakennusta tai sen osaa ei saa ilman lupaa purkaa asemakaava-alueella tai alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimiseksi. Lupa on myös tarpeen, jos yleiskaavassa niin määrätään. Rakennuksen tai sen osan purkamisessa on huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella. Purkamisluvan myöntämisen edellytyksenä on, ettei purkaminen merkitse rakennettuun ympäristöön sisältyvien perinne-, kauneus- tai muiden arvojen hävittämistä eikä haittaa kaavoituksen toteuttamista. Tarkoituksena on varmistaa, ettei suojelun arvoisia rakennuksia pureta, ennen kuin suojelukysymys saadaan ratkaistuksi joko asianmukaisella kaavalla tai rakennussuojelulain mukaisella suojelulla.

Vuonna 1998 valtioneuvosto hyväksyi **arkkitehtuuripoliittisen ohjelman**. Sen keskeinen tavoite oli saada aikaan valtakunnallinen strategia rakennusperinnön hoidosta ja rakennussuojelusta. Lisäksi se määritteli joukon tätä tukevia toimia:

- jokaisessa kunnassa tullaan suorittamaan arvokasta rakennusperintöä koskevat inventoinnit
- rakennushistorian asiantuntijoiden määrää lisätään maakuntamuseoissa
- koulujen opetuksessa vahvistetaan arkkitehtuurikasvatusta
- annetaan kunnan päättäjäille koulutusta rakennetun ympäristön huomioon ottamisesta
- lisätään arkkitehtuurin ja rakentamisen historian koulutusta

Kuva 165. LKYT 2006.

Valtioneuvosto hyväksyi vuonna 2001 rakennusperintöstrategian. Siinä on käsitelty suojeltavia rakennuksia ja alueita, vastuu- ja tehtävienjakoa, rakennussuojelun edistämistä, eri tukimuotoja sekä tiedon ja arvostuksen lisäämistä.

Kansainvälisiä sopimuksia

Kansainväliset sopimukset ja suositukset, kuten Unescon ja Euroopan neuvoston rakennusperintösopimukset sekä monet EU-ohjelmat antavat osaltaan velvoitteita ja lähtökohtia huolehtia kulttuuriympäristöstämme.

Maailmanperintösopimus (Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi) on Unescon vuonna 1972 hyväksymä kansainvälinen sopimus. Sen keskeisenä lähtökohtana on huoli maailman uhanalaisen kulttuuri- ja luonnonperinnön säilymisestä tuleville sukupolville. Sopimuksen tavoitteena on eri kansakuntien ainutlaatuisen perinnön arvostuksen lisääminen ja sitä koskevan tiedon levittäminen. Sen pohjalta tuetaan kansainvälisessä yhteistyössä toteutettavaa kulttuuriperinnön pelastamista, vaalimista ja kunnostamista silloin, kun kansalliset voimavarat eivät riitä. Suomi ratifioi sopimuksen 1987. Maailmanperintöluettelossa on tällä hetkellä kuusi kulttuuriperintökohdetta Suomesta.

Haagin vuoden 1954 yleissopimus on Unescon alainen humanitaarinen yleissopimus, jonka tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojeleminen aseellisen selkkauksen sattuessa. Sopimus syntyi toisen maailmansodan jälkeen tilanteessa, jossa merkittävä osa eurooppalaista kulttuuriperintöä oli tuhoutunut suorien ja epäsuorien hyökkäysten sekä ryöstelyn seurauksena. Sopimuksen lähtökohtana on ajatus, että yksittäisten kansakuntien kulttuuriomaisuuden tuhoutuminen ei ole pelkästään kansallinen menetys, vaan koskee koko ihmiskunnan kulttuuria. Vaikka sopimus on osittain vanhentunut, se on edelleen ajankohtainen asiakirja, joka on muodostunut osaksi kansainvälistä oikeutta. Suomi ratifioi yleissopimuksen ja siihen liittyvän pöytäkirjan vuonna 1994. Haagin yleissopimus pyrkii siihen, että aseellisen konfliktin aikana sovitut osapuolet pidättäytyvät hyökkäyksistä kulttuuriomaisuutta kohtaan sekä samalla rauhoittavat kulttuuriomaisuudeksi katsotut kohteet sellaiselta omalta sotilaalliselta toiminnalta joka vaurioittaisi kohteita tai oikeuttaisi vastapuolen vihamieliset teot. Siksi sopimus edellyttää, että sopimusosapuolet varautuvat jo rauhan aikana kulttuuriomaisuuden suojeeluun sekä tekevät sopimuksen sisältöä tunnetuksi kansalaistensa ja asevoimiensa parissa. Suomessa on valmisteltu Museoviraston johdolla sopimuksen toteuttamisen edellyttämää viranomaisverkostoa sekä kartoitettu alustavasti maassamme olevaa merkittävää kulttuuriomaisuutta. Lisäksi on tehty esitys kuudesta erityissuojeltavasta kulttuuriomaisuuskohteesta. Jatkossa tavoitteena on vahvistaa yleiseen suojeeluun tuleva kulttuuriomaisuus, laatia ohjeita sen hoitamiseksi ja suojelemiseksi sekä kehittää suojele- ja valistustoimintaa.

Euroopan neuvoston kolme kulttuuriympäristöön ja -perintöön liittyvää yleissopimusta on saatettu voimaan myös Suomessa. Rakennusperintöä käsittelee Granadan (1985), arkeologista kulttuuriperintöä Maltaan (1992) ja maisemaa Firenzen (2000) yleissopimus. Yleissopimuksia täydentää joukko suosituksia kulttuuriperinnön eri alueilta.

Uusimpana sopimuksena Suomi hyväksyi joulukuussa 2005 eurooppalaisen maisemayleissopimuksen, joka tuli kansallisesti voimaan 1.4.2006. Maisemat ilmentävät eurooppalaisen kulttuuri- ja luonnonperinnön monimuotoisuutta. Niillä on tärkeä merkitys ihmisen elinympäristönä. Maisemasopimus syntyi tämän yhteisen perinnön ja arvoisallisuuden turvaamiseksi. Se velvoittaa viranomaisia vaalimaan maiseman arvoja ja kannustaa kansalaisia osallistumaan maisemia koskevaan päätöksentekoon. Sopimus koskee yhtä lailla luonnonmaisemia, maaseudun viljelymaisemia kuin rakennettuja kaupunkimaisemiakin. Siihen sisältyvät myös arkiympäristöt ja huonolaatuisiksi muuntuneet

alueet. Suomen nykyinen lainsäädäntö, hallinnolliset ohjelmat ja käytännöt täyttävät jo sopimuksen velvoitteet, joten sopimuksen voimaansaattaminen ei aiheuta muutoksia lainsäädäntöön.

Euroopan unioni rahoittaa kulttuuriympäristöön liittyviä hankkeita, ja monien direktiivien vaikutus ulottuu rakennusperintöön. Rakennusperintöstä rahoitetaan useita ohjelmia mm. alueellisia tavoiteohjelmia ja Interreg-yhteisöaloitetta, joiden avulla rakennusperintöä on hoidettu ja säilytetty.

ICOMOSin julistuksia (International Council of Monuments and Sites)

- kansainvälinen julistus kulttuurimonumenttien suojelusta ja restauroinnista (1964)
- julistus historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelusta (1982)
- julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta (1987)
- julistus arkeologisen perinnön suojelusta ja hoidosta (1990)

Toimijat

Viranomaiset auttavat, neuvovat ja opastavat sekä myöntävät avustuksia kulttuuriympäristön hoitoon. Eri hallinnonaloilla on nykyisin omat yksikönsä ja viranomaiset, jotka vastaavat kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön hoitoon liittyvistä kysymyksistä. Lähtökohtana on lisätä ja helpottaa kulttuuriympäristön hoitoon liittyviä mahdollisuuksia eri tahojen toiminnassa: kyläyhdistysten, seurojen, muiden järjestöjen sekä ennen kaikkea alueen asukkaiden ja maanomistajien kanssa. Hyviä esimerkkejä ovat erilaiset kunnostustalkoot, kyläillat ja muut yhteiset kokoontumiset.

Ympäristöministeriö ja 9 alueellista elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusta vastaavat alueiden käytöstä ja kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön säilymisestä. Rakennusperinnön säilymistä turvaamiseksi on kehitetty valtion avustajajärjestelmä kaavoituksen ja rakentamisen ohjauksen rinnalle. Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus huolehtii alueellaan sille laissa säädettyistä kulttuuriympäristön hoitoa, alueiden käyttöä ja rakentamisen ohjausta koskevista tehtävistä sekä kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinnön vaalimisesta.

Museovirasto vaalii Suomen aineellista kulttuuriperintöä: tallentaa, tutkii ja jakaa tietoa. Museovirasto on kulttuuri- ja tutkimuslaitos sekä suojeluviranomainen, joka palvelee monipuolisesti kansalaisia, päättäjiä, museoalan ammattilaisia, tutkijoita ja opiskelijoita. Virasto vastaa muinaisjäännösten, rakennusperinnön, kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön ja kulttuuriomaisuus-

Kuva 166. LKYT 2006.

den suojelusta yhdessä muiden viranomaisten ja muun museolaitoksen kanssa. Se myös kartuttaa ja esittelee kulttuurihistoriallista kansalliskokeelmaa, tutkii aineellista kulttuuriperintöämme ja kehittää sekä tukee kansallista museotointa. Museovirasto on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen virasto. Tehtäviä on museolain mukaisesti siirretty maakuntamuseoille alueellisilla yhteistyösopimuksilla. Vuonna 2011 Museovirasto on koko Lapin alueen kulttuuriympäristöasioissa rakennetun kulttuuriympäristön osalta toimivaltainen viranomainen, Lapin maakuntamuseo puolestaan arkeologista kulttuuriperintöä koskevissa kysymyksissä omalla toimialueellaan (Kemijärvi, Kittilä, Pelkosenniemi, Posio, Ranua, Rovaniemi, Salla, Savukoski, Sodankylä). Vuodesta 2011 alkaen Saamelaismuseo Siida hoitaa arkeologisen kulttuuriperinnön viranomais-tehtäviä saamelaisten kotiseutualueella (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylän Lapin paliskunta).

Maankäyttö ja rakentaminen

Kaavoitus ja muu suunnittelu

Kaavatasot maankäytön suunnittelussa ovat asemakaava lähiympäristön kaavana, ranta-asemakaava rannoilla, yleiskaava taajamissa, kyläalueilla tai rannoilla ja maakuntakaava. Kaavoitusjärjestelmä on luotu tekemään rakentamisesta ja maankäytöstä suunnitelmallista ja hallittua. Kaavojen

avulla voidaan kulttuuriympäristön arvoja suojella ja vaalia. Käytännössä tämä vaatii eri tahojen sitoutumisen ja suostumuksen. Maakuntatasolla suunnittelusta vastaa maakunnallinen liitto, jossa alueen kunnat ovat jäseninä. Maakunnan oikeusvaikutuksia omaava maankäytön suunnitelma on maakuntakaava, jonka vahvistaa ympäristöministeriö. Yleis- ja asemakaavan hyväksyy kunta, eikä sitä enää saateta valtion viranomaisten vahvistettavaksi. Maankäytön yleispiirteinen ohjaaminen ja toimintojen yhteensovittaminen tapahtuu kunnassa edelleen yleiskaavoituksella. Yleiskaava voidaan laatia sisällöltään ja oikeusvaikutuksiltaan joustavana erilaisten tilanteiden mukaisesti. Rantakaavoja voivat teettää myös yksityiset maanomistajat.

Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen Ympäristö- ja luonnonvarat vastuualueen alueidenkäyttöyksikön tehtävänä on edistää ja ohjata kuntien maankäytön suunnittelua ja rakentamista Lapin läänin alueella sekä valvoa, että kaavoituksessa, rakentamisessa ja muussa alueiden käytössä otetaan huomioon valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä muut alueiden käyttöä ja rakentamista koskevat maankäyttö- ja rakennuslain säännökset.

Nykyinen maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää, että kaavoja laadittaessa tehdään riittävät selvitykset myös kulttuuriympäristön kannalta arvokkaista alueista ja kohteista. Ne voivat olla maisemallisia ja/tai rakennetun ympäristön kohteita tai muinaisjäänöksiä. Kohteiden kulttuuriympäristölliset arvot tulee selvittää ennen kaavoitusta ja kaavan vaikutukset kulttuuriympäristöön arvioida kaavoituksen yhteydessä. Kaava ja siihen liittyvät selvitykset välittävät tietoa kulttuuriympäristöstä paitsi maankäytön suunnittelijoille ja viranomaisille myös maanomistajille ja paikallisille asukkaille. Kaavoitus on tärkein keino säilyttää ja vaalia kulttuuriympäristöämme.

Alueita tai yksittäisiä kohteita voidaan suojella erilaisilla kaavamerkinnoillä ja –määräyksillä antamalla joko määräyksiä tai suosituksia ja ohjeita. Kaavakartoissa suojellut kohteet osoitetaan ”/s”-aluemerkinnällä ja ”sr”-suojelukohdemerkinnällä. Kaavalla voidaan myös kiinnittää huomiota yksittäisen arvokkaan rakennuksen ympäristöön, jolloin turvataan arvorakennuksen säilyminen osana kokonaisuutta. Tällöin uuden rakentamisen tulee sopeutua vanhaan ympäristöön sopivaksi.

Muinaismuistolain nojalla suojellut kiinteät muinaisjäänökset esitetään kaavakartoissa mitatakaavasta ja merkityksestä riippuen kohde- tai aluemerkinä (SM/sm). Merkintöihin liittyy kaavamääräyksiä, joissa annetaan tarkempia ohjeita. Lain mukaan muinaisjäänöksen kohdalle

Kuva 167. LKYT 2006.

ei voi kaavassa osoittaa rakentamista. Rakennuspaikkojen oikealla sijoittelulla varmistetaan myös, ettei maanomistajalle koidu suojelusta kohtuutonta haittaa.

Muinaismuistolaki edellyttää, että alueen kiinteät muinaisjäänökset selvitetään ennen rakennustyön, maa-aineksen oton tai muun maankäyttöhankkeen aloittamista. Museovirasto tai maakuntamuseo tekee tarvittaessa arvion rakentamisen edellyttämästä tutkimustarpeesta. On tärkeää, että rakennushankkeen toteuttaja ottaa Museovirastoon yhteyttä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Useimmissa tapauksissa hankkeet voidaan riittävien tutkimusten jälkeen toteuttaa suunnitellulla tavalla. Pienimuotoisten yksityisten rakennushankkeiden kuten omakotitalojen takia tehtävistä arkeologisista tutkimuksista vastaa Museovirasto. Lapissa tällaisia tutkimuksia on toistaiseksi tehty vain muutamissa tapauksissa.

Kaavojen valmistelussa tarvitaan myös viranomaisten yhteistyötä. Merkittävistä kaavoista järjestetään kunnan, maakunnan liiton ja valtion viranomaisten välisiä viranomaisneuvotteluja. Niiden tarkoituksena on saattaa kunnan tai maakunnan liiton tietoon muun muassa valtakunnalliset ja tärkeät seudulliset alueidenkäyttötavoitteet sekä viranomaisten käsitykset tutkimusten ja selvitysten tarpeesta. Kaavaneuvotteluissa ovat viranomaisina osallisia myös Museovirasto tai yhteistyösopimuksen tehnyt alueellinen maakuntamuseo.

Metsänkäsittely ja arkeologinen kulttuuriperintö

Monet muinaisjäänökset sijaitsevat metsätalousalueilla, joissa on aika ajoin tehtävä erilaisia uudistustoimia. Suojelukohteiden sijainnista on otettava selvää jo metsäsuunnittelussa, jotta ne voidaan ottaa huomioon seuraavissa vaiheissa, erityisesti ajolinjoja ja lastauspaikkoja sijoitettaessa. Hakkuut

muinaisjäännösten kohdalla ovat sallittuja, kunhan ne tehdään jäännöksiä vahingoittamatta ja maanpintaa rikkomatta. Peittävän puuston poisto on myös muinaisjäännöksen hoitoa, koska rakenteet tulevat sen jälkeen paremmin esille. Hakkuissa syntyneet rangat ja oksat poistetaan muinaisjäännökseen kuuluvien rakenteiden päältä ja kuopista.

Maanpinnan muokkaus kuten äestys tai kantojen poisto on muinaisjäännösalueella aina kiellettyä, koska maaperän rikkoutuessa tuhoutuvat myös mahdolliset rakenteet ja kerrostumat. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio on yhteistyössä Museoviraston kanssa julkaissut ohjeet muinaisjäännösten huomioon ottamisesta metsänkäsitelyssä, joita saa muun muassa alueellisista metsäkeskuksista ja metsänhoitoyhdistyksistä. Metsäalan organisaatioissa alan ammattilaisille järjestetään vuosittain koulutusta kulttuuriperinnöstä ja metsien käsittelystä. Metsähallitus on käynnistänyt 2010 Suomessa laajan ja monivuotisen kulttuuriperinnön inventointihankkeen, joka liittyy Kansallisen metsäohjelman 2015 tavoitteisiin. Niiden mukaisesti kulttuuriperintökohteiden inventointi on vuoteen 2015 mennessä tehty kattavasti Metsähallituksen hallinnoimissa valtion metsissä ja aloitettu yksityismetsissä. Lapissa hanke aloitettiin 2010 Posion valtionmetsien inventoinnilla ja se etenee vuosittain muihin alueen kuntiin.

Rakennusjärjestys

Rakennusvalvonnalla on keskeinen rooli kulttuuriympäristön säilymisessä. Rakennuslupaa käsiteltäessä tulee harkita, miten uudisrakennus sopeutuu vanhaan ympäristöön ja onko rakennuksen kohdalla purettavalla rakennuksella kulttuurihistoriallisia, säilytettäviä arvoja. Rakennuksen purkamiseen tarvitaan lupa tai vähäisemmissä toimenpiteissä ilmoitus. Purkamlupa voidaan kuitenkin jättää myöntämättä, jos kyseessä on rakennus, jolla on kulttuurihistoriallisesti merkittäviä arvoja. Lupakäsittelyn yhteydessä tulee myös selvittää, koskeeko rakentaminen tai muu maankäyttö kiinteää muinaisjäännöstä. Maisemaa muuttaviin toimenpiteisiin tarvitaan maisematyölupa asemakaava-alueella ja yleiskaava-alueella jos kaavassa näin määrätään.

Kunnan laatima rakennusjärjestys on kunnan alueella tapahtuvan rakentamisen yleissäädos. Siinä määritellään mm. maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti, millaisille toimenpiteille tarvitaan rakennuslupa sekä annetaan ohjeita mm. uudisrakennusten sopeuttamisesta ympäristöön. Rakennusjärjestyksessä voidaan antaa ohjeita erikseen kaavoitetuille ja muille alueille sekä kult-

Kuva 168. LKYT 2007.

tuuriympäristöä koskevia ohjeita ja määräyksiä. Rakentamista ja korjaamista voidaan ohjata tarkemmilla rakennustapaohjeilla, joita voidaan laatia rakennusjärjestyksen tai kaavoituksen yhteydessä mm. kulttuurihistoriallisesti arvokkaille alueille. Tällöin voidaan antaa yksityiskohtaisia ohjeita rakennusten sijoittamisesta tonteille, rakennusten muodoista, kattokaltevuudesta, materiaaleista ja lähiympäristön hoidosta.

Kemin rakennusjärjestys löytyy internetistä osoitteesta: <http://www.kemi.fi/Tekninenpalvelukeskus/rakennusvalvonta/lomakkeet/rakennusjarj.pdf>

Kemin rakennusjärjestyksessä todetaan rakennuksen soveltumisesta ympäristöön ja maisemaan muun muassa seuraavasti:

- *Uudisrakennuksen, lisärakennuksen ja uudestaan rakentamisen tulee sopeutua rakennettuun ja luonnon ympäristöön rakennuksen sijoituksen, koon, muodon sekä julkisivun osalta. Rakennuspaikalla tai tontilla rakennusten tulee muodostaa ympäristöön ja kaupunkikuvaan sopeutuva kokonaisuus.*

Kansalaisen vaikuttamismahdollisuudet

Kaavat valmistellaan vuorovaikutuksessa niiden kanssa, joiden oloihin tai etuihin ne vaikuttavat. Kaavoituksesta tiedottamisesta, osallistumisesta ja viranomaisten yhteistyöstä säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa. Kaavoituksesta tiedottamisella varmistetaan, että osallisilla on mahdollisuus seurata kaavoitusta ja vaikuttaa siihen. Kunnat tiedottavat ajankohtaisista kaavahankkeista vuosittain julkaistavassa kaavoituskatsauksessa. Kaavan valmistelun aloittamisesta (vireille tulosta), nähtävillä olosta ja hyväksymisestä tiedotetaan paikallisissa sanomalehdissä. Poikkeuksena on vaikutukseltaan

vähäinen asemakaavan muutos, jonka vireille tulosta voidaan ilmoittaa kirjeellä asianosaisille.

Osallisia ovat ne, joiden oloihin tai etuihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa. Heitä ovat esimerkiksi kaava-alueen maanomistajat, asukkaat ja muut ympäristön käyttäjät. Viranomaiset ja yhteisöt ovat osallisia, kun kaavoitus koskee niiden toimialaa. Jos kaava vaikuttaa yli kuntarajojen, myös toisen kunnan jäsen voi olla osallinen. Suunnitellut osallistumistilaisuudet sekä perustiedot kaavahankkeesta esitetään osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa. Osallistua voi monella tavalla, esimerkiksi ottamalla yhteyttä kaavoittajaan, osallistumalla tiedotus- ja keskustelutilaisuuksiin tai esittämällä mielipide kaavasta sen ollessa nähtävillä.

Eri toimijoiden tavoitteet ja edut ovat usein keskenään ristiriitaisia. Vuoropuhelun avulla erilaisia näkemyksiä sovitetaan yhteen. Aina ei silti päästä kaikkien osapuolten kannalta hyväksyttävään lopputulokseen. Tällöin on mahdollista hakea muutosta kaavan hyväksymistä koskevaan päätökseen. Valitusoikeus on asianosaisilla, kunnan jäsenillä, eräillä yhteisöillä sekä valtion viranomaisilla. Vainutukseltaan vähäisestä asemakaavan muutoksesta valitusoikeus on suppeampi.

Maassamme toimii joukko kulttuuriympäristöjen hoitoon suuntautuneita yhdistyksiä. Lisäksi useimmilla kotiseutu-, kylä- ja kaupunginosayhdistyksillä on ohjelmassaan paikallisten ympäristöarvojen vaaliminen ja hoito. Kansalaisaktivistina voi tehokkaimmin vaikuttaa kaavoitukseen toimimalla erilaisissa yhdistyksissä. Ympäristötietoinen kansalainen voi avata julkisen keskustelun paikallislehdessä ongelmalliseksi kokemassaan kysymyksessä. Yksi mahdollisuus on kääntyä poliittisten päättäjien puoleen ja edellyttää kenties huomiotta jääneiden ympäristöarvojen tarkempaa selvittämistä tai vaihtoehtoisten ratkaisumallien tutkimista.

Rakennusperinnön hoito

Korjaushanke

Viisaan korjaamisen lähtökohtana on rakennuksen ominaispiirteiden hyväksyminen ja turhien muutosten välttäminen. Usein ajatellaan että vanhan kunnioitus koskee vain suojeltuja ja erityisen arvokkaita taloja. Kuitenkin jokainen aikaa kestänyt rakennus on osoitus kelvollisesta rakentamisesta ja onnistuneista rakenneratkaisuista.

Suunnitteluvaiheeseen on hyvä varata aikaa jopa vuosi. Jos mahdollista, talossa kannattaa asua

Kuva 169. Marttalan museoalueen rakennus. LKYT 2006.

ennen korjausten aloittamista. Tällöin omistaja tutustuu ja tottuu taloonsa ja oppii erottamaan oleelliset korjaustarpeet. On järkevämpää ja halvempaa ihmisen sopeutua rakennukseen kuin yrittää muuttaa rakennusta väkisin toisenlaiseksi. Tärkein edellytys korjata oikein on tuntee talonsa rakenteet, rakennushistoria ja ominaispiirteet. Näiden selvittämiseksi saatetaan tarvita kuntoarviota, tarkempia kuntotutkimuksia ja rakennushistorian selvitystä.

Ennen korjauksiin ryhtymistä arvioidaan rakennuksen historian aikana syntyneet muutokset ja suhtautuminen niihin. Alkuperäisen asun palauttamiseen ei yleensä ole syytä, myöhemmistä muutoksista poistetaan ainakin toiminnaltaan epäonnistuneet rakenteet. Samassa talossakin voi olla monenlaisia korjaustarpeita. Vaurioituneet rakenteet korjataan tai kunnostetaan. Restauroiniksi kutsutaan korjausta, jossa talon ominaispiirteet, rakennustapa ja historia otetaan huomioon kaikissa päätöksissä.

Viisas kiinteistönpito

Jokaisen talon- tai asunnonomistajan on hyvä tuntee talonsa, sen historiaa, muutosvaiheita ja nykyinen kunto. Rakennuksen korjaus- ja muutostöiden tulisi perustua pitkän tähtäimen korjaussuunnitelmaan, jossa on arvioitu esimerkiksi kymmenen seuraavan vuoden aikana tarvittavat

korjaukset kustannusarvioineen. Korjaussuunnitelma pohjautuu kuntoarvioon, jonka on tehnyt arviointiin erikoistunut asiantuntija. Kuntoarvion tulee sisältää rakennuksen kaikki rakennusosat ja tekniset järjestelmät. Kuntoarviossa määritellään myös tarkempien kuntotutkimusten tarve. Vaikka kuntoarvioita ei teettäisikään ulkopuolisella asiantuntijalla, kannattaa talon rakennusosat käydä läpi ja kirjata havainnot. Korjausten taustaksi tarvitaan myös tietoa talon historiasta ja ominaispiirteistä. Samaan mappiin voi koota tietoa tehdyistä korjauksista, yksityiskohdat kuten käytetyt maalityypit unohtuvat helposti. Hyvin ylläpidetty huoltokirja on arvokas dokumentti tulevissa korjauksissa ja taloa myytäessä.

Talo vaatii säännöllistä hoitoa. Vuoden kiertoön liittyviä töitä ovat mm. rännien puhdistaminen syksyllä, lumityöt talvella sekä puutalossa alustan kissanluukkujen avaaminen keväällä. Pieni summa vuosittaisiin ylläpitokorjauksiin pidentää isompien korjausten väliä. Viisaaseen kiinteistönpitoon kuuluu myös omien voimavarojen tunteminen: onko aikaa tehdä itse, mitä pystyy itse tekemään, paljonko rahaa on käytettävissä vuosittain ja paljonko lainaa voi ottaa isoihin korjauksiin.

Puitteet korjauksille

Kun talon ostoa tai korjausta vasta suunnitellaan, kannattaa ottaa yhteyttä kunnan rakennusvalvontaan ja kaavoituksesta vastaavaan tahoon. Niissä osataan kertoa, mitkä korjaukset vaativat rakennuslupaa, onko rakennus kulttuurihistoriallisesti arvokas tai suojeltu ja mitä suojelu käytännössä tarkoittaa. Rakennusvalvontaviranomainen kertoo eri toimenpiteiden vaatimista luvista. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten lupakäsittelyn yhteydessä rakennustarkastaja saattaa pyytää ehdotetuista muutoksista lausunnon maakuntamuseolta tai Museovirastosta.

Vanha talo voidaan korjata sen rakentamisajan kohdan rakentamistavan ja -ratkaisujen mukaisesti. Laajemmissa ja uudisrakentamiseen verrattavissa, useimmiten luvanvaraisissa, korjauksissa noudatetaan nykyisiä rakentamismääräyksiä, joita vanhojen rakennusten kohdalla sovelletaan. Soveltamisesta on syytä aina neuvotella kunnan rakennusvalvontaviranomaisen kanssa. Määräyksistä poikkeaminen ei missään tapauksessa saa vaarantaa asukkaiden terveyttä tai huonontaa turvallisuutta. Perinteiset rakenteet yleensä toimivat riittävän hyvin sellaisenaan tai pienin muutoksilla. Ammattitaitoinen arkkitehti tai rakennesuunnittelija pystyy parhaiten esittämään perustelut poikkeuksille. Esimerkiksi märkätilojen suunnitteluratkaisuissa tulee kuitenkin noudattaa niitä koskevia nykymääräyksiä.

Kuva 170. LKYT 2006.

Järkevä korjausjärjestys

Korjaustarpeita on monenlaisia. On hyvä erottaa välttämättömät korjaukset sellaisista, jotka voidaan tehdä vähitellen asukkaiden terveyden tai talon kunnan vaarantumatta. Kiireellisiä ja välttämättömiä korjauksia ovat mm. vuotava katto, kosteus- ja homevauriot sekä vakavat kantavien rakenteiden vauriot. Näistä aloitetaan. Kun vakavat vauriot on korjattu, voidaan muita töitä tehdä vähitellen vaikka vuosien kuluessa. Asumisen kannalta oleellisia tiloja ovat pesutilat ja keittiö. Kun ne on saatu toimiviksi, voidaan muita huonetiloja kunnostaa ajan kanssa.

Talon säilymisen kannalta tärkeimmät rakennusosat ovat perustukset ja vesikatto. Vuotava vesikatto vaurioittaa rakenteita nopeasti. Vesikatto kannattaa paikata tai suojata tilapäisesti, jos sen korjaamista joudutaan odottelemaan. Perustusten vauriot vaikuttavat koko runkoon. Vaurioitumisen saa hidastumaan, kun maan pintaa talon ympärillä alennetaan ja kallistetaan pois päin.

Talon korjaamista ei pidä aloittaa summittaisella purkamisella. Jätelavalle saattaa päätyä talon historiaan oleellisesti kuuluvaa materiaalia. Esimerkiksi vanhoja pinkopahveja tapetteineen ei kannata repiä pois. Niistä saadaan tietoa talon vaiheista, ne voidaan usein säilyttää ja kiristää tai vähintään jättää uudempien kerrosten alle. Säilytettävät rakennusosat täytyy myös suojata kunnolla rakennustöiden ajaksi.

Kunnostajan 10 käskyä

- Älä korjaa kunnossa olevaa, älä uusi korjattavissa olevaa. Paikkaa ja kunnosta.
- Selvitä vaurion syy ja poista se. Korjaa vasta sitten ja korjaa entiselleen.
- Käytä samoja materiaaleja ja työmenetelmiä kuin ennenkin on käytetty. Älä kokeile uutuuksia.
- Säilytä vanha rakenne. Ellei se olisi kelvollinen, ei talosta olisi koskaan tullut vanhaa.
- Jos voit, asu talossasi vuosi ennen kuin ryhdyt korjaamaan sitä. Ellei talosi riitä sinulle, vaihda mieluummin taloa.
- Älä käytä materiaaleja, joita et voi myöhemmin vaihtaa tai korjata. Älä laiminlyö huoltotöitä. Useimmat vauriot aiheutuvat huonosta hoidosta ja väärästä korjauksesta.
- Vanhojen rakennusten kauneus on niiden herkästi turmeltuvissa mittasuhteissa. Lämpötaloudelliset korjaukset eivät saa määrätä rakennuksen ulkonäköä. Useimmiten riittää seinärakenteiden tiivistäminen ja yläpohjan lisäeristys.
- Hyväksy epäsäännöllisyyksiä, mutkia ja vinoutta, pientä epäkäytännöllisyyttä. Hyväksy tyylikerrostumia ja vanhanaikaisia ratkaisuja.
- Hylkää tyyli- ja materiaalijäljitelmät.
- Hylkää haaveet alkuperäistämisestä. Muutokset ovat osa rakennuksen historiaa. Palauttaminen onnistuu vain harvoin.

Nämä kunnostajan 10 käskyä ovat Museoviraston vuonna 1989 järjestämästä kiertonäyttelystä Ihmisten talot, josta vastasi Ulla Rahola. Asia ei ole vanhentunut, vaan nämä säännöt pitävät edelleen hyvin paikkansa kun on kyse vanhan rakennuksen korjaamisesta. Vaikka viime vuosien aikana on keskitytty korostamaan rakennusten energiatehokkuutta, vanhan rakennuksen korjaamisen peruseräaatteet eivät ole muuttuneet.

Korjausten teettäminen

Suomessa on pitkä omatoimirakentamisen perinne. Usein korjaukset myös suunnitellaan itse. Ammattitaitoisen suunnittelijan käyttö säästää kuitenkin kustannuksia, aikaa ja vaivaa. Korjaus- ja restaurointisuunnittelu on erityisalansa, joka vaatii vuosien opiskelua ja hyvää perehtyneisyyttä rakennusperintömme historiaan, vanhoihin rakennuksiin ja rakennustapoihin. Suunnittelijan työ- eli referenssiluettelosta voi tarkistaa, onko hän suunnitellut ennenkin vastaavanlaisia kohteita.

Suunnittelijan apua saatetaan tarvita pientenkin toimenpiteiden järkevän toteutusjärjestyksen laatimiseksi. Laajoissa korjaustöissä suunnittelija on välttämätön.

Ammattitaitoiset, luotettavat ja vanhoihin rakennuksiin perehtyneet ammattilaiset ovat tärkeitä korjaushankkeen onnistumisessa. Hyvien suunnittelijoiden ja rakentajien löytämiseksi kannattaa nähdä vaivaa. Lapista valitettavasti puuttuu korjausrakentamisen keskus, josta saisi kerralla tietoa korjausrakentamisen eri osa-alueita hallitsevista rakennusmiehistä, suunnittelijoista ja kierrätysmateriaalien kuten vanhojen hirsien saatavuudesta eri puolilla maakuntaa. Asiaan on kuitenkin tulossa parannusta, sillä vuosina 2009–2011 toimiva Kisälli-hanke tuottaa ammattitaitoisia korjausrakentajia myös Lappiin. Tietoa näistä osaajista ja heidän palveluistaan voi tiedustella esimerkiksi ELY-keskuksen Ympäristö ja luonnonvarat -vastualueen alueidenkäyttökysiköstä.

Korjaustyöt voidaan teettää urakkana tai tuntityönä. Urakalla tehtäväksi sopivat sellaiset työvaiheet, jotka on helppo määritellä etukäteen. Korjaustöitä kuitenkin teetetään usein tuntityönä, koska piilossa olevia rakenteita ja vaurioita ei voi tarkasti arvioida etukäteen. Korjaustöistä on aina tehtävä kirjallinen sopimus, esimerkiksi pienurakkasopimus. Rakennuslupaa vaativissa toimenpiteissä täytyy olla nimettyä vastaava työnjohtaja, mutta hyvä työnjohtaja on suuri apu muillakin työmailla. Rakennuttajan on huolehdittava työmaan turvallisuudesta ja siisteydestä. Korjaustyötä on myös valvottava. Vaativissa korjaustöissä ja teknisten järjestelmien (LVIS) korjauksissa kannattaa aina palkata ammattivalvoja.

Korjausneuvontaa ja avustuksia

Avustuksia rakennusten entistävään korjaamiseen kulttuurihistoriallisesti arvokkaille kohteille myöntää Museovirasto ja rakennusperinnön hoitoon Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen Ympäristö ja luonnonvarat -vastualueen alueidenkäyttökysikkö antaa tietoa rakennusperinnön hoitoon tarkoitettujen avustusten ja Museovirasto entistämisen avustusten hakemisesta. Suomen Kotiseutuliitolta voi hakea avustusta seurantalokorjausta varten ja Museovirastosta harkinnanvaraista avustusta museorakennuksen korjaamiseen. Kunnat myöntävät peruskorjausavustusta ja ELY-keskusten elinkeino -vastualueet (entiset TE-keskukset) avustusta erilaisiin elinkeinoihin ja niiden kehittämiseen liittyviin hankkeisiin. Kirkkohallitus myöntää avustuksia ja tukilainoja kirkkojen, seurakuntatalojen ja pappiloiden korjaukseen.

Kuva 171. LKYT 2006.

Avustusten ehtona on yleensä se, että korjaus tehdään entisenlaisilla materiaaleilla ja menetelmillä vanhaa rakennustapaa kunnioittaen. Hakuaika on syksyllä ja avustus myönnetään seuraavaksi vuodeksi, avustuspäätökset pyritään tekemään kevään aikana. Avustuksia ei myönnetä takautuvasti jo tehdyt korjaukset varten. Avustusta voidaan myöntää myös korjaussuunnitelman tekemistä varten. Avustusta voi hakea samaan kohteeseen useana vuonna peräkkäin, esimerkiksi yhtenä vuonna kengitykseen ja rungon korjaamiseen, toisena katon korjaukseen ja seuraavana vuonna taas ikkunoiden ja ovien kunnostamista varten. Kaikkea ei yleensä ehdi eikä kannata yrittää korjata kertahetimitä. Hyvistä korjausmenetelmistä löytyy tietoa mm. Museoviraston Korjauskortistosta. Korteissa paneudutaan eri aiheisiin selkeästi.

Korjausrakentamisen käsitteitä

Restaurointi, entistäminen

Korjaus, joka tähtää rakennettuun ympäristöön tai rakennukseen sisältyvien antikvaaristen ja arkkitehtonisten arvojen ylläpitämiseen. Korjauksessa käytetään konservoivia toimenpiteitä.

Rekonstruointi

Rakennuksen tai rakennuksen osan rakentaminen uudelleen säilyneiden osien ja / tai asiakirjojen perusteella.

Konservointi

Konservointi on rakennuksen, rakennusosan tai pintakäsittelyn suojaamista tuhoutumiselta ja niissä olevien vikojen korjaamista konservoinnin asiantuntijan toimenpiteillä.

Arkeologisen kulttuuriperinnön hoito

Museovirasto vastaa arkeologisen kulttuuriperinnön hoidosta, johon kuuluu muinaisjäännösten ja niiden ympäristön kunnossapito sekä käytön suunnittelu ja organisointi. Hoidon tavoitteena on jäännöksen säilyttäminen, mikä useimmiten tarkoittaa jäännöstä peittävän kasvillisuuden poistoa ja näkymien avaamista. Hoitoon tarvitaan aina myös maanomistajan lupa.

Museoviraston luvalla muinaisjäännöksiä voivat hoitaa myös maanomistajat, muut valtionlaitokset, kunnat tai muut yhteisöt sekä rekisteröidyt yhdistykset. Museovirasto opastaa ja neuvoo luvan saajaa hoito- ja käyttösuunnitelman teossa ja varsinaisesta käytännön työstä vastaavat alueelliset ja paikalliset toimijat.

Muinaisjäännösten hoitoon ei toistaiseksi voi saada suoraa rahallista tukea. Arvokkaaksi määritellyn perinnebiotoopin alueella sijaitsevan muinaisjäännöksen hoitoon on kuitenkin mahdollista anoa erityisympäristötukea. Luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistämiseksi tarkoitettua tukea voidaan käyttää myös muinaisjäännösten hoitoon. Tukea voivat tällä hetkellä hakea sekä viljelijät että rekisteröidyt yhdistykset. Muinaisjäännösten hoito voidaan liittää myös kylämaisemien kunnostukseen tai luonto- ja kulttuuripolkujen rakentamiseen, jolloin työhön on mahdollista hakea rahoitusta esimerkiksi Leader-toimintaryhmiltä. Rekisteröidyt yhdistykset voivat hoitaa muinaisjäännöksiä myös talkoilla.

Muinaisjäännökset sopivat hyvin opetus-, nähtävyyss- ja matkailukohteiksi. Lähtökohtana on, että esiteltävät kohteet ovat hoidettuja ja opastettuja. Kotiseutuyhdistykset, museot tai koulut voivat hakea lupaa esimerkiksi oman nimikkojäännöksen hoitoon. Opasteiden suunnitteluun saa neuvontaa ja ohjausta Museovirastosta tai Lapin maakuntamuseosta.

Lapin alueella muinaisjäännösten hoito oli vilkkaata 1988–1991, jolloin Museovirastolla oli Ivallossa oma aluesuunnittelija. Hoidon piiriin on kuulunut kaikkiaan parikymmentä muinaisjäännöstä, mutta nykyisin niitä on vain kymmenkunta Inarissa ja Utsjoella. Useimpia hoidetaan Museoviraston, Lapin ELY-keskuksen tai Metsähallituksen välisenä yhteistyönä, osana laajempaa kulttuuriympäristön hoitoa. Esimerkkinä paikallisesta toiminnasta voidaan mainita Utsjoen Kirkkotupayhdistys, joka hoitaa erityistuella Utsjoen kirkkotuvan näyttäluetta.

Kuva 172. Kemin satamaa. Tiina Elo 2011.

LÄHTEET

- Aaltonen Leena. 2005. Vallitunsaaren kiehtova menneisyys. Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi. Maakunnallinen museolehti Raito 1/2005, 15-19.
- Alakulppi Jaakko. 2006. Lapin ilmailuhistoria II. Jälleenrakentamisesta 1945 Lapin lentomatkailuun ja Hornetkauteen 2001. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 10, Vaasa.
- Alakärppä, Jalo; Núñez, Milton; Ojanlatva, Eija; Okkonen, Jari, & Ylimaunu, Timo. 1997. Kemin Aaltokankaan ja Simon Kortejärvenkankaan arkeologiset kaivaukset kesällä 1995. – Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 12: 1–19.
- Andersson, G. A. 1912. Kemijärven pitäjän vaiheita. Kemin uusi kirjapaino, Kemi.
- Appelgren, Hjalmar. 1881. Muinaisjäännöksiä ja Tarinoita Kemin kihlakunnan itäisissä osissa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja V. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Arkeologia Suomessa - Arkeologi i Finland. Arkeologiset kenttätutkimukset Suomessa 1985 -. Museovirasto, Helsinki.
- Arkeologinen inventointi. 2002. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen. (Toim. P. Maaranen ja T. Kirkinen.) Museovirasto, Jyväskylä.
- Calamnius, Johan. 1868. Muinaistiedustuksia Pohjanperiltä. Suomi II:7. Helsinki.
- Castrén Z. 1894. Vanhan ajan muistoja Kemin, Tervolan ja Simon seurakunnista. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XIV. Helsinki.
- Hedman Ossi. 1969. Kemin kaupungin historia I. Kemin kaupunki, Kemi.
- Hedman Ossi. 1976. Kemin kaupungin historia II. Kemin kaupunki, Kemi.
- Hedberg Juhani. 2011. Vanhan puutalon vaiheita. Jatuli XXXI. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Heikonen Vilho. 1998. Vanhan maantien tarina. Jatuli XXV. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisuja, Kemi.
- Helistö Martti. 2001. Kemin asutuksen historiaa. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisuja, Kemi.
- Hietala Timo. 2011. Junneliuksen talon vuosikymmenet. Jatuli XXXI. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Huurre, Matti. 1983. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Kuusamo.
- Ikäheimo, Janne ja Lipponen, Sanna (toim.). 2009. Ei kiveäkään kääntämättä. Juhlakirja Pentti Koivuselle. Pentti Koivusen juhlakirjatoimikunta, Oulu.
- Iltanen Jussi. 2009. Radan varrella. Suomen rautatieliikennepaikat. Karttakeskus, Helsinki.
- Itkonen Martti. 2001. Kemijoen Uittoyhdistys 1901–2001. Kemijoen uittoyhdistys, Tornio.
- Johansson, Peter ja Kujansuu Raimo (toim.). 2005. Pohjois-Suomen maaperä. Maaperäkartoitusten 1:400 000 selitys. Geologian tutkimuskeskus, Espoo.
- Julku, Kyösti. 1991. Kemin ja Tornion vanha raja. Studia historica septentrionalia 19. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Kemin kaupungin satamakomitea. 1971. Kemin ulkosatama- ja satamaratakysymyksestä. Jatuli XIII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Koivuniemi Salme. 1951. Peräpohjolan viimeinen savupirtti. Jatuli III. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Koivunen, Pentti; Vahtola, Jouko; Satokangas, Reija ja Itkonen, Martti. 1997. Keminmaan historia. Keminmaan seurakunta, Jyväskylä.
- Kotivuori, Hannu ja Torvinen, Markku. 1992. Länsi-Pohjan kiinteät muinaisjäännökset. Lapin seutukaavaliiton julkaisuja. Sarja A ; 117. Lapin seutukaavaliitto, Rovaniemi .
- Krankka, Pekka. 1992. Kemin kaupungin alueen kiinteät muinaisjäännökset. Jatuli XXII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi. 39–41.
- Lapin rakennusperintö. 1984. Lapin läänin rakennusperintö ry, Rovaniemi.
- Leppäsaajo Pekka. 1961. Maallikon mietteitä Kemin kaupunkikuvasta. Jatuli VIII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Lassila, Juhani. 2001. Lapin koulutushistoria: kirkollinen alkuopetus, kansa-, perus- ja oppikoulut. Osa 1. Acta universitatis Ouluensis: Series E. Scientiae Rerum Socialium. Oulun yliopisto, Oulu.
- Lavento, Mika (toim.) 2004. Early in the North. Archaeological Society of Finland : Finnish Antiquarian Society, Helsinki. Iskos 13.
- Limatius Virpi. 1990. Kemin kaupungintalon historiaa. Jatuli XXI. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.
- Linkola, Martti (toim.). 1967. Entinen Kemijoki. Kemijoki Oy, Helsinki.
- Lokio, Jarmo. 1997. Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi.
- Länsi-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. 2011. Koonnut Mika Sarkkinen. Lapin liitto, Rovaniemi.
- Maisema-alue työryhmän mietintö I (66/1992). Maisemanhoito. 1993. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, Helsinki.
- Maisema-alue työryhmän mietintö II (66/1992). Arvokkaat maisema-alueet. 1993. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, Helsinki.

Maiseman muisti. Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset. (toim. Paula Purhonen ja Helena Ranta) 2001. Museovirasto, Helsinki.

Matala Heikki. 1977. Kemi Oy:n rakentamisen historiaa. Jatuli XVI. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.

Metsä, harju ja järvi. Näkökulmia suomalaisen maisematutkimukseen ja -suunnitteluun. 2000. Raivo, Petri J. ja Saarinen, Jarkko (toim.). Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 776. Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, Rovaniemi.

Mäkinen, Kalevi. 1998. Maankohoaminen Kemijoen uoman muokkaajana. Maakunnallinen museolehti Raito 1998/1. Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi. 9–13.

Mäkinen Katri. 2002. Kemin Pirtti 1927–2002. Kulttuuria ja huvielämää Kemissä ennen ja jälkeen sotien. Kemin Pirtin 75-vuotisjuhlakirja. Kemin VPK-säätiö, Jyväskylä.

Mäkivuoti, Markku. 1994. Perämeren kansallispuiston kiinteät muinaisjäännökset. Metsähallituksen julkaisu- ja, sarja A no 23. Metsähallitus luonnonsuojelu, Vantaa.

Mäntylä, Karihaara. Ab Kemi O.Y:n asuntoalue. 1945. Kemi.

Okkonen, Jari. 2003. Jättiläisen hautoja ja hirveitä kivi- rökkiöitä – Pohjanmaan muinaisten kivirakennelmien arkeologiaa. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora, 52. Oulun yliopisto, Oulu.

Perämeren kansallispuiston, Perämeren saarten ja Röntän Natura 2000 -alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 2009. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 57. Metsähallitus luonnonsuojelu, Jyväskylä.

Pihkala Antti. 1994. Perämeren kansallispuisto. Rakentamisohjeet. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja B No 9. Metsähallitus luonnonsuojelu, Vantaa.

Rautamäki, Maija. 1989. Maisema rakentamisen perustana. Selvitys 2/1989. Ympäristöministeriö Kaavoitus ja rakennusosasto, Helsinki.

Rönkkö Pekka. 1985. Noitarummusta kirkkauden kruunuun. Lapin kirkkomaalauksia keskiajalta nykypäiviin. Pohjoinen, Oulu.

Salmi, Juhani. Kemi 1949. Suomen kohtalonratkaisu. Gummerus, Jyväskylä.

Schulz, Eeva-Liisa ja Carpelan, Christian (toim.). 1997. Varhain Pohjoisessa. Maa. Varhain Pohjoisessa -hankkeen artikkeleita. Early in the North : the land : reports of The Early in the North project. University of Helsinki, Department of Archaeology, Helsinki. Helsinki papers in archaeology no. 10.

Schulz, Eeva-Liisa ja Carpelan, Christian (toim.). 1998. Varhain Pohjoisessa. Johdanto. Varhain Pohjoisessa -hankkeen artikkeleita. University of Helsinki, Department of Archaeology, Helsinki. Helsinki Papers in Archaeology no.11.

Silvennoinen Kari. 1969. Kemin Työväenyhdistys 1887-1967. Kemin työväenyhdistys, Kemi.

Snellman Erkki. 1994. Purouitosta sortteerille. Katsaus Kemijoen uiton 200-vuotistaipaleeseen. Jatuli XXIII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisuja, Kemi.

Taavitsainen, Jussi-Pekka, Hiekkanen Markus ja Oinonen Markku. 2009. Keminmaan Valmarinniemen polttohautaukset. Teoksessa Ei kiveäkään kääntämättä. Juhlakirja Pentti Koivuselle (toim. Janne Ikäheimo ja Sanna Lipponen). Pentti Koivusen juhlakirjatoimikunta, Oulu. 203–212.

Teerijoki Niilo. 1979. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistys 1938–1978. Jatuli XVII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi.

Tiitinen, Teija. 1999. Hiidenkuias ja tulikukka. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon. Museovirasto, Helsinki.

Uusi-Seppä, Niina (toim.). 2009. Satakunnan kulttuuriympäristöohjelma 2009 – 2015. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 7/2009. Lounais-Suomen ympäristökeskus, Helsinki.

Ylimaunu, Timo. 1992. Kemin esihistoriaa muinaisjäännösten inventoinnin perusteella. Jatuli XXII. Kemin Kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu, Kemi. 28–38.

Ylimaunu, Timo. 1995. Kvenland 1000. Perämeren rannikon ihminen rautakaudella. Saarijärvi.

Julkaisemattomat lähteet

Alakare Saija. 2008. Kemin Urheilutalo. Kemin kaupunki, asemakaavoitus.

Eloranta Tero. Sairaalan rakennukset. Kemin kaupunki.

Holopainen Matti ja Svanberg Tuomo. 1993. Kiinteistö Oy Itätuulen ja Kemin kunnallisen vuokra-asumisen historiaa 1993.

Ruohonen Anneli. 1987. Kemin Sauvosaaressa perinteinen rakennuskanta ja kansainvälisen rakennustyylin ensimmäiset tyylipiirteet 1940 saakka.

Teppo Jorma. 2005. Kemin seurakunnan Paattionlehdon hautausmaa. Rakennushistoriaselvitys.

Tervaoja Jussi. 2008. Vallitunsaari. Rakennushistoriallinen selvitys 11.4.2008. Arkkitehtitoimisto Jussi Tervaoja Oy.

Torvinen Ville. 1997. Pitzenin talo. Rakennushistoria. Artenomin opinnäytetyö. Oulun käsi- ja taideteollisuusoppilaitos.

Suvanto Maria. 2006. Vanha rantatie Lapin läänin alueella. Inventointi. Lapin liitto. Lapin tiepiiri. Rovaniemi.

Arkistolähteet

Museoviraston arkeologian ja rakennushistorian ja kulttuurihistorian osaston arkistot.

Elektroniset lähteet

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen arkeologinen tietokanta. Lapin kiinteät muinaisjäännökset vuoteen 2006. Koonnut Mika Sarkkinen 2007. Lapin ELY-keskus.

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen inventointitietokanta: Kemi 2006–2007. Lapin ELY-keskus, Rovaniemi.

Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri. Jatkuvasti päivitettävä tietokanta, joka sisältää tietoa esihistoriallisista ja historiallisista kiinteistä muinaisjäännöksistä ja löytöpaikoista. Kulttuuriympäristön rekisteriportaali: <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

Pohjanperän muinaismuistot -sivusto. Tornionlaakson maakuntamuseo, Kemin taidemuseo ja Oulun yliopisto. URL-osoite: <http://www.tornio.fi/muinaismuistot>

Rakennusperintö-portaali. Korjaushanke. http://www.rakennusperinto.fi/Hoito/Korjaushanke/fi_FI/Korjaushanke/

Wikipedia. Maankohoaminen. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Maankohoaminen>

KUVAILEHTI

<i>Julkaisija</i>	Ympäristöministeriö ja Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen Ympäristö ja luonnonvarat -vastuualue			<i>Julkaisu-aika</i> Joulukuu 2013
<i>Tekijä(t)</i>	Minna, Heljala, Sirkka-Liisa Seppälä ja Tiina Elo			
<i>Julkaisun nimi</i>	Meren ja teollisuuden kaupunki • Kemin kulttuuriympäristöohjelma			
<i>Julkaisusarjan nimi ja numero</i>	Suomen ympäristö 15/2013			
<i>Julkaisun teema</i>	Rakennettu ympäristö			
<i>Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut</i>				
<i>Tiivistelmä</i>	Kemin kaupungin kulttuuriympäristöt löytyvät niin kaupungin ydinkeskustasta kuin sen lähiöistä ja reuna-alueilta. Kulttuuriympäristöt muuttuvat kaupungeissa kiihtyvällä vauhdilla ja siksi niiden dokumentointi on tärkeää. Ohjelmassa luodaan katsaus kaupungin kulttuuriympäristön historialliseen kehitykseen ja esitellään perustiedot rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön nykytilanteesta. Ohjelmatyön päämääränä on tarjota tietoa kaavoituksen ja muun suunnittelun välineeksi sekä vahvistaa asukkaisen paikallisidentiteettiä ja tietoisuutta omasta ympäristöstään. Kirja toimii myös kotiseudun lukukirjana ja arvokkaiden kohteiden tietopankkina. Vastuu kulttuuriympäristöistä on niin yksityisillä ihmisillä kuin yhteisöillä.			
<i>Asiasanat</i>	kulttuurimaisema, kulttuuriympäristö, rakennettu ympäristö, rakennusperintö, rakennussuojelu, maisemanhoito, rakentamisen historia, perinnemaisema, muinaisjäänös, arkeologia, Lappi, Kemi			
<i>Rahoittaja/ toimeksiantaja</i>	Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hanke, Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus, Ympäristö- ja luonnonvarat -vastuualue, alueidenkäyttöyksikkö			
	ISBN 978-952-11-4251-2 (nid.)	ISBN 978-952-11-4252-9 (PDF)	ISSN 1238-7312 (pain.)	ISSN 1796-1637 (verkkokj.)
	<i>Sivuja</i> 123	<i>Kieli</i> suomi	<i>Luottamuksellisuus</i>	<i>Hinta (sis. alv 8 %)</i>
<i>Julkaisun myynti/ jakaja</i>	www.ym.fi/julkaisut			
<i>Julkaisun kustantaja</i>	Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hanke			
<i>Painopaikka ja -aika</i>	Edita Prima Oy, Helsinki 2013			

PRESENTATIONSBLAD

<i>Utgivare</i>	Miljöministeriet och Närings-, trafik- och miljöcentralen i Lappland	<i>Datum</i> December 2013		
<i>Författare</i>	Minna Heljala, Sirkka-Liisa Seppälä och Tiina Elo			
<i>Publikationens titel</i>	Meren ja teollisuuden kaupunki • Kemin kulttuuriympäristöohjelma (Havets och Industriens Stad • Kulturmiljöprogram i Kemi)			
<i>Publikationsserie och nummer</i>	Suomen ympäristö 15/2013			
<i>Publikationens tema</i>	Byggd miljö			
<i>Publikationens delar/ andra publikationer inom samma projekt</i>				
<i>Sammandrag</i>	Kulturmiljöerna i Kemi befinner sig inom stadens centrum och förort. Kulturmiljöer förändrar sig i en allt snabbare takt i städerna och därför är det viktigt att dokumentera dem. Programmet ger en översikt över den historiska utvecklingen av Kemis kulturmiljö och lägger fram fakta om nuläget av byggd miljö och arkeologisk kulturarv. Programmet syftar till att ta fram uppgifter som behövs vid planläggning och övrig planering samt att stärka kommuninvånarnas lokala identitet och medvetenhet om sin omgivning. Boken fungerar också som en hemtraktens läsebok och som en databank för värdefulla fornlämningsplatser. Ansvar för kulturmiljön vilar både på enskilda människor och på sammanslutningar.			
<i>Nyckelord</i>	kulturlandskap, kulturmiljö, byggd miljö, byggnadsarv, byggnadskydd, landsskapsvård, byggandets historia, vårdbiotoper, fornlämnningar, arkeologi, Lappland, Kemi			
<i>Finansiär/ uppdragsgivare</i>	Lapplands kulturmiljöprogram -projekt, Närings-, trafik och miljöcentralen i Lappland			
	ISBN 978-952-11-4251-2 (hft.)	ISBN 978-952-11-4252-9 (PDF)	ISSN 1238-7312 (print)	ISSN 1796-1637 (online)
	<i>Sidantal</i> 123	<i>Språk</i> <i>finsk</i>	<i>Offentlighet</i>	<i>Pris (inneh. moms 8 %)</i>
<i>Beställningar/ distribution</i>	www.ym.fi/julkaisut			
<i>Förläggare</i>	Lapplands kulturmiljöprogram -projekt,			
<i>Tryckeri/tryckningsort -år</i>	Edita Prima Ab, Helsingfors 2013			

DOCUMENTATION PAGE

<i>Publisher</i>	Ministry of the Environment and Centre for Economic Development, Transport and the Environment for Lapland		<i>Date</i> December 2013	
<i>Author(s)</i>	Minna Heljala, Sirkka-Liisa Seppälä and Tiina Elo			
<i>Title of publication</i>	Meren ja teollisuuden kaupunki • Kemin kulttuuriympäristöohjelma (City of sea and Industry • Cultural Environmental Programme of Kemi)			
<i>Publication series and number</i>	Suomen ympäristö 15/2013			
<i>Theme of publication</i>	Build environment			
<i>Parts of publication/ other project publications</i>				
<i>Abstract</i>	The cultural landscapes in Kemi can be found within the city centre and suburbs. Cultural landscapes are partly changing at an ever-increasing pace in the cities, and for that reason it is crucial to get them documented. The programme gives an overview of historical developments and presents basic data on the present situation of the constructed environment and archaeological heritage. The programme provides information to be used in land use planning and other planning work and to strengthen the local identity and awareness of the cultural environment. The book serves also as a native region reading book as well as a data bank for valuable objects. Responsibility for the cultural environment rests both with individual people and organizations.			
<i>Keywords</i>	cultural landscape, cultural environment, constructed environment, construction heritage, construction protection, landscape care, archaeological remains, archaeology, Lapland, Kemi			
<i>Financier/ commissioner</i>	Laplands Cultural Environmental Programme -project, Centre for Economic Development, Transport and the Environment for Lapland			
	ISBN 978-952-11-4251-2 (pbk.)	ISBN 978-952-11-4252-9 (PDF)	ISSN 1238-7312 (print)	ISSN 1796-1637 (online)
	<i>No. of pages</i> 123	<i>Language</i> Finnish	<i>Restrictions</i>	<i>Price (incl. tax 8 %)</i>
<i>For sale at/ distributor</i>	www.ym.fi/julkaisut			
<i>Financier of publication</i>	Laplands Cultural Environmental Programme -project,			
<i>Printing place and year</i>	Edita Prima Ltd, Helsinki 2013.			

Kemin kulttuuriympäristöohjelmassa luodaan katsaus kaupungin kulttuuriympäristön historialliseen kehitykseen ja esitellään perustiedot rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön nykytilanteesta. Ohjelmatyön päämääränä on tarjota tietoa kaavoituksen ja muun suunnittelun välineeksi sekä vahvistaa asukkaiden paikallisidentiteettiä ja tietoisuutta omasta ympäristöstään. Kirja toimii niin ympäristöhoidon opaskirjana, kotiseudun lukukirjana kuin Kemin kaupungin arvokkaiden kulttuuriympäristökohteiden tietopankkina.

Kemin kulttuuriympäristöohjelma on tehty Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen Ympäristö ja luonnonvarat -vastuualueen alueidenkäyttösikön hallinnoiman Lapin kulttuuriympäristöohjelma -hankkeen toimesta yhteistyössä Kemin kaupungin kanssa. Hankkeen on rahoittanut EU:n aluekehitysrahasto EAKR siihen liittyvine kansallisine rahoituksineen.

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

ISBN 978-952-11-4251-2 (nid.)

ISBN 978-952-11-4252-9 (PDF)

ISSN 1238-7312 (pain.)

ISSN 1796-1637 (verkkokj.)